

J
E
L
E
N
K
O
R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
1964 · 4

Számunk szerzői:

BÁN ERVIN
BOHUNICZKY SZEFI
BOZÓKY ÉVA
CSÁNYI LÁSZLÓ
DUDÁS KÁLMÁN
FÜLÖP LÁSZLÓ
GALAMBOSI LÁSZLÓ
GYENIS JÓZSEF
HORGAS BÉLA
KEREKES ANDRÁS
KERESZTURY DEZSŐ
KISLÉGI NAGY DÉNES
LADÁNYI MIHÁLY
LÁZÁR ERVIN
MÁNDY IVÁN
B. NAGY LÁSZLÓ
CS. NAGY ISTVÁN
PAPP ÁRPÁD
RÁBA GYÖRGY
RÉZ PÁL
SERFÖZŐ SIMON
SERES JÓZSEF
SINKA ERZSÉBET
SOMLAY SZABÓ JÓZSEF
TATAY SÁNDOR
VASADI PÉTER
VAMOS FERENC

Rajzok:

BARCSAY JENŐ
DISKAY LENKE
KARÁTSZON GÁBOR
KÖS LAJOS
MUZSLAY K. MARGIT
PATTANTYUS JÓZSEF
SOLTRA ELEMÉR
SOMOS MIKLÓS
SZEKERES EMIL
VATA EMIL

JE LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

VII. évfolyam, 4. szám

1964. április

TARTALOM

TATAY SÁNDOR: Hajnal a kocsmában - - - -	291
RÁBA GYÖRGY versei - - - - -	298
SERFŐZŐ SIMON: Adni az elszánt bajvivót (vers) -	299
LÁZÁR ERVIN: Csiszegj-csoszogj, Ézsaiás (novella) -	300
LADÁNYI MIHÁLY versei - - - - -	305
GALAMBOSI LÁSZLÓ: Piacozók (vers) - - - -	305
KEREKES ANDRÁS: Apám (vers) - - - - -	306
SINKA ERZSÉBET: Első szerelem (vers) - - - -	306
GYENIS JÓZSEF: Pár szem krumpli (novella) - -	307
VASADI PÉTER: Állsz a hűvös homokon (vers) - -	316
CSÁNYI LÁSZLÓ versei - - - - -	317
MÁNDY LÁSZLÓ: Tizenegy dressz (novella) - - -	318
KERESZTURY DEZSŐ: Lábbadozó (vers) - - - -	327
HORGAS BÉLA versei - - - - -	328
DUDÁS KÁLMÁN: A nosztalgia költője - - - -	329
JORGOSZ SZEFERISZ versei (<i>Dudás Kálmán és Papp</i> <i>Árpád</i> fordításai) - - - - -	331

HAGYOMÁNY

KISLÉGI NAGY DÉNES: Az ifjú Engels verseiből -	335
--	-----

DOKUMENTUM

RÉZ PÁL: Németh Andor emlékirataiból - - -	344
--	-----

VITA

VÁMOS FERENC: „Egységes művészetszemléletet!”?	350
--	-----

JEGYZET

B. NAGY LÁSZLÓ: A szabadság nyomában - - - 356

SZEMLE

BŐZÓKY ÉVA: Kodolányi János-ifj. Kodolányi János: Baranyai utazás - - - - -	362
BOHUNICZKY SZEFI: Móricz Virág: Kaland - -	364
SOMLAY SZABÓ JÓZSEF: Fekete Gyula regényei -	365
SERES JÓZSEF: Szabó István: Varázslat kertje -	366
FÜLÖP LÁSZLÓ: Gyertyán Ervin: Költőnk és kora -	368
BÁN ERVIN: Két új antológia - - - - -	370
CS. NAGY ISTVÁN: Gergely Márta ifjúsági regényeiről	371

KÉPEK

PATTANTYÚS JÓZSEF - - - - -	297
MUZSLAY K. MARGIT - - - - -	304
SOMOS MIKLÓS - - - - -	315
KARÁTSZON GÁBOR - - - - -	323
BARCSAY JENŐ - - - - -	326
SOLTRA ELEMÉR - - - - -	343
VATA EMIL - - - - -	349
SZEKERES EMIL - - - - -	355
DISKAY LENKE - - - - -	361
KÓS LAJOS - - - - -	376

Jelenkor. A Baranya megyei Tanács lapja. Megjelenik havonta

Szerkeszti:

BERTHA BULCSU (a prózai rovat vezetője), CSORBA GYÖZŐ (a lírai rovat vezetője), PÁKOLITZ ISTVÁN (munkatárs), PINTÉR ZOLTÁN (a kritikai rovat vezetője) és TÜSKÉS TIBOR (felelős szerkesztő)

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 24. Telefon: 13-05.

Szerkesztőségi órák: kedden és csütörtökön 18-19 óráig

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó Vállalat; Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon 15-32, 50-00. - Egyes szám ára 6,- Ft. Évi előfizetés díja 72,- Ft.
Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hirlapirodánál (Budapest, V. József nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekk-számla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekk-számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Felelős kiadó: Braun Károly

64-1013 Pécsi Szikra Nyomda - F. v.: Melles Rezső

HAJNAL A KOCSMÁBAN

Ritka már manapság az olyan falu, ahol divatban van a hajnali harangszó, pedig templom akad minden faluban, katolikus, vagy protestáns, ha nem tornyos, hát egy harangláb bizonyosan. A harangokat utoljára az első világháború alatt vitték el ágyúcsőnek. Azok helyett hoztak újat virággal díszített hatókrős szekereken, fehérruhás lányok s lovas bandérium kíséretében. Hajnalban mégsem szólnak legtöbb helyen a harangok. Mintha csak a papok elálmosodtak volna. Elmúltak a hajnali misék és könyörgések. A papok és a hívek szerint egyaránt felesleges minden, ami túl nagy erőfeszítést igényel. Hol akad olyan egyházi, aki télen-nyáron napfelkelte előtt ott hagyja a meleg ágyát, csak azért, hogy szóljon a harang. Mert kinek fontos az, hogy hajnalban szóljon a harang? Olyan dolgot pedig, ami senkinek sem fontos, nem érdemes csinálni, még akkor sem, hogyha megfizetik. Így gondolkodik, aki manapság ezt a legalacsonyabb egyházi tisztséget elvállalja. De ebben a faluban hetven éves az egyházi. Fél évszázad alatt életszükségletévé vált a hajnali harangozás. Ha ez az ember egyszerűen csak abbahagyná, valóban pokolra való volna a lelke, nincs isten-tagadó, aki ezt el ne ismerné.

A hajnali harangszó is három versből áll, csak úgy, mint a déli, de minden vers kurtább és így az egész harangszó sokkal rövidebb. Különösen, ha zord, dermedt a hajnal, de megnyúlik, ha enyhébb, mint ahogy megnyúlik langyos reggeleken a rigófüty.

Erre a hajnalra nem lehetett azt mondani, hogy langyos, de a képtelen hosszú tél után végre feltámadt a puha déli szél és a tavasz hírért hozta. Nem a melegét még, csak a hírért, az illatát. A vén egyházfinak hát kedve támadt hosszabbra nyújtani a hajnali harangszót, hogy hirdesse vele a tavasz érkezését, akkor is, ha nagyobb-részt pogányoknak hirdeti. Mert a vén egyházi kiszolgálván három papot némi bölcsességre tett szert, és az istentelenség eredetét nem a kommunista tanokban vélte megtalálni, hanem magukban a lelkekben az ördög keze munkája nyomán. Az istentelenség nem a törvényekben van, mert mit számítana az, ha csak ott lenne. Itt ütött tanyát a faluban. Az egyik házban úgy, mint a másikban. Ki merte volna azt állítani Varga Samuról, hogy kommunista, és mégis isten-tagadó lett, mégpedig milyen csúnyán. Itt ült minden vasárnap a második sorban, mert rangja és vagyona folytán az a hely megillette. Sőt, presbiter is volt és a háború végén egy vasárnap délelőtt, mikor a pap már éppen a reverendáját öltötte, megjelent az irodájában éppen hogy csak egy kicsit italosan, ott kijelentette, hogy ha a kommunisták győznek, akkor nincs isten. Tette ezt a kántor és az egyházi jelenlétében, sőt tanúnak ott volt még a bába-asszony is, aki éppen keresztelőt jelentett be. Amióta aztán győztek, valóban nem lépte át többet a templom küszöbét. De ez még hagyján. Ez azért karakán dolog volt, hanem a többi, aki egyremásra elmaradt a templomból, nem másért, csak mert a lélekből hiányzik minden serénység. De vajon, ami a hitbeli buzgóságot illeti, nem ül-e álmokórság magának a papnak a lelkén is? Mert elmondja rendre a vasárnapi prédikációit, akármilyen foghíjasok legyenek is a padosorok, de hat napot át gyümölcs-termelésről szóló könyvekkel van megrakva az asztala és ha valaki belép az irodájába, nem a szentháromságról esik akkor szó, hanem sokkal inkább a levéltetvekről. Pedig a gyümölcsfák kártevőit kiirtják nélküle is, de ki birkózik meg a lelkekben elharapózott rákkal? Senki mostmár, ez a tudomány hiába való volna, mert maga az Úristen fordította el rólunk a tekintetét.

– Ámen! – Ezt megszokta, hogy az utolsó harangkondulásra odategye, mint az imádság végére.

Az érc utócsengése nem halt még el a falu felett, a szövetkezeti kocsmá udvaráról, mely a falu legmagasabb pontja volt, mint rendszerint ilyenkor, most is erőteljes köhögés hallatszott. Elnyúlt, keserves, ugatásszerű köhögés. Ebek szoktak néha a ha-

rangszóra ilyenformán vonítani. Az öreg kocsmáros volt az, aki igyekezett minden erejét megfeszítve megszabadulni a nyomástól, mely az éjszaka folyamán mellére telepedett.

– Fojtsd meg Isten, ne kínozd! – Ezt Varga Samu mondta, éppen az, akiről az egyházi számon tartotta, hogy miképpen lett istentelenné. Az istálló sötétjéből bújt ki a derengésbe, fázósan igazgatta magán a ruhát. – A mennykő csapjon az olyan istállóba, melyben egyetlen keserves tehén sincs. Majd az Isten hidegje vett meg az éjjel. Legalább egy takaros vak lovat tarthatna! Milyen kocsmáros, akinek még az sincs.

– Az meg milyen gazda, akinek szalmakazal sincs az udvarán?

– Én nem vagyok gazda, a jézusát! Én kolhozparaszt vagyok.

– Én meg kolhozkocsmáros, az angyalát!

– Akkor adjon hamar egy kis pálinkát, mert csontomig átfagytam.

– Aludt volna a felesége mellett, nem kéne meggebednie.

– Lesz pálinka, főnök úr?

– Lesz, ha kiköhögtem magam.

– Meleg van-é legalább a kocsmában?

– Ami tegnapról ott maradt.

– Akkor csak köhögjék, majd én aprítok addig egy kis fát.

– Látja, ez már beszéd, be is fűthet aztán, mert ez még sokáig tart.

– Jól van, azért, mert az istállójában alszom, nem kell úgy venni, mintha a cseléde volnék. De befűttök, be én, mire megjönnek azok a drága traktoros gyerekek. Fél deci pálinkát is ad mindegyiknek az én pénzemért. Bár annak kellene fizetni, aki kitalálta, hogy éjszaka is lehet dolgozni. Mostmár nem elég a nap hajnaltól estig.

István sipolva vett lélegzetet.

– A cigaretta, azt fojtogatja. Okos ember pipát szív, attól semmi baja nem lesz a tüdőnek.

A kocsmáros köhögött még egy sort. Mire ennek is a végére ért, az öreg paraszt már befelé tartott karján egy rakás aprított fával, egy szalmacsutakkal. A szalma fehér füstje nemsokára meg is jelent a kéményen s északkeletnek tartott. A kocsmáros meglehelte a mutatóját és felemelte. – Valóban, délnyugati szél – állapította meg –, ez a legjobb ilyenkor. Mostmár csak erősödjék meg és tomboljon kedvére, vigye a pokolba nyomát is ennek az átkozott hosszú télnek... Lám, meg is tisztította az eget a szél. Gyorsan derül, fűgőbb a hajnal, mint várható lett volna. A füst gyors egymásutánban tör fel a kéményekből és vígan szárnyra kap. A kakasok hangja még az ólaktól hallatszik, kicsit kísérteties így a hangjuk.

Nehéz, lomha léptek zuhogása hallatszott. Az alsó kapun tehenet vezettek be. Aki vezette, szőke, fiatal nő volt. Nem viselt kendőt. Nagytömegű haja szélesen omlott a hátára. Egy szalaggal kötötte csak el valamivel lejjebb annál, ahova az úgynevezett lófarok hajviseletnél a kötést alkalmazzák.

– Mi az, Magdaléna? Neked kell idevezetni a tehenet?

– Hát mit csináljak, ha az öreget itt eszi a penész már ötödik napja. A fiatal úrnak meg jobban izlik a gyárban, mint a téaszben.

– Örülj, hogy az ötödik napja. Ez egyben az utolsó is. Ötnél több napig sosem mulatott az ipad. Ennyi meg egy esztendőben egyszer meg is jár neki. Mégiscsak ő az igavonó a házban.

– Ó, meg én.

A kocsmáros ezalatt odaért hozzá. Fűrge léptekkel tette meg az utat odaig.

– Jó korán jöttél, hallod-e. Megszoktad Pesten a sorbaállást, mi?... Elvárhatok jó két órát, míg megérkezik a nyakkendős bika.

– Épp az, hogy nem akarom megvárni. Nem vagyok én kíváncsi sem a maga nyakkendős bikájára, sem az egész dologra. Engedje meg, hogy bekössem az istállóba, ha végeztek, majd eljövök érte. A fene egye meg, hogy ennek is éppen most kell üzekedni.

Az öreg kocsmáros legényesen átkarolta a lány nyakát.

- Jól van, Magdaléna, nekem gondom lesz rá, három csók az ára.
- Majd megkapja tőle, a Zsömlétől. Neki tesz szívességet.
- Jujj, de kinyílt a szád, hát ide figyelj. Helyesnek tartod te ezt az egészet?
- Mit?
- Hát hogy ilyen mesterséges úton készül a borjú?
- Szégyelje magát.
- Jól van, szégyenlem, de felelj arra, amit kérdeztem.
- Amint okosabbat kérdez, mindjárt felelek. – Fintorított az orrával és hegyes nyelvét megmutatta. Már elég világos volt hozzá, hogy szépsége felragyogjon teljes pompájában.

- Ide figyeljen, Pista bácsi! De most komolyan beszélek. Szóljon az agronómusnak, hogy hívjon el valami munkára. Megjött az a gyönyörűséges sógornőm és kibírni a kettőt az anyósommal együtt egész napon át az szörnyű. Pláne, hogy az öreg sincs otthon.

Az öreg éppen kilépett a tornácra és nem törődve vele, hogy felveri a nyugalmát azoknak, akik még pihennek a házban, torkaszakadtából kiáltott.

- Hé, csárdás úr! Tán hódtra köhögte magát!
- Megyek már, nem látja, hogy a maga háztáji tehenével vagyok elfoglalva?
- Se nem látok, sem nem hallok, amíg nem kapok egy pohár pálinkát. Tüzes a kályhája, ki is söpörjek tán?

Amíg az öt nap tartott, Varga Samunak valóban, akár a háza éghetett.

- Lássa – szolt végre nyugodt hangon, mikor kihúzta felét az átható illatú törköly pálinkának –, már nem esik olyan jól, mint tegnap. Érzem mostmár, biztosan tudom mostmár, hogy estére vége lesz. Mindig azzal kezdek ám hozzá, most megvallom magának, hogy egyszer nem lesz vége, csak iszom, iszom, amíg a világ. De az ötödik napon mindig megcsömörlöm, aztán nem kell nekem az ital, az Isten a tanúm, úgy mint maga, hogy nem kell egy évig, lehet, hogy kettőig sem. Addig aztán nem lehet kifogása ellenem sem az asszonynak, sem az elnöknek. Szabadságon vagyok, minden dolgozónak jár szabadság. No, figyeljen csak, jönnek már.

Lassankint erősödő morgás hallatszott. Ez a hang halkabban, egész halkán ott vibrált éjszaka a falu felett. Azért nagyon halkán, mert a határ legtávolabbi részén jártak a gépek, a homokos dombokon, ahol már nem ragadtak a sárba. De most a morgás egyre inkább behallatszott a házakba.

A traktorosok irtózatos robajjal érkeztek, négyen egyszerre, mert azon a részen, ahol éjszaka dolgoztak, nem volt több olyan terület, amelyre rá lehetett menni a gépekkel. Akik váltják őket, azok innen indulnak majd, de hogy hova, az már nem az ő gondjuk. Olajszagot hoztak a kocsmába, amely már jócskán tele volt emberekkel. Mikor kitérték az ajtót, a fény körülbelül olyan volt odakinn, mint benn a neon sápadtsága. Az éjszakai hosszú munkában elnyűtt négy fiatalember arca zöldesszürke volt ebben a világításban és az olajnyomoktól fényes.

- Gyertek, angyalaim! – kiáltott Varga Samu. – Gyertek, titeket szeretlek ám én. Ideültök a meleg kályha mellé és annyit isztok az én számlámra, amennyi jól esik. Idehossa nektek a főnök úr. Másnak nem viszi oda, csak ott méri a katedra mögött, de nektek ide hozza, ha én mondom.

A kocsmáros valóban arasznyi emelvényen állt a modern és díszes söntéspult előtt. Feje fölött a mennyezetten ezüstösen fénylő, most mozdulatlan ventilátor-lapátok, hátamögött rejtett fényforrással megvilágított pohárszék, tükörbetétekkel. A mennyezet egykori megfeketült gerendáira nádpalló segítségével stukatórt csináltak, a falakon modern minták ékeskedtek. A Földműves Szövetkezet így találta jónak, hogy ezt a kocsmát fényesen berendezik, mert ez is egyik útja a Balaton felé igyekvő külföldi autóknak s ha elkészül a műút, jelentős idegenforgalomra lehet számítani.

Ebben a helyiségben kissé anakronizmus volt a munkára gyülekező parasztok jelenléte. Mert itt gyülekeztek inkább, mint a téves iroda kietlen udvarán, mely egyébként is jócskán távol esett a falu középpontjától. Melegen öltöztek még az emberek, de kevesen viselték a parasztok ismert vásári félkabátját. Jónéhányukon

vizhatlan durva köpeny volt, másokon pufajka. A rongyaiban is elegáns régi, rojtos tarisznyát egyetlen öreg ember viselte, de nyakukba akasztották a kopott aktatáskákat egy-egy szij segítségével, mások madzaggal a gyékény szatyrot.

A kocsmáros előírásos fehér köpenyben a tálcán vitte a három pohár pálinkát. Őszülő haja ezüstösen fénylett a neonghengerek alatt, melyek a stukatórozás által rendkívül alacsonnyá vált kocsmahelyiségben a természetes embernek majd a fejét érték.

– Odanézzetek. – kiáltott Varga Samu a traktorosokra mutatva –, láttatok már kaszálásban vagy kapálásban így elanyátlanodni egy parasztot? Én mondom, ez a gép jobban elnyúvi az embert minden szerszámnál. Az ördög sosem fárad el, csak akit a hátán visz. Láttatok-e már traktorost lepihenni a hús fa árnyékában? Nem lehet, mert viszi a gép, berreg vele, mint a kelepű. Ész is kell ám a kapáláshoz, nemcsak erő. Tudja a fejed, hogy meddig ér a kezed! De ezen a gépen elveszted a fejed és nem tudsz rá figyelni, meddig tart az erőd. Vagyis hogy még nem tanultatok azt meg. No, hát igyatok angyalaim, mert látom, meggebedt bennetek a lélek.

– Az én gépem alatt beszakadt a föld a Vezérdombon – mondta az egyik traktoros.

– A föld?

– Az bizony – tette hozzá a másik, csak a Jóskával ketten tudtuk kivontatni a gödörből. Egészen elült benne.

Egy vékony, dús szemöldökű, éltés ember, aki a pultnak könyökölve nem pálinkát, hanem bort ivott ilyen korán reggel, vontatott hangon szólalt meg a hirtelen támadt csendben.

– Most bebizonyosodik, hogy igazuk van a régi öregeknek, akik azt tartották, hogy Árpád apánk sátra állott azon a dombon. A sátor alját kalapjukba hordták össze a katonái. Hát olyan is, mint amit kalapban hordtak össze, minden barázda földje más.

– Miért kellett akkor, hogy beszakadjon?

– Mondtam, hogy olyan domb, amit csak kalapban hordtak össze.

– Műanyag – kiáltotta közbe valaki és nevetés kezdődött, de ekkor előállt egy hosszukabátos nyurga férfi.

– Pardon, emberek, megálljunk, ennek fele se tréfa!...

Szavajárása után az egész falu csak Pardonnak nevezte ezt a háború alatt beköltözöttet.

– Semmi boszorkányság – szólt az egyik traktoros – fal volt a gödörben. Téglá, meg mész.

– Ezaz – lelkesült Pardon – milyen volt az a téglá?

– Mint amilyen a téglá szokott lenni. Talán kicsit nagyobb és laposabb, mint a mostani.

– Úgy van! Pardon, emberek! Minden kétség megdőlt. Pokolba azzal a mesével Árpád apánkról. Római leletre bukkantunk. Ennek az eseménynek a hordereje beláthatatlan. Az is lehet, hogy egy várost táruk fel és megélünk az idegenforgalomból. Nincs többé holt szezon. A télen romokat ásunk munkaegységben.

– Téglát bányászunk, ott te leszel a bányamester – kiáltott valaki és a nevetés most gáttalan felharsant.

Ennek a nevetésnek volt bizonyos történeti alapja. Mégpedig az, hogy egyszer egy éjszakán Pardon láncot alkotott nyolc gyermekéből és feleségéből, úgy szállította a téglát a kastély romjaiból és reggelre a piros téglapor házáig vezetett. Nem volt szükség nagy nyomozó talentumra, hogy a tettest felfedezzék.

– Ne búsulj, ha a gyerekeid is úgy igyekeznek, mint te, lesz annyi unokád, hogy a Vezérdombtól a házadik ér a lánc, aztán palotát építhetsz.

Nagy zörgéssel egy vén Tatra kocsis érkezett a kocsmá elé. Benne ült az elnök, az agronómus és tán valamennyi brigádvezető. A kocsis az agronómusé volt, aki az egyetem után két évig gépállomáson dolgozott és ott tákolta össze valamilyen roncsból ezt az ezüstszinre festett benzinpisztót. Szokásba jött már, hogy így érkezik a vezetőség az irodáról e gyülekezőhelyre. Az emberek kitértek a teremről, mert

mégsem illő, hogy kocsmában osszák ki a napi munkát. Alkalmasabb erre a falu főtere.

A kocsmahelyiség azonban, hacsak nyitva volt az ajtaja, a nap egyik szakában sem maradt egész üresen. Mikor valamivel később a napsugarak olvasztgatni kezdték a párás ablakot, Varga Samun, az egész napos vendégen kívül ott ágált az erdőőr. Térdei között szorította puskáját, a széke alatt ott szunyókált hatalmas bundás kutyája. Az egyik asztalnál lepedőnagyságú tervrajzokat tanulmányozott az ács, a szövetkezet ácsa, aki soha sehol nem töltött inaséveket, tudománya a családjában apáról fiúra szállt. Soha nem volt ipara és számtalanszor büntették kontárkodásért, de ügyesebb és tudósabb volt a környék valamennyi ácsánál és ha jogtalan iparüzésért börtönbe csukták volna, ott is, a cella szalmazsákján is tető és toronyszerkezeteket épített volna ébren és álmában. Az ács is inkább hatvan volt, mint ötven, de mióta a szövetkezet elnöke és a párttitkár tartva a hátukat a felsőbbség felé, munkásságot törvényesítették, tíz évet fiatalodott. Tenyerével most a tervrajzokra csapott.

– A nap süssön rá a rajzolóira! Ezek palotát akarnak építtetni velem, de télen az isten hidegje megveszi benne a malacokat. Aztán még ilyet: hideg tél esetén az A. B. C. nyílásokat nádpadrólkkal elzárjuk. Hát Samu bácsi, a maga kese disznai még a fenyődeszkát is megrágnák. Mi az istent akarnak akkor a nádpallóval. Kutya legyek, ha ezek láttak valaha disznót.

– Az éhes disznók esznek deszkát, hallod-e, az én disznóim nem éhesek...

Erzsi, a kocsmárosné, aki most az urát helyettesítette, felnevetett.

– No, Samu bácsi, ha maga már a disznóiról beszél, akkor vége az öt napi királyságnak.

Az erdőszre mindez nem tartozott. Az erdősz szorongatva sörös poharát, mondta a magáét, amit az imént abbahagyott.

– Hát szóval, Erzsi, te jóba vagy a pappal, megmondhatod neki bizalmasan, tiszteltetem és azt üzenem, van Isten az égben.

A párttitkár ekkor lépett be az udvar felőli ajtón, az erdősz huncutul sandított feléje s mintha észre sem venné, folytatta.

– Azért mondom, bizalmasan, nehogy a párttitkár tudomást szerezzen róla. Szóval van Isten az égben, és gondja volt az erdők vadjaira. Időben adta azt a jó kis térdig érő havat, hogy ezek ne tudják betakarítani a kukoricát. Szavamra mondom, ez után a kegyetlen tél után olyan gyönyörű, kihízott szarvasaim vannak, hogy öröm nézni. Még a vaddisznóknak is megdomborodott az oldaluk. De azért ne búsuljon, Samu bácsi, azok is disznók, és az is népi vagyion. Nem igaz?

A párttitkár megbillentette az erdősz tarkóján a vadászkalapot, úgyhogy az a szemére csúszott.

– No lássák! Hová jutottunk! Így mernek banni egy fegyveres emberrel. Sajó! Az álmos istenedet, hát morogni se mersz, mikor bántják a gazdádát. Aztán még mondják, hogy nincs személyi kultusz.

Az állatgondozók közül, akik ott fogyasztották italukat, az egyik Erzsinek unokatestvére volt. Most éppen mellényzsebéből tiz és húszfilléreseket guberált le a pultra és még egy féldecit kért.

– A mindenit, András – förmedt rá Erzsi –, megborotválkozhatnál legalább szerdán is, ne csa kegy héten egyszer. Amúgy is hálni jár beléd a lélek, ezzel a hosszú fehér szőrzettel meg olyan vagy, hogy elmehetnél az ellenséghez televíziós reklámnak. Ilyen a magyar téesz paraszt.

– Te akartad, hogy így legyen –, morgott András a bajsza alatt.

– Mit akartam én, hogy fájdalmas Jézus légy?

– Úgy ágáltál, mikor a szövetkezetet szervezték, mintha vörös zászlóval jöttél volna a világra... Mert ennek már mindegy volt, – fordult most a párttitkár felé. – Ezt már akkor régen a kútba dobták, hát ugorjék más is a kútba. Mert én csak paraszt voltam, ez meg kocsmárosné volt, hát erre elébb került a sor.

– Ez az, Andris – toldotta Varga Samu már megint kicsit botladozó nyelvel –, nem bírta el sokaknak a májuk, hogy egy kicsit kezdett jobban menni az utolsó években.

- Jobban hát, mert nyolcszáz forintért adtak egy mázsa kukoricát a gyáriaknak, már amelyiknek olyan drága passziója volt, hogy mindenáron disznót akart vágni.

- Látja, ez igaz - kiáltott közbe az erdős. - Én is voltam jó bolond két télen. Olyan drága sonkát sem ettem még. Itt meg akadt olyan gazda, aki hentesnél vette a szalonnát, aztán a markába nevetett.

- No, nemcsak az volt, no nemcsak az volt - hajtogatta a csendes András -, nem kupec minden paraszt...

- De ha úgy tart, azzá válik lassan.

- Te nem voltál az, András, te nem, te dolgoztál mindig, mint egy igavonó, annyi volt az egész, te a véred árán gazdagodtál mindig, most is azt teszed. Lássák, ennek ma már van egy munkaegysége, most hazamegy és amíg aludni kéne neki, addig kettőért megszolgál otthon. Mert a téesz még rá sem mert lépni a földjére, ez már ásta a kertjét. Az egyik végében még hófuvat volt, a másikban már ásta. Az ágya alatt csirázik a krumpli és mikor Pesten hús forint lesz az ára, ez már monyássza a krumpli bokrokat. No, eredj, eredj, mert rinak a malacaid. A télen valamennyire összeszedted magad, most meg máris olyan vagy, mint más paraszt csak aratásban.

- Ti akartátok, hogy így legyen.

- Te akartad, te, hiszen kinek takargattad a földed, amikor mind a két gyerekedből urat neveltél?

- Jól van, no, te leszel az első, aki elküldesz hozzám egy kis újkrumpliért, de akkor majd meglátod, hogy nem vagyok kupec.

Ekkor belépett az állatorvos pirospettyes csokornyakkendőben. Táská nem volt a kezében, a táskát mögötte az asszisztense hozta. Az állatorvos akármilyen sáros volt a falu, mindig elegáns ember volt. Elegánsak voltak a mozdulatai is. Cavalliórosan meghajolt egy foghúzó régi fodrászt utánozva. Két ujját összecsupve tartotta, ahogy gesztikulált.

- No, Samu bácsi, olyan borjút szerkesztettem a háztáji tehenének, hogy no. - Szájához emelte a körmét és cuppantott. - Két rozsdabarna folt mindegyik oldalán. Első lába fehér, a hátsó pettyes. Barna a füle és hófehér a homloka. Megfelel?

- Megfelel és megérdemel fél deci kevertet maga is, meg az inasa is, csak-hogy...

- Mi az, hogy csakhogy.

- Csakhogy ezúttal a titkár elvtárs fizet maguknak is, meg nekem is, mert itt van az újságban, hogy a háztáji állatállomány fejlesztése népgazdasági érdek.

Megint az utcai ajtó nyílt és most napfény is áradt be rajta, a napfényt vállára hulló haján hozta egy szőke pici lány, akit földiszítettek mindennel, ami díszít csak egy három-négy éves gyermekre rakni lehetett. Gyanús lehetett még az is, hogy nem fodrász bodoritotta-e olyan szabályos gyűrűkbe a haját. Utána az ajtó majdnem teljes szélességében egy igen kövér fiatalasszony lépett be divatos műprém bundában, jókora szőrsapkában, tekintélyes tokája könnyű nyílonsálra omlott. Az arca mégis szép volt, a bőre lányosan üde, ahol nem rózsaszín a széltől, ott tejfehér.

A pici lány befutott a kocsmá közepére körül sem nézve elébb s ott mikor meglátta az embereket, ijedten torpant meg.

- Gyere, szentem, gyere a nagyapa ölébe - nyújtotta feléje két kezét Varga Samu. A lányka azonban inkább hátrált. Viszont határozott léptekkel masírozott előre a fiatalasszony egészen az apja közvetlen közeléig. Köszönni elfelejtett.

- Nem szégyenli magát, édesapám! Ilyen dolgot csinálni. Hát mi maga? A falu csúfja? Napok óta a kocsmában!

- Az bizony, lányom, napok óta a kocsmában. Holnaptól fogva meg megint a disznóólban. Nem panaszképpen mondom ám! Szeretek én ott és élni se tudnék anélkül. De most nyaralok! Érted? Most apád nyaral! Mi az, hogy kocsmá? Szövetkezeti vendéglő! Nézd ezt a tisztességes társaságot! Hát nem tisztességes társaságban vagyok én? Mi? Na, próbáld azt mondani, hogy ez nem tiszteletreméltó társaság.

Attól, hogy itt a párttitkár, nyugodtan megmondhatod, ha ez a véleményed. Ez a mi Jóskánk okos ember és mindent mindenkinek az eszéhez mér, ez előtt nyugodtan beszélhetsz. Ez megérti, hogy nekem is szükségem van a nyaralásra. Aztán mit csinálók én itt, hőbögök? Nem csinálók mást, csak iszom és társalgok. Még hozzá rendszerint okos emberekkel társalgok.

- Aztán az istállóban alszik.

- Ott bizony, lányom, és otthon is az istállóban alszom, valahányszor te hazajössz az uraddal. Igaz, hogy ott meleg van, mert még akad benne állat, de ennek a csárdásnak az istállójában meggebedhetne az ember, ha nem visz magával éjszakára egy kis melegítőt. No van még ezenkívül panaszod?

- Az, hogy jöjjön haza, most rögtön!

- Haza megyek, ha kitelik az időm. Most pedig adjon kocsmárosné asszony a leányomnak féldeci édeset, az unokámnak pedig egy szelet csokoládét, de a legjobbikat.

Az állatorvos, aki jószívű ember volt és nem szerette a békétlenséget, maga vitte a gerezdes pohárkát a fiatalasszony elé és átnyújtotta a kislánynak ezüst papírban a csokoládét. A fiatalasszony tehát nem tehetett mást, mint hogy belekóstolt a likőrbe, és ha már belekóstolt, hát meg is itta. Egyrészt azért, mert visszautasítani az állatorvossal szemben jelentett volna illetlenséget, másrészt pedig azért, mert rendkívül szerette az édes italt. Szenvedélyesen szerette.

Varga Samu ekkor jókedvre kerekedett. Felkapta a pici lányt és a magasba dobta, majd újra elkapta. Repült annak a szöke haja és csillogott kezében a virágként szétnyílt ezüstpapír.

- Repülj angyalom, a mindenit, repülj csak. Nézz le ezekre a sovány, szakállas emberekre. Azért szakállasak és azért csunyak, és soványak, hogy te repülhess a csillagok között. No, csak repüljetek, no!

PATTANTYÚS JÓZSEF rajza

AZ ELLENÁLLÓK EMLÉKMŰVÉRE

1944

Fejetlen törzsek menete a völgyben
nem öröklik a földet ők sem

Ha egy homlok világba lesni
a görbe szirtek közt kinyúlik
száráról egy szablya lemetszi
Mint mellvéden tekintetünk
meddig könyököl a határokon
Lovak nyihognak és neked még
egy szó fohással tartozom

A szám ajtaja kicsapódik
s bár betűim mint hegyre rángatott
dülöngő pálcalábú állatok
tüdőmből dédapák hahóznak

Vállunk körül a kövek távlatával
inkább a holnap mint a ma
inyünkön vásik a hajnalok íze
változik a szív ritmusa
ököllel a játékszerekre
fülem többé be nem foogm
Éjjel van őrségen maradj
Míg fölém hajol zokogásod
szemem világossága vagy

Ha ismeretlen a bakancsdobaj
hozom özvegy bánatomat
a hegyekből hogy gyöngye indák
karó testemre fussanak
vén képek elé térdelek
Hitedet öreg megtagadd

Mit mér sovány rögeimen
mell és puska derékszöge

Gyökerem nőtt itt a kövön
szavamból ki nem költözöm

ROMÁNC

Hegyről le a völgybe
keresztúthoz értem

Tiéd volt a dal mondd
itt görgött a réten

Míg nem növi fű be
fussunk csak utána

Napvert úton arcod
arcom utitársa

Lankán leguritjuk
fényes nevetésed

Másik hegyen rólad
a tűznél mesélek

SERFŐZŐ SIMON

ADNI AZ ELSZÁNT BAJVÍVÓT

Kicsi bánatok ölbekapják még az embert,
akár egy erdőt,

akkorának nézi a bajt,
hinné a jót, de gyenge, kételkedve befordul a
falnak, s hall valami eltűnő, lépésnyi vad
csatazajt, s törött

csónak-evezőket álmodik inkább,
melyek kihulltak a kézből, haldokolnak véres fővenyen,
vonul vissza a nép, mely hódítani rendeltetett,
kétkedik benne,

mi végtére,

magunkhoz fölemel,

kényelmesebb így, végzetes-megszokottabb,
mert igaz, élesebben látni a sötétet, mint hivatva
bár, esküdni a kezdetek csirázó alapjaira,
tettetett lázbetegen adni az elszánt bajvivót,
hősöket emlegetni,

akik föltámadtak

a bozótosokban, s fújták a rengető riadót,
adóó veszélyek kései így nem szűrják annyira a testet,
biztonságosabb

kifogásolni, hogy valahol eltévedt a hideg
északnak a csapat, mikor jövöket-köröző gondok telepszene az észre,
mint közöttük lenni, merre kígyóznak az alpesi szerpentinek.

CSISZEGJ-CSOSZOGJ, ÉZSAIÁS!

Csiszegj-csoszogj, Ézsaiás!

A kerekarcú a téren állt a Duna mellett, a bőrét átjárta a jó hideg, friss levegő. Fehéren szikrázva ragyogott a hó, az ég világosszürke búráján átsütött a Nap.

A kerekarcú egyhelyben toporgott a hóban. Nyakát mereven oldalt fordította, görcsök tekergőztek a bőre alatt, izmai természetellenesen megfeszültek.

Jó lett volna ebben a tiszta ragyogásban ernyedten, a tisztaság meg a fény részévé válva állni.

Csiszegj-csoszogj Ézsaiás – mondta magának öntudatlanul és meggörnyedt, a rágóizmai megfeszültek. Úgy érezte nagy, sűrű kő léleg fölötte... el kellene lépni... Ugyan, hiszen nics is kő. A kő zuhant feléje, Illés Ézsaiás gyorsan oldalt lépett – aztán nevetni kezdett – micsoda marhaság – gondolta magában –, micsoda marhaság!

– Nézd, Apa, egy madár – mondta a kisfiú a templom előtt és rángatta az apja kezét –, sapkája is van.

Illés Ézsaiás örült a hangnak, arrafordult, amerre a kisfiú mutatott.

Nicsak, búbospacsirta, mondta magában és azonnal elernyedtek az izmai.

– Milyen madár? – kérdezte a kisfiú.

Az apja nézte a madarat és nem szólt.

– Milyen madár? – kérdezte mégegyszer a kisfiú.

Egyszerre szólalt meg most Illés Ézsaiás és egy hosszú, fekete kabátba öltözött férfi. A feketekabátos azt mondta:

– Pipiske.

Illés Ézsaiás ugyanakkor:

– Búbospacsirta.

– A kisfiú hol az egyikre, hol a másikra nézett, aztán megint az apjához fordult:

– Pipiske vagy búbospacsirta?

– Nem tudom – mondta az apja.

A feketekabátos feléjük fordult:

– A hivatalos neve pipiske, de egyes vidékeken búbospacsirtának is nevezik.

A madár elszállt a Duna felé.

– Nézd, Apa – mondta a kisfiú – elrepült a búbospacsirta.

Illés Ézsaiás elindult az egyetem felé. Nevetett.

Búbospacsirta. Legjobbkor jött ez a madár.

A teret övező vaskorlátnak támaszkodott. Minden az izgalom miatt van! Olyan ez mint egy ponyvaregény, gondolta Illés Ézsaiás és megint – észre sem vette – ide-oda ingatta a fejét és azt mondta magában: Csiszegj-csoszogj Ézsaiás!

– Este hétkor megy el – mondta Ágnes a telefonba –, azonnal feljöhetsz. Biztosan taxival megy. Kettő rövidet csöngess!

A taxi már lent állt a ház előtt. Illés Ézsaiás félhomályos zugba húzódott és a bérház kapuját figyelte. Nevetett magában, jóleső borzongással fűszerezett diadal fesegette.

Csak akarni kell és győzől. – Győznöd kell Ézsaiás! Elmulasztotta megkérdezni magától: kit? hogyan? és miért? Úgy érezte győz.

Győzött is. Hiszen a győzelemnek fokozatai vannak.

Nem látta jól a férfit. Nagyon okosarcúnak képzelte a mozdulataiból, – fáradt mozdulatokkal lépett ki az ajtón. Sutának tűnt. A kerekarcú szánalmat érzett iránta a sutasága miatt – pedig nem is volt suta. De egy sötét zugból sokminden másképp látszik.

A taxi elment. Illés Ézsaiás fölrohant a lépcsőn – ez a rohanás nem volt sietős, csak fiatalos – és két rövidet csengetett.

A templomtorony órája kettőt ütött. A kerekarcú erre elindult, mert nagyon éhes volt – fél háromig kapok még kaját a menzán gondolta.

A diákok belülről is behordták a latyakot, ronda hideg nyúlós latyakkal kezdődött a menza.

– Vigyázat – mondta a pincér és egy tele tálcával elkacsázott az asztalok közötti szűk úton.

A kerekarcú leült egy lány meg egy kínai közé.

– Szervusz – mondta neki a lány.

Illés Ézsaiásnak felcsillant a szeme, a lány felé fordult, elmosolyodott és azt mondta:

– Szevasz Ferencke. Nahát ezt a mázlit!

– Milyen mázlit? – kérdezte a lány.

– Örülök, hogy itt vagy.

– Miért mondd nekem, hogy Ferencke? – kérdezte a kínai. Nagyon jó kiejtéssel beszélt magyarul. – Ferencke fiúnév, nem?

Illés Ézsaiásnak máson járhatott az esze, mert egy darabig bambán nézett a kínaira, mintha nem értené a kérdést. Ferencke nevetett.

– Persze, hogy fiúnév, de ő így szokott hívni engem.

A kinaival szemben egy szemüveges lány ült. Valószínű elsőéves.

– Tudod – mondta a kínainak – nálunk vannak úgynevezett társnevek. Mint például György meg Györgyi, Valéria meg Valér. A Ferencknek a Franciska a párja.

– Értem – mondta a kínai – szóval ő Franciska.

Illés Ézsaiás hátradőlt a széken és nevetett.

– Mit nevétsz?

– Hogy Ferenckét véletlenül Máriának hívják.

Ferencke is nevetett.

A szemüveges lány értetlenül nézett rájuk.

– Akkor miért hívod Ferenckének?

– Hát mert Ferencke. Nézz rá!

– A jegyeket! – mondta az asztal végén ülő harmadéves.

Előreadták a jegyüket.

Bodrog megállt az asztaluknál. Csodálkozva nézett Ézsaiásra.

– Azt hittem hazautaztál – mondta.

– Miért hitted? – kérdezte tőle nevetve a kerekarcú.

– Ja – mondta Bodrog és ő is nevetett.

– Ki ez? – kérdezte Ferencke.

– Szobatársam – mondta Ézsaiás.

– Értem – mondta Ferencke.

– Mit értesz?

– Semmit... Biztos azt hiszi nekem udvarolsz.

– Kicsoda?

– Bodrog. Vagy nem az a neve?

– De igen.

Ferencke csóválta a fejét, Ézsaiás nevetett. Most kitalálta, hogy éjjel nem aludtam otthon – gondolta magában s kicsit büszke volt.

– Okos kislány vagy – mondta.

Ágnes lomha, fehér nő volt. A fiú nyaka köré kulcsolta a karját és azt mondta:

– Most nem menekülsz!

– Nem is akarok – mondta a kerekarcú –, bolond lennék menekülni – és megcsókolta a nő vállát.

– Imádlak – mondta Ágnes.

Dohszag van, ebben a rohadt előszobában mindig dohszag van – gondolta a kerekarcú és kicsit hátrább lépett, aztán elindult a szoba felé.

– Ne arra! – mondta a nő – a gyerek még nem alszik.
A kerekarcúnak összerándult a szája.
– Még játszik. Nagyon drága. Meghagytam a haját hosszúra, Nem akard meg-
nézni?

– Nem akarom – mondta Ézsaiás.
– Kicsit kinyitom az ajtót és benézel. Nem veszi észre!
– Mondtam, hogy nem nézem meg – morogta Ézsaiás.
– Jaj, te mogorva medve! – mondta a nő kedveskedően előrecsücsörített szájjal
és megcsókolta a fiút.

Az asszony a gyerekekkel vacakolt, ő meg hanyattfeküdt a széles heverőn. A cipő-
jét lehúzta, nyújtózkodott, mozgatta a lábujjait. Jó meleg volt a szobában, a villany
nem égett, csak a Duna felől világítottak be néha kósza fénysugarak, a tárgyak pu-
hán belevesztek a homályba. Langyos tiszta levegő és homály! A kerekarcú elernyed,
a homály részévé vált.

Ágnes visszajött, a fiú fölé hajolt, telt, meleg melle kibuggyant a pongyolából.
Illés Ézsaiást állati öröm kerítette hatalmába, most úgy érezte, nagyon szereti ezt a
nőt – pedig csak a langyos homályt, a tiszta levegőt és Ágnes finom hajlású mellét
szerette.

– Pszt! – sziszegett a nő és hirtelen felegyenesedett.

A szomszéd szobából mocorgás hallatszott. A gyerek. Illés Ézsaiásnak görcs kú-
szott a gyomrába. Ágnes hirtelen mozdulattal meggyújtotta a villanyt, az állólámpa
különbön nem túlságosan erős körtéje bántóan csapott a fiú szemébe.

Azt hiszi, ha meggyújtja a villanyt jobban hall – gondolta magában a kerekarcú
és hunyorgott.

A tárgyak a fényben idegenné váltak.

Illés Ézsaiás a fal felé fordult.

Aztán a gyerek elaludt és Ágnes leoltotta a villanyt.

– Este fölhívtalak – mondta Ferencke.

– Minek? – kérdezte a kerekarcú.

Ferencke nevetett, valamit el akart rejteni a nevetésével.

– Már nem is tudom... egyedül ültem otthon, ott volt a telefon, gondoltam
fölvívlak.

Illés Ézsaiás elgondolkodva kocogtatta a poharát.

– Mire gondolsz? – kérdezte Ferencke.

– Semmire – mondta a fiú.

Gyengesség fogta el, szerette volna Ágnes mellére hajtani a fejét, szótlanul, csend-
ben szeretett volna feküdni. Közelebb bújt hozzá, erősen átkarolta.

– Ha most visszajönne! – mondta ingerkedve Ágnes.

A fiú elengedte és felült.

– Kicsoda? – kérdezte kicsit hangosan.

– Csend! – pisszegte Ágnes és az ajtóra mutatott. – Hát a férjem – suttogta
aztán.

A kerekarcú kedvetlenül visszajött a fejét a párnára.

– Akkor nem hívtál volna, ha visszajönne.

Ágnes észrevette, hogy kedvetlen. Teljesen váratlanul hevesen csókolgatni kezdte
és eszeveszetten becézte. A fiú sohasem értette ezeket az érzelmi rohamokat. Tel-
jesen józanul feküdt, de azért jólesett neki ez a durvának tűnő gyengédség.

Csengettek.

A csengő élesekét berregett, a gyerek felsírt a másik szobában.

– Jézusmária – mondta a nő és felugrott.

Egy darabig megkövülten állt. A csengő újra megszólalt. Ágnes ijedten nézte
a fiút.

– Neki kulcsa van. Nem csöngetne – mondta a kerekarcú. A toroka elszorult,
de igyekezett természetesen beszélni.

Ágnes magára kapta a pongyoláját és kiment. Aztán visszajött és nevetett.

- A postás... - mondta. - Táviratozott... „A gyerek orvosságát a konyhaszekrényben felejtettem”, hihi, már régen megtaláltam.

- Kicsit megijedtem - mondta aztán. Akkor már újra a fiú mellett feküdt.
- Te nem féltél?

- De igen - mondta Ézsaiás.

- Drága - suttogta elérzékenyülve a nő.

A kerekarcú csodálkozva ránézett, de a sötétben nem látta jól az arcát.

- Néha úgy érzem bűnös vagyok - mondta a nő -, romlott. Te sohasem szoktál ilyent érezni?

Illés Ézsaiás nevetett, csak valahol mélyen belül viszolygott, de erre az érzésre nem akart figyelni.

- Nem - mondta. - Én tudom, hogy soha sem leszek romlott. Akármit csinállok. Olyan vagyok, mint a kacsa, mondtam már neked... akármilyen piszkos pocsoltyákban virityöl, utána kimászik, megrázza magát és hófehér. Én ilyen vagyok.

- És én ilyen piszkos pocsoltya vagyok? - nevetett Ágnes.

Illés Ézsaiás nem felelt azonnal. Aztán grimaszt vágott - persze a sötétben nem lehetett látni, hogy grimaszt vág, tán ő maga sem tudott róla - s azt mondta:

- Nem... te nem... de azért néha van benne valami nyomasztó.

- Kis csacsikám! - mondta neki Ágnes és a hangjában fölény volt. Illés Ézsaiás nem szerette, ha azt mondják neki „csacsikám”.

- Nem szabad elvesztegetni semmit - mondta Ferencke.

- Hogyhogy elvesztegetni? Nem értem.

- Hát csak úgy mondom - mondta szomorúan a lány.

A kínai is felállt - a többiek már régebben elmentek - a kerekarcú kicsit beljebb húzta a székét.

- Hát akkor szervusz, Ferencke - mondta a kínai és rámosolygott a lányra.

Mind a hárman nevettek.

- Szeretsz? - kérdezte Ágnes.

- Mondtam már, hogy igen - felelte közömbösen a fiú.

- Akkor mondd!

- Mit?

- Hát hogy szeretsz.

Illés Ézsaiás nevetett. Aztán úgy, mintha csak tréfálna azt mondta:

- Nem mondom.

Szeretett volna kiugrani Ágnes mellől és elmenni valamerre. Kószálna a körüton. Büszke lenne és elégedett.

Ágnes átkarolta.

- Akarom, hogy mondd!

- Szeretlek - mondta halkán a kerekarcú.

Szégyenkezett.

- Elprédálod magad. Bűnös vagy - mondta sirósan Ferencke.

- Honnan tudod, hogy bűnös vagyok? - kérdezte a kerekarcú.

- Tudom. Látom rajtad.

- Nem vagyok bűnös - mondta a fiú.

- Szereted? - kérdezte a lány.

- Nem - mondta gyorsan Illés Ézsaiás.

Hajnal felé aludtak el, a telefon ébresztette fel őket. A fiú is hallotta a kagylóban élesen recsegő hangot: „Vissza kellett jönnöm... megkaptad a táviratot?... még beugrom a hivatalba, tiz felé hazajövök... ne hozzak semmit?...”

- Siess... öltözz - suttogta Ágnes mikor letette a kagylót.

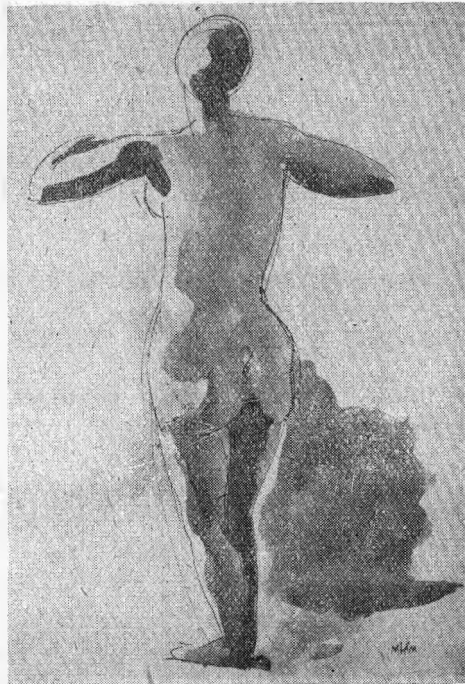
- Miért telefonált? - kérdezte a fiú.

- Siess, fél tiz - mondta Ágnes.

- Ne nevedd! Mit nevetsz? - mondta Ferencke.

- Ugyan, ne félts te engem! - mondta Ézsaiás - olyan vagyok, mint a kacsa. Belemehet akármilyen mocskos pocsoltyába, mikor kijön hófehér.

Ferencke ijedten nézett rá.
- Még alszik - szólt Ágnes az ajtóból - gyere nézd meg. Az alvó gyerekek csodálatosak, gyere nézd meg.
- Nem nézem - mondta ingerülten a kerekarcú és elfordult.
A pincér leszedte előlük a tányérokat, elvitte az üres kancsót. Ferencke a fiút nézte. Szürkészöld szeme volt. A kerekarcú oldalt rásandított és azt mondta:
- El kellene mennünk.
- Egy pötty van az arcodon - mondta a lány.
- Hol? - kérdezte a fiú és a tenyerét végighúzta az arcán.
A lány mereven nézte.
A fiú erre fölugrott és kiment az ajtón. Megcsapta a hideg, tiszta levegő.
Szürke köveket érzett maga fölött és hangosan azt mondta: Csiszegj-csoszogj Ézsaiás!
Aztán megfordult. A lány a menza ajtajában állt és őt nézte. Illés Ézsaiás jó erősen megdörzsölte az arcát.

MUZSLAY K. MARGIT rajza

ELSŐ PARNASSZISTA KÖLTEMÉNY

Az édes, szép szavak kivertek engem
szobáikból a nyers és vad utakra,
meleg szobáikból, a kályha mellől,
a nők ágyából és az esti csendből,
a lány szavak, az illatos beszédű
mondatok kivertek, megtagadtak;
a vázából a rózsák felém köptek,
a zongora a homályos sarokban
vénkisasszony, nyerített és rikácsolt,
s a gyönyörű lány, aki várta egyre,
hogy egy fiú majd szoknyája alá nyúl,
ránézett és lenézett a zsebemre - - -

Ó, hány világ van itt egymásra hányva,
dimenziók miféle regimentje?!

DAL

Mindannyiunk védangyala
borzas kis cigány Mária
aki az első engem-ért
vagyat nyújtottad ingemért

a kollégium reteszelt
ajtaja mögött amikor
már aludt felesége telt
mellei közt a gondnok úr

mezitláb és szoknyád alatt
egészen mezítelenül
hogy a sziv belefeketült
amerre szoknyád elsuhant

mindannyiunk védangyala
borzas kis cigány Mária
ez a fölégett vad pokol
veled kezdődött valahol

GALAMBOSI LÁSZLÓ

PIACOZÓK

Viszik a szelet arcukon
a hajnali piacozók
himbálóznak a kosarak
rajtuk abroszok szárnya lóg.

Paprika szőlő körte bab
a városokba vándorol
a szikla-szegte utakon
puhán lebeg az őszi por

Helyére érve mindegyik
leteszi púpos kosarát
gyűrűbe vonják csapatuk
a szilvakék-fejű kofák

A zsebkendők lágy csücske telt
nevet a pénz elfogy a nap
himbálóznak hazafelé
a tömött-szájú kosarak

Paprika szőlő körte bab
helyén edény-torony ragyog
ezüstös vásznak új ruhák
szívják magukba a napot

A falvak hegygerincein
villog a lépkedő csapat
arany mennybolt tükrei közt
lengnek haza a kosarak

KEREKES ANDRÁS

APÁM

A háború eltűntjeinek

Mikor a kín marta csak már az arcod,
mindannyiótokat arcul csapott a kor
és vittek megfeszíteni.
A latrokat is felszegezték.
Barabásra és Pontiusra is
ujjal mutattak s a bámészkodók
a pincemélyen verték mellüket,
fejükre bombahamu szállt.
A Koponyák-hegyén már nem maradt hely,
a szántóföldre árkot ástak
s Judás is ott ödögött köztetek.
Szomorú kor. Emléketek is egyre ritkul.
Aki fél, se szégyell felejteni,
miénk maradt csak e rokkant halál.
S ti hol éltek? Perújító idő van.
Ordítani kéne, hogy megszakadna,
ki hallja, apát, gyermeket
követelni, testvért és szeretőt,
mert késik a számadás önmagunkban,
a számlát voltaképpen ki is rendezí?

SINKA ERZSÉBET

ELSŐ SZERELEM

Felfénylő, szőke mosolyodra vágyom –
mosolyod nincs sehol.
Szemed kéklő egére vágyom –
s a szemed sincs sehol.
Kemény karod ha lágyan tartana!
De hol van a karod?
Zengőn zenélő szavad szólana –
tova tűnt dallamok.
Jaj, minden messze van,
az idő rejteget,
a térben te tavasszá lettél,
lombba bomlott az ifjúságod.
Mikor éltél, engem szerettél.
Két karod fényes rögöket ölel,
szétszórtad magad, szertesztél.
Jaj, néma a föld. Könnyem is felissza,
ahogy felitta régi vér izét.

PÁR SZEM KRUMPLI

A sziréna felüvöltött az állomáson.

– Kiszállni, kiszállni – kiabáltak a kalauzok.

Az utasok mentek, ki merre látott, jutott belőlük szalmakazlak tövébe, a gép-fészer poros gépei közé, még a vasútminti földek barázdáiba is. A mozdony nagyokat köhögve igyekezett a közeli akácosba.

Mi iparosok a műhelyek elől báméskodtunk, minek is ez a nagy sietség. Máskor is volt szirénázás, de oda se neki. Úgy éltünk a pusztán, mintha kívül esnénk a háború forgatagán s bennünket semmi baj sem érhetne. Oly sokszor hallottuk a figyelmeztetést.

– Légiriadó! Bácska, Baja, Pécs, Veszprém, Földvár.

Veszprém!

A vonat utasai komolyan vették a bujócskázást. Mi mosolyogtuk őket, de arckunkra fagyott a mosoly, mikor az akácos mögül szinte a háztetőket súrolva rácsapott a vonatra két vadászgép. Géppuska kattogott, újra köröztek, újra támadtak. Láttuk a pilótát a gépben, olyan alacsonyán szállt. Tehette, nincs még egy serétes puska sem a közelben, amitől félnie kellene. Most a változatosság kedvéért hoszában kapták a vonatot, újabb kelepelés, a mozdonyból magasra csapott a gőz a golyó ütötte résekben. Még egy kör az eredmény megtekintésére, és a két vadászgép tovaszállt, mint aki jól végezte dolgát.

Nemsokára lefűjták a riadót, az utasok a házak közé szállingóztak. Feltűnő, hogy a tovalépkedő vendégek túl előkelőek.

– Az Arlberg expressz ez kérem – ad felvilágosítást az egyik kérdező – már két nap óta úton vagyunk és a negyedik mozdonyt lövik ki a szerelvény elől. Komáromtól nem mehettünk tovább, mert a bánhidai erőművet is megrongálták a légitámadások, lekanyarodtunk Fehérvárnak és most itt is ki tudja, meddig állunk. Míg a kiségitő mozdony megérkezik, bemegyünk a házak közé kéregetni.

– Kéregetni?

– Nő nem úgy koldusmódra, megfizetünk minden falatot, csak kapjunk valamit. Az étkezőkocsit már tegnap kifosztottuk. Üresen gurul velünk mint egy kirakott tehervagon. Éhesek vagyunk. Én legalábbis, de azt hiszem, más sincs különben.

– Gyere csak, gyere – fogad a feleségem – már mindent kiárusíthattam volna, örülnének a kifőzdések ilyen vendégjárásnak.

Még asztalnál ülünk, mikor újabb vendégek érkeznek. Elegáns német tiszt kíséretében csinos magyar lány köszön be a konyhába. Feleségem meg sem várja, hogy eldarálja a kérő szavakat.

– Ennivaló kellene, ugye?

– Igen.

– Já, já – segít a tiszt németül.

– Mit adjak, mit is adhatnék? Magunkat sem foszhatom ki – szabódik az aszszony.

– Jó lesz akármi – mondja megalázkodva a csinos fruska és vágyódó pillantást vet az asztalon gőzölgő levesestálra.

– Hát ha nem utálják – tesz két tányért az asztalra a feleségem – csak üres krumplileves van.

– Gut, gut – mondja barátságosan a tiszt kanalazás közben.

Mire a leves elfogy, feleségem pár tojásból rántottát varázsol az asztalra.

– Köszönjük, nagyon köszönjük – hálálkodik a lány.

Éppen befejezték az evést mikor hosszúra nyújtott fütty jelzi a mozdony megérkezését. Vendégeink felugrálnak, fizetnének, de a tisztnek csak márkája van, a lánynak meg nincs aprópénze. Százpengőst lobogtat a kezében, nekünk nincs miből visszaadni, de sietni kell, mert a masiniszta türelmetlenkedik és még lemaradnak. A lány leteszi a pénzt az asztalra és menni akar.

Nem, ezt mégsem fogadhatom el, száz pengőt két szerény ebédért nagyon sok. Még azt gondolhatják, hogy hasznot akarok húzni mások bajából. A lány markába nyomom a pénzt.

– Menjenek csak – nyújtom a kezemet – semmi az egész.

– Érzélgős bolond vagy – támad rám a feleségem a vendégek távozása után – én megsütöm az utolsó tojást és te elajándékozod. Lehet, hogy valami gyáros lánya, aki csak kirándult a szeretőjével Bécsbe, és az a száz pengő parfümre sem elég neki havonta. A múltkor is két tyúkot adattál az itt rekedt zsidóknak. Még néhány ilyen légiriadó, és egészen tönkremegyünk.

– Ne morogj ennyit – csitítom feleségemet – addig örülj, amíg nem neked kell kérni.

– Akkor is. Jó, hogy nem vendégelted meg az összes utast.

Perlekedés közben észreveszem, hogy a lány a szék karfáján felejtette kötött kabátját. Karomra kapom, vinném utána, de a vonat éppen kirobog az állomásról. Feleségem nem is titkolja örömét, azon nyomban magára húzza. A szomszédasszonyok nézegetik, jól áll-e rajta?

– Mit akar, jobban járt, mintha pénzt kapott volna – állapítja meg az egyik nagy bölcsen.

Minden napnak megvan a maga eseménye. Egyik délelőtt a postás nyitott be a bognárműhelybe.

– Levele van majszter úr.

– Kedves Fiam – kezdődik a levél. A bizalmas megszólítás után ítélve ismerős lehet. Mohó érdeklődéssel olvasom tovább a sorokat.

„A gettóból sikerült kijtununk. Idegen név alatt élünk Pesten, éppen ezért a címet sem közölhetem. Ezt te megérted és biztosan tudni fogod mégis, hogy ki küldte a levelet. Fent említett okok miatt nem igen járkálhatok a városban. Közeleg a tél és ami még ennél is rosszabb, a front (ami másrészt számomra megváltás) és várható, hogy a fővárost ostrom alá veszik az oroszok, mert ezek a náci bitangok könnyen nem adják fel. Élelemre lenne szükségem. Tojás, krumpli, cukor, hagyma, zsír és amit tudsz szerezni. Feladtam címedre 300 pengőt is a beszerzésre. Bennem van minden reményem és hiszem, hogy nem hagysz cserben. Akárhogy is alakulnak a dolgok a közeljövőben, azt az egyet tudom, hogy a gettóba nem megyek vissza, inkább a halál. Üdvözlöm családotat is, és várom, nagyon várom a kért dolgokat. U. i. Miután címetem nem adhatom meg, ha sikerül valamit szerezned, juttasd el a Margit körút 33. sz. házban lakó szülész orvoshoz. Legjobb lenne, ha személyesen hoznád fel, természetesen a költségedet is megtérítem.”

Nem volt nehéz kitalálnom a levél íróját. A volt uraságom írta, akit tiz évig szolgáltam a Dráva mentén. Tizenöt évig bérelte a gróf két pusztáját, kb. háromezer holdat. Tejben, vajban fürdött és most ez a levél, amit hozzám intézett, beillik segélykiáltásnak.

Az asszony szíve nehezebben lágyul, nehezebben felejtí a múltat.

– Most könyörög ugye, bezzeg nem törődött veled, hogy terem-e valami abban a vacak földben, ahova a kertet kimérette. Pedig adhatott volna jobb helyen is.

Nem a káröröm mondatja vele ezeket a szavakat, csak még nagyon érzi a múlt keserőségeinek ízét. Azért segít a maga módján. Tojást meg cukrot szerez a cselédasszonyoktól, hagymája neki is termett meg krumplit is tudunk adni a magunkéból. Zsirt az intézőtől kérek. A gazdaság hetente vág disznót a sommások részére. Lassan összegyött vagy három bőröndre való holmi, csak győzzem cipelni.

Úgy terveztem, hogy október 15-én vasárnap reggel elmegyek vele Pestre. Ha nem szombaton az intéző hivatott a lakására.

– Mester úgy készüljön, hogy holnap délután elmegy Pestre. A sógoroméék eddig itt laktak nálunk... Tudja a bombázás. De most haza mennek, nem hagyhatják magukra az öregeket. A kocsis mellé kellene egy kíséző, maga már ismerős Pesten, nyugodtabb lesznek, ha megy valaki a kocsival.

Így aztán a reggeli indulás délutánra maradt. Ebéd után javában készülődtem az útra, mikor a rádió megszakitotta rendes műsorát és közölte, hogy a kormányzó Horthy Miklós szól az ország népéhez.

„Háborút elvesztettük” – szölte a legfelsőbb hadúr kinyilatkoztatása. – A szovjet csapatok a Dunánál állanak hazánk földjén”.

Vidámabban keltünk útra. Mire Adonyba értünk, beesteledett. Itt már valamit mondogattak az emberek a nyilasokról. Szálasit emlegették, de még bizonytalanul. Erzsébeten aztán többet tudtunk meg. Bementünk a kocsmába vacsorázni. A rádió szünet nélkül bömbölt.

– Szálasí és a nyilas párt átvette a hatalmat. Beregfí Károly jelentkezzen Budapesten.

Nagytétényben átszálltam a helyiérdekűre, mert a kocsí Erzsébetre ment. Izgagtott emberek tárgyalták az eseményeket, de biztosat senki sem tudott. A Széll Kálmán téren aztán végeszakadt az utazásomnak. Leálltak a villamosok. Hogy az alkalmasítottak sztrájkoltak-e vagy felsőbb utasításra történt-e, nem tudtuk. Sajnos tovább menni csak gyalog lehetett. Elöttem volt az egész körút. A három bőröndöt végig cipelni nem lesz könnyű. A legnagyobbat vállamra vettem, a kisebbiket a hónom alá szoritottam, a harmadikat pedig kezembe véve elindultam. Menni úgyszólván nem is tudtam, csak botladoztam.

Hosszas vánszorgás után megérkeztem. Szuszogtam a kimerültségtől, hajam csapzottan hullott a szemembe. Lepakoltam és kissé kifújtam magam, majd felszedelőzködtem és megindultam befelé. A lépcsőház ajtóban karszalagos nyilas állta utamat.

– Idevalósi a házba? – kérdezte nem éppen barátságosan.

– Nem, vidéki vagyok.

– Kihez akar menni?

– Wolf doktorékhoz.

– Nem lehet bemenni. Éppen a Wolf doktorékhoz akar menni? – morogta utánam, amint iparkodtam ki az utcára.

Kimerülve tanácstalanul álltam a járdán, lábam előtt sarokoztak a bőröndök. Csak tudnám őket valahol leadni. Hazavinni képtelen vagyok meg nem is szeretném, ha már ide cipeltem. Hosszan töprengés után mentő ötletem támadt. Az egyik nyáron lent nyaralt a pusztán az állomásfőnök feleségének a húga. Lakása a Bernáth Géza utcában van, csak bírom-e odáig a terőt. Éppen indulni akartam, mikor megszólított egy munkás ember.

– Maga Pestről jött?

– Nem, vidéki vagyok, de nem is lehet Pestre menni, mert a hidakon nem engednek át senkit.

– Pedig az én munkahelyem Pesten van.

– Tudja mit – ragadtam meg az alkalmat – segítsen nekem ezeket a bőröndöket elvinni a Bernáth Géza utcába, kap érte egy kiló friss disznóhúst.

Emberem hajlott a szóra és elindultunk. Csak találnánk odahaza ismerősömet. Szerencsém volt. Az első csengetésre siető léptek zaját hallottam bentről. A kitért ajtóban a meglepetéstől földbegyökerezett lábbal állt, akit kerestem.

– Úristen, maga honnan csöppent ide – kérdezte ijedten.

A magyarzkodást későbbre halasztottam. A kis bőröndből kiadtam az ismeretlennek ígért húst és elkészönt.

Bent aztán mindent elmagyaráztam. Kicsomagoltam és megkértem, hogy telefonon értesítse Wolf doktort a történetekről. Ő majd gondoskodik a holmik elszállításáról, hogy akinek szántam, megkaphassa.

Hét végére újabb levelet kaptam.

„Tudom, hogy Pesten jártál, de nem értem, miért nem a megadott címre adtad le a holmit. Ugyanis néhány fej vöröshagymán kívül semmit sem kaptam kézhez. Könyörögve kérlek, ha tudsz, hozzá a részünkre valamit, mert ha a várost az oroszok körzülzárják, éhen veszünk. A múltkori eset elkerülése végett az alábbi címen keress: Feltér István Tátra utca 30. Csak ezt a nevet használd.”

Az utolsó mondat kétszer alá volt húzva.

– Milyen aljas tud lenni némely ember – állapítottuk meg feleségemmel. Hiába igyekeztünk, annyi mindent már nem sikerült összevásárolni, mint első alkalommal.

November elején készülődtem újra a pesti útra.

Feleségem ugyan aggodalmaskodott.

– Ne okoskodj már, még utóbb valami bajod lesz, aztán mi maradunk a pácban. Már ide hallatsz az ágyúzás a Dunától.

– Meg kell tenni – erősködtem – képzeld magadat az ő helyzetükbe, neked is jól esne a segítség.

Vasárnap aztán újra nekivágtam az útnak. Ezúttal sikerrel.

November végén páncélvonat vert tanyát az állomáson. Legénysége bent lakik a puztán, az igazgató üres kastélyában. Van köztük egy csendes, 30 év körüli ruszin fiú. Először csak a pontos időt kérdezgette időnként, később ott maradt beszélgetni is nálunk. Négy éves kisfiamat olykor a térdére veszi, simogatja a haját, és beszél nagy-nagy szeretettel a saját két gyerekéről. December első napjaiban búcsúzni jött. No meg érdeklődni, hol lehetne kapni valami kis élelmet az útra.

Feleségemet nem kell biztatni, szó nélkül leakaszt a kamrából egy hasáb szalonnát és kezdi csomagolni. A katona maga is csodálkozik, hogy ilyen hamar teljessült a vágya. Én meg hagyom, hogy az asszony bonyolítsa le az üzletet. Kíváncsian várom, vajjon mit kér a szalonnaért. Mert ingyen nem adja, arra fogadni mernek.

A katona nadrágja zsebében kotorász pénz után, de elő sem engedni venni néki a feleségem.

– Hagyja csak, még szüksége lehet rá.

A ruszin csak néz maga elé elmélázva, majd sietve elrohan, a szalonnát meg ott hagyja az asztalon.

– Hát ezt meg ki bántotta? – kérdezi a feleségem.

Honnan tudjam, mi ütött belé? Feleségem igazán szívesen adja, amit neki szánt, szinte látszott rajta, hogy örül, mikor a szalonnát csomagolta.

A ruszin újra jön az udvaron keresztül, valamit hoz a kezében. Most az ő arca virít a boldogságtól, kisfiamat maga elé penderíti és hozzámér egy zippzárás kis mackóruhát.

– Az enyémnek szántam, pedig lehet, hogy sohasem látom őket. Ha én el is pusztulok, ez legalább ne vesszen kárba – nyújtja feleségemnek a mackót – aztán hóna alá vágja a szalonnát.

Szóval megint csereüzlet. A múltkor kötött kabát, most mackóruha, lassan értékét veszti a pénz, még jó, hogy nekünk nincs mit aggódni miatta.

Parolázunk, és a ruszin éppen menni akar, mikor bekopog Magyar bácsi, a váltókezelő.

– Mester úr, az állomáson várakozik egy tehervonat. Minden család kap üres vagon és lehet menni Németországba.

– A ruszint mintha kicserélték volna. A csendes ember szinte méregre lobbant.

– Ne menjenek! Egy lépést se menjenek. Jaj annak, aki idegenben, szabad ég alá kerül.

Igen, menni, vagy maradni, tornyosul elénk a nagy kérdőjel.

Végül is maradtunk.

A csatazaj egyre fokozódik. Megszakítás nélkül dörögnek az ágyúk. Egyik este Fekete, a parádéskocsis végigjárja a házakat.

- Vigyázzanak, itt vannak az oroszok. Erzs kisasszonnyal lent jártunk Hipoliton, fizetés volt. Gyalog jöttünk haza, a hintót ott hagytuk, nehogy burzsujnak nézzenek bennönket.

S valóban nyolc óra tájban egy tiszt legénye kíséretében nyitott a szobába. Gyors pillantással felmérte a szoba minden sarkát lövésre tartott fegyverrel. Mikor meggyőződött, hogy nincs mitől tartania, kényelembé helyezte magát a kályha közelében és mosolygott ijedelmünkön.

- Ne bojsza, - ne bojsza - mondogatta.

Csodálatos tanár a muszáj. Orosz beszédet gyerekkoromban hallottam az első világháború hadifoglyaitól.

Akkor sem értettem egy szavukat se, meg az eltelt harminc év még az emlékét is tovasodorta. És most valahogy értjük egymást. Az ujjain mutatja, hogy éjszakára húsz katonát szállásolnak be a lakásomra. Kilenc órakor itt lesznek, addig rakjam a tüzet, hogy jó meleg legyen a szoba.

És most itt élünk az első vonalban a katonák között barátságban. Olykor munkára megyünk és akarva, akaratlanul tanuljuk az orosz szavakat. Szorosan vagyunk a lakásokban, mert a katonákat el kell kvártélyozni valahol. Élünk és reménykedünk. Reménykedünk, hogy nem jutunk azok sorsára, akik Velence, Gárdony, Agárd környékéről menekültek hozzánk.

- Átkozott németek - tör fel zokogással egy öreg emberből az iszonyú fájdalom. - Két unokám meg a lányom a romok alá került, el se temethettük őket. A németek rommá lőtték a falut.

Feleségem zsörtölődött ugyan, mikor kiszorultunk a lakásból és a konyha közeletére vetett ágyat a kályha mellett.

- Igazság az, hogy az ember nem alhat az ágyában - duzzogott szemét törölgetve.

- Igen igazság - szállok vitába vele - mit gondolsz, ezek a szerencsétlenek nem lennének szívesebben a családjuk körében? Talán öröm a számukra, hogy éppen nálad lakhatnak? Egy szót se szólj, megérheted még, hogy azért könyörögsz, hogy engedjenek a disznóiban maradni. Már hetek óta egy helyben áll a front, még vissza is jöhetnek a németek és lehet, hogy nekünk is tovább kell állni, mint a gárdonyiaknak.

Néha mond valamit az ember, amit maga sem gondol komolyan, s mire körülnéz, már megtörtént.

Február 16. Júlianna napja.

Tíz óra tájban egy orosz tiszt kíséretében a tolmács járja a házakat és szörnyű hirt közölnek velünk.

Délután három órára minden civil hagyja el a pusztát.

Nem, ez nem lehet igaz. Németországba se mentünk, most se akarunk menni, meg hová is mennénk? A parancs szerint a Pusztaszabolcs-Fehérvári vasúttól délre bárhol tanyát verhetünk. De hát a vasút itt megy el a pusztá mellett, az a pár száz méter számít, innen vagy túl vagyunk-e rajta? Katona ember ezt jobban tudja. A parancs elhangzott, végre kell hajtani.

Feleségem szavaimhoz hüen alkudozik, nem maradhatnánk-e legalább a disznóiban, én meg kénytelen kelletlen készülődöm, de ebéd előtt egy orosz katona munkára hív. Boldogan megyek vele, hátha mégse kell elköltözni, ebédet is adnak, meg bort, az egyik béressel fát vágunk a kommandó részére.

Még javában ábrándozom, mikor lélekszakadva rohan értem a nagyobbik fiam.

- Ápi gyorsan, kiraktak a lakásból bennönket.

A ház lakói csoportba verődve topognak a hóban az iroda előtt. Kisebbik fiam remülten kapaszkodik anyja szoknyájába, aki batyút szorongat a kezében. Mintha acélfogók szoritának a szívemet a látványtól, de érzélgősségre nincs idő.

- Mi van nálad - kérdem feleségemtől - ruha, élelem?

Feleségem könnytől fátyolozott szemmel int, hogy egyik sem.

Két orosz tiszt egymással vitatkozik, ránk kevésbé vigyáznak. Kihasználom az alkalmat és haza ugrok. Magamra kapom a nagykabátomat, lerúgom az ócska lábbelit és felrángatom a jó bakancsomat. Zsákba dobálom az ősszel vágott disznó maradékát, előveszem a nagy koffert, ami már be van csomagolva, sebtiben összekötözöm dupla zsineggel a zsákot a kofferral és a vállamra veszem és kihátrálok a szobából fájo érzéssel.

Sötétedik, mire tanyát verünk. Hipoliton, a szomszéd pusztán. Egy magános nénike segít rajtunk.

– Bujjanak be ide az én szobámba, a lányom itt lakik a pusztán, én majd hozzá költözöm.

Ha a lavina elindul, nem áll meg fél úton. Itt sem maradhatunk, hanem menni kell tovább dél felé. Itt nincs erős ember, aki maga alá gyúri a bajokat, nincs okos ember, aki furfangos eszével kijátszhatná az eseményeket, csak szerencsés meg szerencsétlen ember akad, aki vagy megmarad, vagy elpusztul.

A hó már elolvadt, az utak is tűrhetően járhatók, de ezen a napon veszettül tombol a vihar. Egy kocsirohcot szedtem fel az árok mentén, melynek a hátulja épségben maradt és beépített nyújtója volt, amit könnyed rúd gyanánt lehetett használni. Fölpakoltam holminkat és újra útnak indultunk. Lihegek az erőlködéstől Motorizált tüzerek, lófogatok robognak el mellettünk mindkét irányban. A légháritó ágyúk ontják a tüzet a felettünk keringő stukákra.

Lesz, ami lesz, pihenni kell. Homlokomat törölgetve körülnézek.

Újabb német kötelék közeledik, de most bombázók. Figyelem a gépeket, egyszer csak szivaralakú feketeség hull alá. Elordítom magam:

– Vigyázz, bomba!

Feleségemet és nagyobbik fiamat az árokba lököm és melléjük kuporodom. Megrázkódik a föld alattunk. Hatalmas földtölcser szökik a magasba. Megmenekültünk. Tovább, tovább, hajtom magam, lüktet a halántékom az erőlködéstől. Hagyjunk el mindent, csak az életünket mentsük? De jelent-e valamit pár száz méter a repülőgép korszakában. – Fiam szava zökkent ki a gondolatok örvényéből.

Suttogva szól:

– Édesapám, nem bírom tovább!

Leeresztem a rudat. Nézem a feleségemet, meg a két gyereket, ők meg engem figyelnek kétségbeesetten. Az este ijesztően közeledik. Lakott hely sehol a közelben. Csak nem elcsüggedni – biztatom némán önmagam. Vágyólvá nézek a mellettünk elrobogó kocsik után. Haj, ha én lovat foghatnék kocsim elé.

Mögöttünk magános fogat közeledik. Prúszköl a két kis mokány orosz ló. Mikor elkerül, a katona megrántja a gyeplőt és leugrik a bakról.

Valami baj van – gondolom. – De mégsem. Némán nyúl a földreeresztett rúd után. Int, hogy föl a kocsira. Kész a kötés, már indulunk is. Én a kocsi mögött szaladok, mert eszembe jut, hogy a holmi nem lóvontatásra van leköttözve. Lazul a kötés, de van-e jogom megállítani a kocsit? Hátha az a pár perc jelenti a végzetet. Erősen szürkül, mire házak közé érünk. A katona frissen ugrik le a kocsni mellé. Leemeli kisfiamat, megcsipi, megpaskolja vidáman az arcát.

– No, papa, kharasó – ez hozzám az első szava. Szemében elégedett mosoly bújkál. Örül, mint a gyermek, mikor jól sikerült tréfát süt el társai között. Megtréfálta a nagy kaszást. Kilopott az aratásra szánt embertermésből négy kalászt, hogy tovább éljenek.

Valami kis tanyafélére kerültünk. Egy hosszú cselédlakás; nádtetős birkaakó és egy nagyobb pajtaszerű épület az egész település. Sajnálunk ugyan a lakók, de szállást nem adhatnak, mert dugig vannak katonákkal. Tanácstalanul állunk az udvaron a hóesésben. Az orosz a lovakkal bibelődik, ő már megtette a magáét, tovább nem ér rá velünk törődni.

– Mi lesz velünk, rebegi a feleségem.

– Mi lenne, úgy még sohasem volt, hogy valahogy ne lett volna – mondoin keserű cinizmussal.

Közben elindulok a pajta felé, egy nagykendős asszony szánalommal a hangjában invitál be az istállóba.

– Ide jöjjenek, itt melegebb van, talán szűkösen elférnek.

Két tehén meg két birka az istálló lakója. Az ajtótól balra deszkával elrekesztett méternyi széles üres hely van, ez lenne a szálláshelyünk.

– A kisborjút szoktuk ide kötni – magyarázza az asszony – de most nincsen.

Nagy terő szalmát hozok és „megágyazunk”. Feleségem, a két gyerekkel lefekszik a jászol elé, nekem már csak a lábuknál jut hely. Házigazdáink reggel a fejénél közlik, hogy vizet csak az állomási kútból használjunk, mert ami a pusztán van, az nem iható. Az állomáson aztán kérdés nélkül is megtudom, hova is vetődünk. „Szolgaegyháza” betűzöm a feliratot. A sineken túl a szeszgyár épületei látszanak. Régi lakásunk nincs tíz kilométerre sem tőlünk, mégis úgy érezzük, mintha a világ végére kerültünk volna.

Másnap aztán benépesül a pajta is. Autók állnak be, kondérokat hozznak és munkához lát a tábori konyha. Egész nap krumplit pucolunk a szakácsok mellett, nagyobbik fiam meg a sofőröknek segít az autót karbantartani. Bérünk újra csak élelem.

Egyik nap két tehenet hajtanak a konyha részére. Fáradtan, elcsigázottan lögatják a fejüket a pajta egyik sarkában. Szőrük felborzolódik a hidegtől. Megváltás lesz számukra, hogy másnap a kondérban felmelegedhetnek. Estefelé egy tiszt nyit be az istállóba.

– Mamka, mamka, malakó.

Mutatja, hogy mit akar. Az egyik elárvult tehén fejős, a tiszt tejet szeretne inni. Feleségem vonakodik a tehén alá menni, hátha rugós. – Majd én – mondom a tisztnek – Neki mindegy, csak tejet kapjon. Magamhoz veszek egy fazekat és a tehén alá ülök. Már hatodik hete vándorolunk az otthonunktól távol, tejet azóta mi sem láttunk. Megcsap a friss tej illata. A tehén birkaszelídséggel áll mozdulatlanul, bennem meg felőlrik a gondolat, hogyan vihetnék egy pohárkával négyéves kisfiamnak a drága folyadékából? Körülöttem egyre sűrűsödik a homály, csak képzeletem világít meg két kis gyereket élesen. Látom kisfiamat az istállóban állig bebugyulálva és látom magamat kicsi koromban, ahogy emlékezetemben él. Esténként édesanyám számhoz emelte a fejökét az istálló ajtajában én még szürcsöltem a habos tejet jóllakásig.

Mint a megszállottnak minden gondolatom a tej körül kóvályog, bár mennyire szeretnék is vinni fiamnak, nem tehetem, mert ha kilépek a tehén mellől, oda kell adnom a tisztnek. Két kezem gépszerűen mozog és lassan alakot ölt bennem a szándék. Bal kezem mozdul, s mintha azt súgná, igyál, jobb kezem mozdul s szintén súgja: tejet. Bal, jobb, bal, jobb, igyál tejet, igyál tejet. Mi lesz a katonával? Neki fegyvere van, majd szerez magának. Már nem csurog, nem is csöpög a tej, kiemelem a fazekat a tehén hasa alól. Emelem, emelem a számig és mint aki a szomjanhalás elől menekül, nyelem a tejet. Egyik kortyot a másik után. Egyre könnyebb lesz a fazék s talán nagy baj lenne belőle, ha agyam vissza nem zökkent a valóság világába. Letépek számról a fazekat s most már sietve kilépek a tehén mellől. A tiszt észrevesz és elém jön. Morog valamit oroszul, de nem értem, csak a mozdulatából sejtem, hogy kevesli a tejet. A lopást kénytelen vagyok hazugsággal tetézni. Kézze-lábbal hadonászva magyarázom, hogy nem kapott a tehén rendesen enni, aztán hosszú úton hajtották, hát nem csoda, ha elapadt, pedig becslésem szerint kétszer annyit megittam, mint ami az edényben maradt. Végül tréfásan megfenyegeti a homályba burkolódzott tehenet és nevetve mondja:

– Karova zautra kaput.

Elindulok az istállóhoz, a tiszt is jön velem.

– Mamka kruska, kruska jesz?

Megihatná ugyan a fazékból is, gondolom, de ha neki pohár kell, ám legyen. Feleségem fél literes bádoggpoharat nyom a kezébe. Kicsi híján tele önti tejjel és körülnéz.

– No, klapcsi, kvupity – int hamiskásan négyéves kisfiamnak.

A szégyentől forróság fut rajtam keresztül.

– Nem kell, ne fogadd el – kiáltok ingerülten feleségemre.

Tanácstalanul néznek rám mind a ketten. Végül a tiszt megérti tiltakozásomat és gúnyosan mondja feleségemnek, homloka előtt félre nem érthető mozdulatokat téve tenyerével:

– Papa durák –

Igen, bolond vagyok, nem is bolond, hanem valami más . . .

Amilyen szívésen tartották magukat a németek, olyan hamar tovább is iszkoltak. Egyik napról a másikra elhallgattak a fegyverek, csak a tovasiető tankok, autók dübörögtek az úton. Március huszadikán a konyha is tovább állt. Már nem is örülök neki. Eddig csak éltünk belőlük, igaz dolgoztunk nekik, de kaptunk krumplit, lisztet, étolajat, hanem mi lesz ezután? Mire hazamegyünk, a lakás már üresen tátong. A nyár még messze van, hogy valami teremjen, de nincs amit elültessünk, még csak egy szem dughagymánk se. Örülnöm kellene, hogy túl vagyunk a nehezén. Mégis nagyobb a gondom, mint eddig, pedig ez a gond mindössze egy dolog, mit eszünk holnap? A múltkor nagyobbik fiam bádogdobozban gyümölcskonzervet talált egy kiégett tyúkólban, azt is megettük, pedig feleségem aggódott, hátha mérgezett. Kiesett minden más igényünk kosarából, csak a puszta létfenntartás gondja maradt meg.

Szélesre tárom a pajtakaput és kiállok eléje. Hónapokon át tartó harci zaj után, szinte döbbenetes a csend, pillantásommal végigpásztázom a tájat, mintegy kutatva, lehet-e már hazamenni. Kimegyek a pajtasarkához megnézni, valóban üresek-e a domboldalba ásott földbunkerek. Visszafelé jövet valami összeroppan a lábam alatt. Kissé megcsúszok rajta. Egy szem krumpli volt. Ni csak, van itt még több is, itt állt a szekér és lehullott róla. Némelyiket ketté vágta a kerék, azért jó, mert úgyis el kell darabolni a levesbe. Mohó sietséggel kezdem összeszedni a szétszórt szemeket, észre sem veszem, hogy valaki megállt a hátam mögött. Csak az erélyes hangra rebenek meg, mikor rám szól:

– Ne bántsa a krumplit, az az enyém, megvettem a szakácstól.

Értelmem lassan fogja fel a szavakat. Kétrét görnyedve krumpliért mozduló kezem tétován irányt változtat.

Halántékom lüktet, mintha agyamban elpattant volna valami. Ujjaim már a pajta oldalához fektetett dorongot markolják, ezzel szoktuk kiemelni a kocsioldalt. Felegyenesedek és emberem szeme közé nézek. A kertész áll előttem. A pajta másik végében övé az istálló. Naponta találkoztunk eddig is, de ez most más.

– Megvette? – kérdezem halkán. – Minek az magának?

– Igen megvettem. Dohányt adtam érte, kell a disznóimnak – hadarja gyorsan, kissé zavartan.

– Hát akkor szedje – pöckölök egy szem krumplit lábai elé dorongommal.

Az ember áll előttem, jobb könyökével oldalához szorít egy kosarat, abban is van egy pár szem krumpli.

– Na mire vár? – biztatom újra.

A kertész még mindig nem mozdul. Most egy ketté vágott fél krumplit lökök eléje.

– Ez is jó, ezt se hagyja itt. – Mindezt olyan halkán mondom, éppen csak meghallja. Négy éves kisfiam kiszalad a pajtából és vidáman felkiált. Krumpli, viszek anyunak, jó lesz ebédre.

– Eriggy innen, nem a miénk!

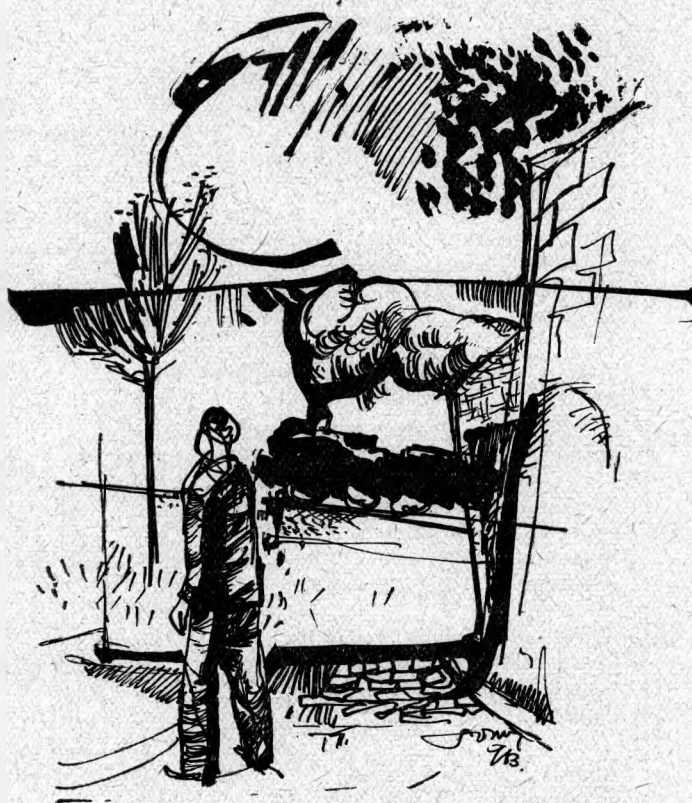
Kezemben magasra lendül a dorong, a gyerek riadtan menekül. Jobb is. Ne lássa, hogy az apja embert ölt. Igen, leütöttem ezt az embert, mint a koszos kutyát, ha csak egy szem krumplit fel mer venni a földről, akár a dáriusz kincsét adta is érte.

A kertész elejti kosarát és lép egyet hátra. Kosarából a krumpli odahull a többihez, amit összekotortam. Rámmeredve egyre hátrál, majd megfordul és szalad, ahogy a lábai bírják.

Letámasztom a dorongot, felső végére kulcsolt kezemre teszem az államat és nézek a kertész után.

Így állhatott őrt barlangja előtt vagy ezredik ükapám. Észre sem veszem, hogy a ház népe kitódult az udvarra és engem bámulnak. Senki sem szól, csak a kosár ír egyre kisebbedő félköröket, mintha egy fekvő alak fejét ingatná jobbra-balra. Mintha rosszallását fejeznék ki mondván:

– Enyje, enyje emberek, még nem volt elég?

SOMOS MIKLÓS rajza

ÁLLSZ A HŰVÖS HOMOKON

Acélszínű éj, komor hegyek árnya.
Vízbe merült csillagok
tündöklenek fel s fölöttük
surran el úszó mozdulatod.

Oly mély az ég, akár egy vallomás.
Ereszkező tenyerek simogatása
a szél, mely végigiramlik
a víz tükrén s vízcseppes hátadon is.

Nesztelen lovak vonulnak az égen.
Szétoszlanak és összeverődnek.
Vasszegek csillognak ekéiken
és felszántják a porhanyó eget.

Ó, vakmerő nyíltságú elemek!
Ahogy érintik egymást, az a végtelen puhasága.
Bántatlan csendesség, szabadság ősi erénye
ó, víz, éj, levegő,

testvéri, acélkék, áttetsző szövetség,
elemek elasztikus türelme ölel
téged, gondolkodó hal, szeretőm.
Az éj mögötted gyengéden visszavonul,

hogyan te világíts homlokod drágakövével.
A víz ahítattal őrzi csapásaidat s a levegő,
ez a töretlen, tiszta üveg kinagyítja
bőröd örömét, domború tested bronzát.

Kanyargó partok játékszere vagy,
okos kísértés, felfénylő vízi magány.
Ragyogva nyílnak ki előtted a kagylók
ahogy jössz, közelítsz kifelé.

Árnyékod megelőz s a hold
kis fémlapokat szór le eléd.
Visszfényük finom hajlataid
sötét vonalába tapad.

Állsz a hűvös homokon.
Gondolatod válladra kiül, mint a madár.
Több vagy magadnál most. Jelenés vagy.
Nyugalmad uralja az éjt. Ez a béke.

CSÁNYI LÁSZLÓ
ARS POETICA

Te légy a vers s a vers legyen több nálad,
a mű dicséri mesterét,
s a mű: szolgálat, fegyelem s alázat,
a többi pélva-szó-beszéd.

nincs közöd hozzá, nem elég
az üres szó, mely szíved ellen lázad,
teljesség helyett menedék,
s a tett helyett olcsó vigasztalás csak.

A szó, a világ és az ember egy,
ne másban keresd öröklétedet,
nem hűti olcsó siker soha lázad,

mert egy a kérdés és a felelet
és magadon túl hiába visz lábad,
magadba hullsz le és nincs bűnbocsánat.

RÉGI TÁRS AK

A régi társak hol lehetnek
nyomukat belepte a por,
lesem a feledékeny csendet,
tudom, itt vannak valahol,

gyerekarcok néznek lesüllyedt
évekből. Férfi-sorsukat
nem ismerem, a múltba tűntek,
– nem hoztak, vittek az utak.

Egy-egy név villan meg az emlék
üvegén s egy-egy elfeledt
arc, mintha én is köztük lennék,
minden év mélyebbre esett,

s a lehetetlent hívja társul,
aki a múltat keresi,
mert végül minden kör bezárul
s halottaink emlékei

porladnak csak a sűrű mélyben,
– közülük egy is, hol lehet?
Csak a szomorú, feledékeny,
poros akác lett öregebb.

Hol vannak? faggatja az emlék,
hol járnak? kutatja a szem,
mindent befalt a végtelenség
közönyösen s könyörtelen,

s van aki nem él már, a másik
idegen országba szakadt,
velem is csak egy vén fa áll itt
a tapolcai ég alatt.

T I Z E N E G Y D R E S S Z

(Legenda az Árusok teréről)

Jojó

Sperber a bódé előtt állt, és jojózott. Kalapja kissé hátrátólva, kabátja kigombolva, zakója kigombolva.

Mögötte felöltő lógott, de ő egy cseppet se törődött vele. Nem törődött vele, hogy mi van mögötte, és azzal se, hogy mi van körülötte. Jojózott. A rugalmas zsinóron leengedte a jojó világoskék dobozát, majd visszarántotta a tenyerébe. Váratlanul előrelökte.

– Csak bele a pofámba! – Kövér férfi ment el előtte, kiskabátban, sállal a nyaka körül. Megállt, vállat vont. – Különb en igaza van, amilyen forgalom van itt...!

Árusok sétálgattak a bódésor kis utcáján. Az egyik üres pasztásdobozt rugdalt. Olyan mozdulatot tett, mintha ki akarná cselezni önmagát, aztán elrúgta a dobozt, és ő is Sperbert nézte. Ahogy azt a jojót leengedi, majd visszarántja.

...leengedte, majd visszarántotta, hátradobta a feje fölé, majd megint leengedte.

Valahol gramofon recsegett. Libro Schaffer Tibitó! Tibitó! Tibitó...!

– Mert lemezt aztán vesznek! – mondta az egyik árus. Úgy nézett körül, mintha szét akarná rúgni a bódékat. – Általában idejárnak lemezt vásárolni. – Pillanatra elhallgatott, majd valami megveszekedett dühvel rikácsolta. – Libro Schaffer Tibitó! Tibitó! Tibitó!

Egy fehérsörtés alak a fejét csóválta. – Azért irigylem a Sperbert. Hogy valakinek ilyen türelme legyen...

– Piros jojóm is van – bólintott Sperber. – Fekete is, meg vajszinű, aztán én is csináltam egyet két stoppoló fából.

– Maga is... igazán? – A sörtésképű a levegőbe kapott, mintha el akarná csipni a jojót.

– Azzal a legnehezebb... valahogy azzal tudok a legnehezebben.

– Lámpaláza van?

Nem beszéltek többet. Sperber jojózott, a többiek meg nézték.

Fiatal pár

Egy baka tűnt fel egy lánnyal. És, mintha Sperber őket is magához rántaná. Ott álltak mind a ketten a bódé előtt valami dermedt csodálkozással. A bőszyoknyás lány a fiú keze után nyúlt. És csak nézte, hogy dobálja Sperber a jojót, és hogy rántja vissza ismét a tenyerébe.

– Tessék. – Az árus a lány felé dobta a jojót.

Az arrébbugrott.

– Nem kell megijedni. – Sperber a fejét ingatta. – Egy ilyen helyes kislánynak sose kell megijedni... egy ilyen enivaló, cukor... Megtanítsam jojózni? Megtanítsam?

– Jojózzon, kislány! – biccentet egy másik árus.

– Majd a Sperber megtanítja.

A lány tétován forgatta a fejét, aztán elmosolyodott, és kinyújtotta kezét a jojó felé.

– Ha szabad, majd én. – Sperber a lány mutatóujjára akasztotta a jojó zsinórját.

– Jojózson, kislány!
 – Majd a Sperber megtanítja.
 De akkor a katona leszdedte a lány ujjáról a zsinórt, valósággal leszakította. Sperber meghajolt. – Pardon! Tehát akkor, mit szabadna?
 A baka a derékszíját szorongatta. Talán, hogy hirtelen a bajonetthez kapjon, és kitörjön az árusok gyűrűjéből. De aztán Sperberre nézett, és azt mondta.
 – Fésű.
 – Á, fésű! – Sperber arca felragyogott. Mint amikor a barlangvasút sárkányában kigyullad a villanykörte. De mindjárt el is sötétedett. – Azzal nem szolgálhatok.
 – Nincs fésű?
 – Van ... azért még van. – Megint jojózott. Hosszan engedte le a zsinórt, aztán amikor visszarántotta, rákiáltott a bódésokra. – Nem hallottátok?! Nagyobb megrendelést kaptunk. Fésűt a tábornok úrnak! – És mert a többiek még mindig nem mozdultak. – Mi lesz?! Elaludtatok?!
 – Fésű ... milyen fésű? – pattant egy kövér férfi a katona elé. – Mert nálunk aztán mindenféle kapható.
 Mire a többiek: – Sűrűfésű, bontófésű, vakarófésű, teknőcfésű, szarúfésű ... mindenféle alakban, árban, mennyiségben és minőségben!
 Sperber jojózás közben: – Mutassátok meg a készletet. Mutassátok meg, hogy azért még lehet vásárolni az Árusok terén.
 A baka mondott volna valamit, de akkor már vitték a lánnyal együtt. Hátravitték a bódésor utcáján, amerre a gramofon szólt.
 Sperber jojózás közben: Fürdőkádat is mutassatok! Gyerekkádat, hogy ha majd az ifjú trónörökös megérkezik ...

A feketekabátos

Kilötte tenyeréből a jojót, – bele a levegőbe. De most már nem rántott ide senkit.

Aztán, amikor az a vékony, feketekabátos férfi megállt előtte, elmosolyodott.

– Idetaláltunk?

A feketekabátos zavartan köhécselt.

– Mert ön nem tévovázik! – Sperber feléje lökte a jojót. – Mindjárt tudta, hogy hová kell jönni ... hová, és kihez.

Odalépett hozzá, megfogta a kabát vállát, rántott egyet az ujján. – Bárki viselhetné ezt a kabátot. Bárki, csak éppen ön nem. Ezzel a megjelenéssel! Az ön arc kifejezésében van valami ... valami ...

A bódé felé lódította a férfit. – Egyszóval: kabát!

– Táska ... – Kétségbeesett arc nézett Sperberre.

– Szóval: táská! – Belökte a bódéba.

A bódé megnyílt, akár egy barlang. Sperber félrerántott egy sor női ruhát, és egy hatalmas, fekete bőröndre mutatott. Hosszában felállítva, lehetetlenül vastag pántokkal lezárva. Akár valami esőtől megfeketedett bérház. Gonoszul ellenségesen recsegték a pántok, ahogy Sperber kinyitotta a bőröndöt. Várni lehetett, hogy valaki kizuhan belőle. Akit egyszer meggyilkoltak, és aztán iderejtették.

Sperber megdöngötte a bőrönd belsejét.

– Enélkül el se lehet képzelni egy tengeri utazást! – Valahonnan a mélyből szólt. Ott döngötte a bőröndöt, mintha egy lusta házmeztart akarna előkeríteni, aki már évek óta alszik.

A feketekabátos férfi hunyorgott, a vállát vonogatta. Mint aki még nem tudja, hogy is áll ezzel a tengeri úttal. Egy lépés előre ... De aztán megtorpant, mintha attól félne, hogy az árus behajítja a bőröndbe.

– A leghűségesebb utitárs. Minden belefér, és amellet milyen könnyű! Emelje csak meg ... emelje!

Nem mert a bőröndhöz nyúlni. De nem is kellett. Maga Sperber kapta fel. Előrelódította, két kézzel a levegőbe dobta, a vállára kapta, elindult vele, tántorogva.

– Queen Maryn se kell szégyenkeznie! Az angol királynő hajóján . . .

– Az angol királynő hajóján . . .

– Vagy nézzük ezt! – Fölnyúlt a magasba. Hegyomlásszerű zaj . . . Lehúzott egy kifakult, barna bőröndöt. – Könnyed, elegáns darab. Vagy nézzük ezt . . .

• Sperber ismét fölnyúlt a magasba, és akkor a másik belesúgta a nyakába.

– Olyan kisebbformájú kéne.

Sperber visszanézett rá. A keze még mindig a levegőben. Mintha az egész táskahegy le akarná zudítani. Így állt, magasratartott kézzel. A feketekabátos is felémelte a karját, maga se tudta miért.

Egymás mellett álltak, magasra tartott kézzel. Akárcsak előretolnák a sötétséget, akárcsak lassan előrenyomulnának a női ruhák, kalapok, bőröndök között, egy másik bódéba, aztán megint egy másikba.

Recsegő zene hallatszott.

– A szerdások bevonulása – bólintott Sperber.

A feketekabátos meg hallgatta a szerdások bevonulását.

Hatalmas és erős törzs volt a szerdások törzse, és az utolsó szálíg kiirtották őket. De mégse az utolsó szálíg, mert néhányan megmenekültek, és most itt bújkálnak.

– Mi lesz?! – kiáltott rá Sperber. – Mit nyújtogatja a karját? Szóval, olyan kisebbformájú . . .

Néhány aktatáskát vágott a feketekabátos elé. Mintha megnyúzták volna ezeket a táskákat.

– Megfelel?! Megfelel?!

– Inkább olyat, amibe pudertartót lehet tenni . . . meg ilyesmit.

– Szóval, hölgy részére! Miért nem mondta mindjárt, hogy hölgy részére?

Két kard a jegesmedve bőrön. A feketekabátos csak bámulta. Aztán lassan lehajolt a koszladt jegesmedvemőr elé. Lehetetlenül rozsdás, megfeketedett kardok. Megérintett az egyiket. Úgy maradt guggolva, a kabátszárnya a földet söpörte.

– Védje magát!

Sperber állt a magasban, karddal a kezében. Kalapja hátratulva, ő maga vívóállásban.

A másik hunyorogva nézte, még mindig guggolt.

Sperber előrelépett, és feléje rúgta a másik kardot.

– Mi Sperberek! – ordított a bőröndök között. – Tudja, hogy vívunk, mi Sperberek?

A feketekabátos férfi még mindig nem mozdult. Aztán mégiscsak fölemelkedett, karddal a kezében.

Egy pillanatig úgy álltak, egymással szemben. Sperber arca nem is látszott a sötétben, a hangja is valahonnan messziről hallatszott.

– A nagyapám egyszer megverekedett egy Blúzzal.

– Egy Blúzzal?

– Itt van bódéjuk, két sorral lejjebb, és egyszer megsértették az öreget. – De akkor már támadott. Akárcsak a feketekabátos sértette volna meg a nagyapját. És közben ordított.

– Ránkjöttek a Blúzok és a Liszauerek! De jöhettek . . .!

Végigkergette a feketekabátost a női ruhák között, a lódenek mögül támadt rá, egy bőröndből ugrott ki.

A feketekabátos a fal mellett tántorgott.

Sperber eltűnt. Ő meg beleszúrt a levegőbe . . . egyszer . . . kétszer. Nevetés hallatszott a falból. Nem is a falból. A zakók közül. Ott lógtak mind a zakók, váll a váll mellett. Aztán szétrepültek, ahogy Sperber kiugrott közülük.

– Térdre! – A feketekabátos mellének szegezte a kardot.

A feketekabátos eldobta a kardját, de mielőtt letérdelt volna, Sperber elkapta a hónaljánál fogva.

– Sose árt egy kis mozgás. – Igazított valamit a kalapján. – Szóval táska... hölgy részére. Bizza csak rám!

Félelmetes lakkozású piros és fekete ridikulóket csapott eléje. Egy lapos halványzöldet. A rétegek valósággal egymásraszáradtak. De azért ki lehetett nyitni.

– Szolid táska szolid hölgy részére. – Sperber bedúgta a kezét. – Így van?

A feketekabátos is megfogta a táskát. Poros lett a keze. A torkában is érezte a port. Különbén egy kis tükröt is megpillantott odabent. Ettől úgy elszomorodott, hogy becsukta a táskát.

– Köszönöm.

– Meglepetés a hölgynek. – Sperber kituszkolta a vevőt. – Hát akkor csináljunk egy árat. Az eredeti árat meg se mondom, mert attól hanyatt esik. Csak azt az árat mondom, ami... – Végignézte a másikat, és mondott egy árat.

A feketekabátos leszúrta a pénzt. Átvette a táskát, és akkor megint fölhangzott a zene.

– A szerdások! – Fölnézett Sperberre.

Az árus arca, mint egy lehúzott redőny. Mintha soha nem látta volna ezt a kis mukit az elnyűtt télikabátjában. Mérheterlen göggel bámult bele a levegőbe.

A feketekabátos motyogott valamit, és azzal eltűnt.

Tizenegy dressz

Sperber jojózott. Kalapja kissé hátratulva, kabátja kigombolva. Leengedte a zsi-
róron a jójó világoskék dobozát, visszarántotta a tenyerébe. Belelőtte a levegőbe.

És akkor ott állt előtte az a tizenegy.

Felhajtott kabátgallérral álltak a bódé előtt. Az egyik fiú futball labdát tartott a hóna alatt.

Sperber jojózott. Mögötte felöltő lógott, de ő egy cseppelt se törődött vele.

Tizenegy fiú, feltűrt kabátgallérral, az egyiknek labda a hóna alatt. Nézték az árust. Talán azt várták, hogy abba hagyja a jojózást.

Az árus pedig azt mondta.

– Kilenc-kettő.

A fiúk összebújtak, ahogy az árus mennydörgött.

– Kilenc-kettőre vertek benneteket! Vagy még azt a ketőt se sikerült benyomni?

Egy biztos: futva kellett elhagyni a pályát. – Elhallgatott. Most megint csak a jójóval törődött. – Nektek is ezt ajánlom... jojózzatok inkább.

Azok meg püssenni se mertek. Aztán egy csontosarcú, vöröshajú fiú a többiekhez fordult.

– Most már tudom, hogy miért jöttem ide! Hogy ezt meghallgassam. – Kis szünetet tartott. Aztán, akárcsak egy régi vitát folytatna. – Különbén pedig az egész egy nagy hülyeség!

– Meg kell csinálni... akárhogyis – mondta egy szöghajú.

Mire egy másik: Annyit nem lehet összehozni.

Egy dugóalakú, mintha ő lenne a csapatkapitány: Össze kell hozni. Ezt már egyszer megbeszéltük. Ne izgulj, Szuromi.

Egy pattanásosképző fiúra nézett. Az úgy állt ott, mint aki már semmit se ért az egészről.

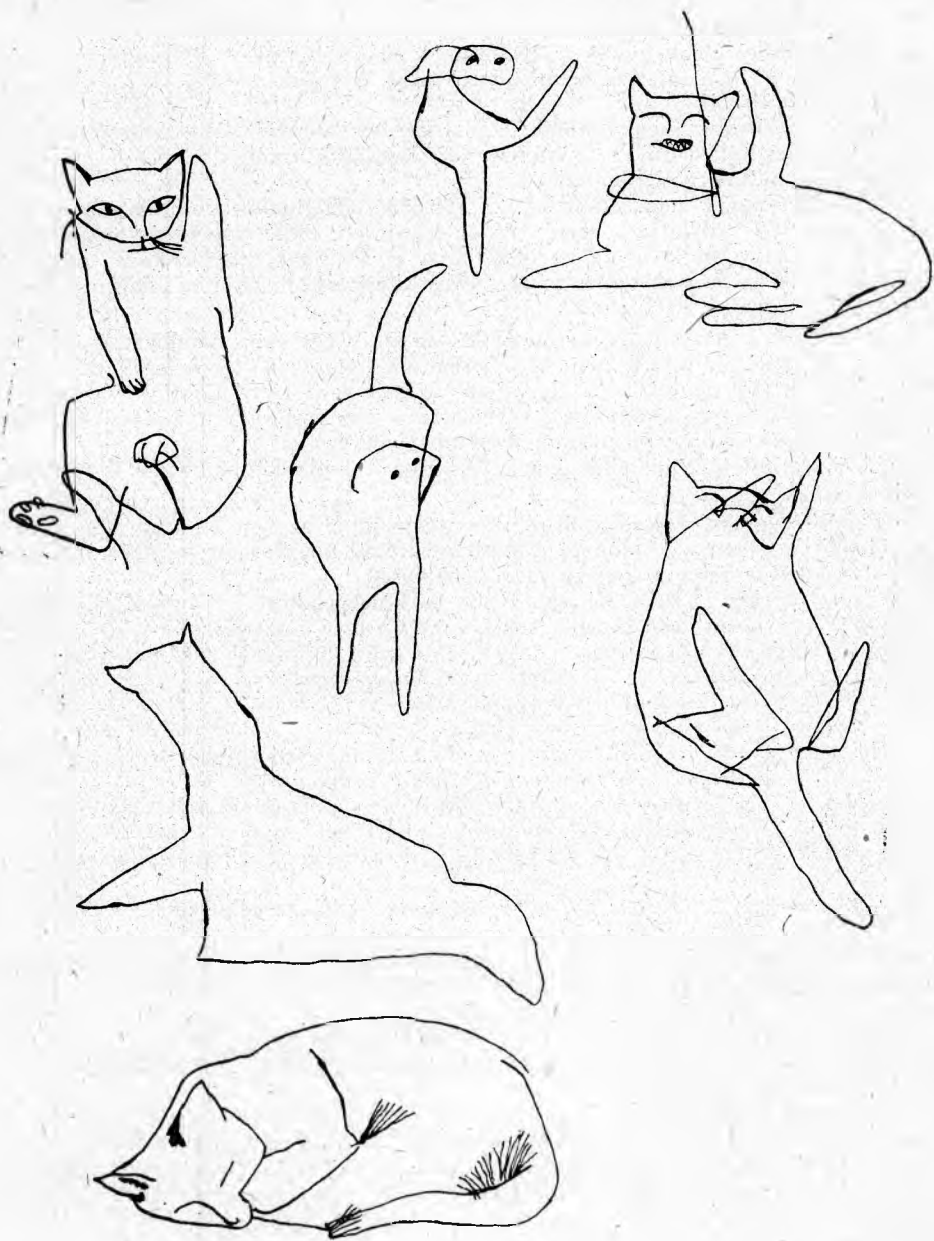
A vöröshajú rántott egyet a vállán. – Másnak is beteg a felesége, vagy az anyja. Azért még nem kell ilyen rumlit csapni.

– Nem kell rumlit csapni. – Sperber leengedte a jojót.

A dugóalakú csapatkapitány előbbre jött, és most neki kezdte magyarázni. – Ha nem váltjuk ki a receptet, akkor a Szuromi felesége...

– Pardon! – Visszarántotta a jojót. – Egyet azért tisztázzunk, uraim. Engem nem érdekel a Szuromi felesége.

- Engem se - mondta a vöröshajú - és igazán nem értelek benneteket.
 - Ne ugass, Kasznár! - mordult rá valaki. - Ez el van döntve.
 - Azért, mert beleestetek a Szuromi feleségébe?
 - Pardon! - Előredobta a joját. - Én nem estem bele a Szuromi feleségébe.
- Elnézés... én még csak nem is ismerem a Szuromi feleségét.
- És akkor megszólalt Szuromi, valami leckefelmondó hangon.
- ... a Heuman doktor volt nála, megvizsgálta, nagyon alaposan megvizsgálta, fel is írta az orvosságot, de azt mondta, azt azért mégse kívánjuk, hogy adjon rá pénzt.
 - Hallgass - mondta a csapatkapitány. - Ezt mi már megbeszéltük.
 - Szegény asszonyka. - Sperber jojózott. - Szegény, kis asszonyka. - A fejét ingatta, majd hirtelen rákiáltott Szuromira. - Te mit játszol?!
 - Jobbösszekötőt.
 - Hány gólt lőttél ebben a szezonban? - És mielőtt a játékos felelhetett volna.
 - Gólgéptelen vagy... csak rád kell nézni.
 - Nem uram - mondta a csapatkapitány - ügyes, kis játékos.
 - Ügyes, kis játékos! - Sperber felnyerített. - El tudom képzelni. Különbem engem nem érdekel. Amióta az Orth Gyuri lábát eltörték, nem járok futballmeccsre.
 - Az csúnya eset volt, uram.
- Sperber egy sötét pillantást vetett rá, és csak jojózott. Csak akkor hagyta abba, amikor egy tárcát dugtak az orra alá.
- Kopott, megfeketedett tárca. Dohányszálak hulltak belőle, ahogy Sperber felkattintotta.
- Még jó, hogy nem csorog belőle a bagólé!
- Sorba végigpofozhatta volna valamennyit, ahogy ott álltak előtte. Mélyen behúzódtak a kabátjukba, mint valami verembe. Ketten-hárman összehajoltak, akárcsak lökdösődni akarnának. De meg se mozdultak. Nézték, ahogy az árus végighúzza körmét a doboz belsején, ahogy a körmével újra írja azt a nevet.
- Tuksi. Ki az a Tuksi?
 - Nincs már nálunk.
 - De a tárcája nálatok van.
 - Igen, uram, mert a csapatnak ajándékozta, amikor külföldre ment.
 - Olyan jó focista volt?
 - Igen, uram. És amióta elment tőlünk, nincs csapat, nem tudjuk összeszedni magunkat.
 - Na, hát csak szedjétek össze magatokat. - Visszaadta a tárcát a kapitánynak.
 - Remélem, nem gondoltátok komolyan?
- A kapitány meg egyre csak azt bizonygatta, hogy igenis, komolyan gondolták, hiszen nagyon kéne a pénzt...
- Nem foglalkozom ilyesmivel. És különben is, mit tudnék érte adni? Egy pengőt... ha ellensége akarok lenni önmagának.
 - Nem, az nem lehet!
- Egy pengőt! Ettől valósággal megrémültek.
- Hiszen, ezüst!
 - Ezüst! - bölintott Sperber. - Na, mondj még valamit.
- Zsebkéseket szedtek elő, szipkát és egy órát.
- Háromnegyed öt - bölintott Sperber. - Van még valami? Na, akkor tegyétek el szépen ezt az egészet.
 - Tudja, milyen óra ez? Svájci.
 - A tárca meg ezüst. Kincs a családban. Éppen ezért csak maradjon a családban. Tegyétek el szépen.
- Közben fölemelte a szipkát, de mindjárt vissza is tette abba a tenyérbe. - Egy a szerencse! Hogy a feleségem nincs itt, és nem látja ezt a... Hogy még csak meg is nézek ilyesmit!
- Elfordult a fiúktól.

KARATSON GÁBOR rajza

A vöröshajú meg azt mondta.
 – Akkor ezzel megvagyunk... Eljöttünk, megpróbáltuk... – Széttárta a karját egy sajnálkozó mozdulattal, aztán intett, hogy: gyerünk!
 De nem mozdultak.
 – Ha a harangok megszólalnak... – Sperber mereven állt, fölnézett a magasba, aztán rákiáltott a fiúkra. – Melyik vers kezdődik így?!

Azok összebújtak, és hallgattak.
 – Ha a harangok megszólalnak... – Sperber elhallgatott, mintha várná, hogy majd az a tizenegy folytatja a verset. Aztán legyintett, oldalt lépett, és megint jojózott. – Az egészért adok... de ne mondjátok el senkinek, nem akarom, hogy baleknek tartsanak az Árusok terén... A szipkát dűgjátok el, látni se akarom! Szóval, a tárcsa, meg az óra... két pengő.
 – Mennyi?! – A csapatkapitány előbbrelépett. – Ezt nem mondhatja komolyan.
 – Igazad van, fiam. Ezt nem is mondhatom komolyan. Hogy ezekért a kacatokért, akárcsak egy pengőt is... de milyen igazad van! Elég! Elég! Egy van, amit nem szeretek, és ez az alkudozás. – Undorodva előrehajította a jojót. – De úgy kell nekem, minek is hagyom magam ilyesmibe belerántani?
 Azok összenéztek. Mint akik nem értik, hogy tulajdonképpen mibe is rántották bele Sperbert.
 – Ismerek valakit – kezdte Szuromi – talán majd az...
 – Senkit se ismersz – mondta a kapitány. Majd Sperberhez: – Azért, ha megmondolja, ez az óra, meg ez a tárcsa, nem csekélység.
 Szuromi hirtelen az árus elé állt. – És ha kölcsönadna! – Dermedten mosolygott. Mintha egy kicsit csodálkozna, hogy ez eddig nem jutott eszébe.
 Sperber abbahagyta a jojózást. – Mit beszélsz? – Közelebb ment hozzá. – Idefigyelj, ha ugratni akarsz... – Elkapta a játékos kabátgallérját.
 És akkor a kabát kibomlott, valósággal szétesett.
 Piros-fehér dressz. Ez volt az árus előtt.
 Az hátrébb lépett. De aztán megint ott volt Szurominál. Végighúzta ujját a piros-fehér csíkon. A piros már elég halvány volt, olyan agyonmosott.
 Végighúzta ujját a piros-fehér csíkon, aztán a csapatkapitányhoz ugrott, és föl tépte a kabátját. A vöröshajú kabátját. Felhasította őket, egyiket a másik után.
 Úgy álltak előtte, ahogy dresszben lefutottak a pályáról, ahogy éppen magukra kapták a kabátot.
 – Kilenc-kettő! – Sperber felcsípte Szuromit, a dresszénél fogva, és már bent voltak a bódében.
 Az egész csapat bent volt. A női kabátok alatt álltak, a bőröndök és táskák között. Övek és csattok lógtak körülöttük. Valahol a mélyben egy pont világított. Megnőtt, majd eltűnt, aztán előttük volt az árus.
 – Lehetne valamit csinálni. – Ide-oda ugrált a játékosok között. Egy kabátot kezdett porolni, aztán abbahagyta. – Lehetne valamit kezdeni a dresszekkel.
 – Hogy mondja, uram?
 – Vegyétek le a kabátot!
 Senki se mozdult. De az árus intett, és akkor levetették a kabátjukat. Piros-fehér dresszben álltak, akárcsak így akarnának befutni a bódé alagútjába. Pálya nyílik az alagútból, csodálatos, füves pálya, tribünökkel, ahol a legjobb angol tizenegy várja őket kupamérkőzésre.
 Sperber odament az egyik játékoshoz. – Elég vacak a trikód.
 A játékos úgy topogott, akár a tréningen.
 – Általában elég vacak dresszek. – Sperber leült egy székre, a bódé közepén, fejét kezébe fogta. Most már egy csepp se volt izgatott. Inkább csüggedtnek látszott. – Nem lenne szabad belevágnom... kockázatos dolog, roppant kockázatos.
 Szuromi eléje állt. Most megint olyan derülten mosolygott.
 – Derék fiú vagy – bólított Sperber. – Én is mindent megtennék a feleségemért.

- Lesz valami? - A vöröshajú kicsit előbbrejött.
- Az a kérdés, hogy vállalhatom-e ezt a kockázatot? - Sperber széttárta a karját.

Körülfogták az árust, de az úgy ült ott a széken, mintha teljesen egyedül lenne a bódében.

- Öltönyt, zakót még csak el tudok adni, de ki vesz nálam futballtrikót...?
- Futballtrikót?!
- Kétszer is meg kell gondolnom, mielőtt belevágok ebbe a dologba. - Mélyen lehajtotta a fejét. Aztán felpattant, és pördített egyet Szuromin. - Ócska dressz! És a többi se különb.

- De hát mit akar...?
- Segíteni, fiam. És mindig akkor van a baj, ha a magamfajta ember segíteni akar. De hiába! Betegség... asszony... ez levesz a lábamról.

Elakadt. Úgy nézett a fiúkra, mintha most látná először őket.

- Bámulatos! Az összetartás csodája. Ez az igazi barátság. - Röpködött a bódében. Megrázta a kapitány kezét, majd Szuromi vállát veregette. - Ne félj, amíg ilyen barátaid vannak!

Aztán megigazított egy ernyőt, és azt mondta.

- Vetkőzz!

Szuromi süketen mosolygott. Így álltak a többiek is, megbénulva, mozdulatlanul.

Sperber eltűnt a női ruhák között, akárcsak levágna egy sétányon. Majd ahogy előkerült, ráordított a kapitányra. - Mi lesz már?!

Tétova, félszeg mozdulat, ahogy a kapitány, ennek a tizenegynek a csapatkapitánya följebbhúzta a trikó ujját. Közben a többiekre nézett.

Az egyik fiú épp most bújt ki a trikóból.

- Bújj, bújj, zöldág! - tapsolt az árus, ahogy a kapitány a dresszével birkózott. Kicsit belegabalyodott, valahogy nem tudta áthúzni a fején. És most így kerिंगett, előrehajolva, fején a trikóval. Húnyó egy vidám játékban.

Meztelen testek fogadták, ahogy kiszabadult a trikóból. Valaki kuncogott, mint-ha a kapitány lenne a vesztes, mert ő vetkőzött le utoljára.

Sperber a pult mögött állt, szemüveggel. A semmiből nőtt ki a pult, korlátként választotta el az árust a többiektől. Mellette egy halomban az átizzadt piros-fehér dresszek.

A kabátok fölcsapva a vasrúdra.

A játékosok övig meztelenül a pult előtt. Zavart, kisiúsi kuncogás... de különben, akárcsak megnémultak volna.

Úgy álltak, övig meztelenül, és az egyik fiú a hóna alatt tartotta a labdát.

Sperber számolt. Időnként fölemelt egy trikót, aztán visszadobta. Majd egész váratlanul pénzt tett le a pultra.

- El lehet tenni.

A játékosok összenéztek.

- Na persze. - Sperber összecsapta a pultot, előrejött. - Feldobott egy kabátot a kapitányra. - Eltaláltam? - Feldobott egy kabátot Szuromira. - Eltaláltam?

Mindenkit megdobott egy kabáttal. Aztán a kapitány zsebébe csúsztatta a pénzt.

- Majd te odaadod a fiúnak.

Megveregette Szuromi arcát. - Narancsot is vehetsz az asszonynak. Minden rendben van.

- De még mennyire rendben van! - A vöröshajú a dresszek felé nyúlt, de Sperber rácsapott a kezére.

Rácsapott arra a kézre, aztán kifelé terelte a társaságot.

Ahogy kint voltak, meghajolt Szuromi előtt.

- Javulást a nagyságos asszonynak!

Szuromi hallgatott. Hallgattak a többiek is, a kabátjukba húzódva. Most aztán igazán mélyen behúzódtak...

Szuromi egy kicsit széthajtotta a kabátját, a dressz helyére bámult. Valahogy úgy, mintha most is rajta lenne. De talán egy nagy csapat trikója. A Ferencvárosé, vagy az Újpesté. Talán éppen a válogatotté.

A vöröshajú odament hozzá, és visszacsomagolta.

Még mindig nem mozdultak. Aztán egy váll a másikhoz üdődött, lökdösődni kezdtek, lassan megindultak, levonultak az Árusok teréről.

Párl épést tehettek, amikor a vöröshajú odaugrott ahhoz, aki a labdát vitte. Kibokszolta a hóna alól, és belerúgott.

A többiek a labda után néztek. Nézték, ahogy elgurul a bódésor utcáján, – aztán egyszerre eliszskoltak. Mint akik hirtelen megrémültek valamitől.

Sperber is a labda után nézett. Majd bement a bódéba, és lassan, gondosan kezdte kiteríteni a dresszeket.

Hátul terítette ki a dresszeket, a bódé mélyén, egy asztal lapjára. Úgy, ahogy a pályán felállt az a tizenegy. Kapus... jobbhátvéd... balhátvéd...

BARCSAY JENŐ rajza

LÁBBADOZÓ

Milyen volt nálatok a tél? Érezted-e a szél szagát, ahogy leszáll a hegy felől az alkonyat tar fái közt s mint tört üveg peng . . . Ízlelted a hó hús csipke-pelyheit szétmállva szádon s bennük, honnan végtelen seregben úsznak, a vadon éj fűszerét? Cserépkályhátok volt-e? Nyitott ajtaján láttál-e röpködő fényt hullni bútorok elnyúlt árnyaira? Rózsálló jégvirág tűszirma hajnallott-e rád? Törtél-e szűz havas mezők közt, útatlan uton a nyár termését őrző présházak felé; meleg tenyérrrel langyosítva, kóstoltál-e bort izes, színes, tüzes cseppben, mely oly betelt, gazdag s magával azonos, mint egy virág?

Mért kérdezem? Már mindent, mi elmondható elmondtunk: tudhatnám! De ha kérdezlek: élsz; másként e kopár fény sem-élő-sem-halott magány szűk szemhatárán vész el: messze vagy s havas táj dermed bennem is, nem mozduló élet egyhangú síkja, úttalan világ, melynek áttetsző, hályogos ködös egén sötét madár száll lassan: kék árnyéka, mit a ritka fényű óra vet. kíséri, mint lassúva járó szívemet az elmúlás sejtelme. Messze vagy. Mint ócska kellék jár a hold. A mozdulatlan éj ölen a képzelet szurdokba bukva csak a szűkülő teret érzi – vergődik bár s szorong, halkulva fáj szívem, ahogy kihül és megkövül a kő.

Almodlak, ahogy jössz a kertben; hópihék libegnek válladon; érzem, hajamra is rászürkül néhány. Vált a kép: rian a tó, a hó megrokkán: könnye csorduló patak; az áttelelt rügyek fakadnak: újuló szívemmel érzem: újítja magát ideg, velő, sejt bennem is. Mivégre? Még tovább kell túrva próbálnunk az éveket, miket túlélni s új sebekre élni túl sok már? Úgy volna jó újulni, mint növény. madár, szél emberként is: emlék, képzelet, vágy s helytállás gúzsában is olyan vonzás körén, ahogy a csillagok; kihúnyni, felragyogni, válni s bontatlan keringeni: – és elaludni könnyű karjaid között.

GYÖNYÖRŰ KOROM

Tiszta beszédű, gyönyörű korom: férfikor,
 közelíts a kapkodóhoz lassan, óvatosan,
 érintsd meg a szemöldökfát, hogy megmaradjon,
 ha házaink közt este felé az angyal átsuhan:
 közelíts hozzá távoli mennydörgés tündöklő sinen,
 borulj le rá fenyőrobajjal, usztasd a vizen;
 vizeken, melyek tulcsordúlnak völgyteknők fokán,
 vizeken, melyek összefolynak, sörényük lobog,
 mint a lovak hajába tűzött ágak, szalagok,
 és a síkságra érve homlokukkal tovább görgetik
 a hegyekből hozott mészkövek forró darabjait,
 míg a kő lassan kisimul, és lerakódik, mint a gyöngy;
 vizeken, melyek átlépnek a füstös délkörökön,
 és átlátszóak, hogy a halak, kavicsok
 a tükrös égre fölragyogva úgy szikráznak,
 mint a csillagok;

usztasd, mosogasd, vedd gyöngéden a szádba,
 ne emeld, csak a füvek és a hantok magasába,
 engedd még egyszer elvágódni a sötét gyöppben,
 sóskát enni, vizet inni mohón, fölhevülten;
 engedd futni glottgatyában, mezitláb a porban,
 harangkötélen himbálózni denevéres, kőhüvös toronyban,
 légy vele elnéző, türelmes, te házakat emelő folyam;
 gyönyörű korom, férfikor, közelíts hozzá lassan, óvatosan.

KUTAK BESZÉDE

szakállamon a fodrász kése kicsorbul
 körmeimet még nem is mutattam
 arcomat eztán magam borotválom
 de az is lehet hogy felhőt hordok
 dédelgetek az állam alatt

hátha gyerekének fogad
 ez a feledhetetlen földi táj
 fenyvesek szagát kutak beszédét
 hátha megérthetem
 és ti is jobban ráismertek erőszakos
 zokogásotokra ha panaszkodom

A NOSZTALGIA KÖLTŐJE

Sain-John Perse és Andrics után az irodalom 1963-as Nobel-díjasa, a görög Jorgosz Szeferisz, szintén diplomata költő. A zsűri döntése legfeljebb csak annyiban számít meglepetésnek, hogy Szeferisz nem szerepelt a világlapok esélyesek listáján, ez a kitüntetés azonban – úgy véljük – méltán érte egy kis nemzet költészetét, amely nem egy esélyest vallhatott (Palamasz, Kavafisz, Szikéliánosz, Kazantzakis) és vallhat (Ritzosz, Varnálsz) magáénak.

Hogy ez így van: az nem véletlen jelenség. Egy nép, amelyet annyi megpróbáltatást ért története során, egy ország, ahol a nemzeti, társadalmi és egyéni balsors nemegyszer végzetes csapásként jelentkezett, ott a megtartó erők kiválasztódásának törvényszerűsége szerint hajt ki a művészetnek ilyen vagy olyan formája. Az új-görög földön a fájdalom mélyrétegei költői szóban törtek felszínre, költészetének nemtője tehát következképpen borús. A polgári költők közül talán épp. Szeferisz költészete az, amelyben a szemérmét helyettesítő művészi szigor és a gondolatiság legkevésbé engedi szóhoz jutni a csüggedés és kétségbeesés különben uralkodó hangját.

Paradoxonnak tűnhet ez első pillanatra, a költő hányatott életének ismeretében. A század első évében Szmirnában született Szeferisz iskolás korában válik meg bölcsőhelyétől, szüleit ugyanis az 1922-es „megtorlás” előszele futamítja meg, még idejekorán, a későbbi „leszámolás a belső ellenséggel” elől. Tanulmányait Párizsban fejezi be, majd hamarosan hazája diplomáciai szolgálatába kerül. Így szakad aztán el újra meg újra az új hazától, egészen hatvan éves koráig. Az elvesztett szülőföld, a sebzett gyermekkor és a szolgálat szabta kényszerű száműzetés teszi magánossá, és avatja, később, a vándorlás és nosztalgia költőjével ezt a „leggöröggebb alkatú kis-ázsiai”, ahogy H. Miller, a kortárs és jóbarát vallja róla. És több, mint harminc éven át, ez a „szépszavú dalnok” fájva szeretni és szeretve fájni jár haza vándor honvágyában. Műve szinte iskolapéldaként állhatna a goethei igazságra, mely szerint hazáját csak idegenben ismeri és szereti meg igazán az ember. És az idegenbe szakadtságból fakadó nosztalgia növelte Szeferisz rajongó vonzalmát a görög föld, népe és múltja-jelene iránt. Hazafisága innen olyan emberi, hangja innen olyan gondonkabúgású és férfias.

Ez a vonzalom és hazaszeretet sugárzik áhitatos, zsoltári hangon az 1931-ben megjelent *Stróák* c. kötetéből, mellyel mindjárt a legnagyobbak mellé zárkózott fel, az új-görög lírának talán legválságosabb pillanatában. Két sarkalatos kérdés volt ekkor még tisztázatlan ennek a költészetnek: a hagyomány és az új egybekapcsolásáé meg a nyelv, amikor az új nemzedék elszakadni látszott a költészet örök gyökereitől és szélsőséges irányzatok követőjeként problematikussá tette a nagy elődök által biztosított folytonosság szellemét. Szeferisz úgy találta meg az arany közeputat, hogy nem mondott le a nyugati líra modern eszközeiről és nem szakadt el a honi hagyományoktól: egyéni hangja, elioti érzékenysége, élénk és átfogó intellektusa szerencsésen egyesítette az elsajátított esztétikai vívmányokat és a görög múlt, a hellén hagyaték mérhetetlen gazdag, termékenyítő sugalmazását. Pályája kezdetén a hármas példakép – Mallarmé, Valéry és T. S. Eliot – hatása esztétikai és szelektív jellegű csupán és fejlődése szempontjából korántsem olyan döntő, mint Homérosz és a múlt ismerete, nevezetesen a görög reneszánsz krétai remeke, az *Erotokritosz*, melyet későbbi szakaszában sem szűnik meg tanulmányozni és jegyzetelni ez a mindent magába fogadó, mozgalmas intellektus.

Korokat és világokat, múltat és jelent, egyetemes és hazai hagyományokat öszszefogó szelleme mélyreható változást hozott a neohellén líra nyelvezetébe is: szabadversében az eleven köznapi nyelvet avatja hajlékony kifejezőeszközzé (még inkább, mint Kavafisz, vagy akár nálunk Szabó Lőrinc.)

Az arany középut illetőenkénti megtalálása is alkati adottság: Szeferisz más-ként zarándoka földje múltjának, mint pl. Andrics, noha gyökereikben nagy hasonlatosságot mutatnak. Andrics a múltban lelt tapasztalatokat és bölcsességet vetíti rá népe történeti távlatára, Szeferisz szemlélete pedig olyan jellegű, hogy tudatában a megpillantott jelenséggel támad életre az egész hellászi múlt. Csakis így ment-hette át költészetébe a görög tájak eleusziszi ragyogását és az időtlenségnek e tájak fölött lebegő szellemét ilyen páratlan művészi hitellel. Élénk szelleme az ellesett jelenség kapcsán szelektál és kristálytiszta elemként ment át költeményébe mindent, amit tudatának deleje az asszociált egyetemes görög múltból építőanyagul sugall. Egy-egy fa, kő, forrás, barlang, egy gesztus, egy kapáló paraszttasszony a mezőn (az egykori falak árnyékában), egy árnyék az olajfák közt, egy forráson ivó ló képe, hajófedélzet hidján síró kisfiú, kávéház teraszán üldögélő aggastyán, egy messze-révedt tekintet – mind megannyi röpke, ám jelentős mozzanat, melyekben a múlt iátomásainak és a jelen képének találkozását tárja elénk. A kövek az ősök bölcses-ségét, az olajfák a tünt elődök arcának ráncait őrzik, a parton a habokba veszett hajósok nyomait idézi fel a költő. Tudatában a száműzetés és szolidaritás, a bolyon-gás és gyökértelenség nosztalgiája egyszerre lát jelent és múltat. És épp ez az egy-idejűség villantja fel azokat a fekete fényű víziókat, melyekben a hellén múlt gazdag-ságát szomorúan gyérré zsugorítja a sors, és a valóság megtelik borzongató rejtelem-mel oly módon, hogy szorongva éljük meg vele a népe erejébe vetett hit csodáját, a történelmi balsorssal dacoló élet folyamatosságának lehelletét:

Különös is, hogyan építettük mi hajdan
házaikat, kunyhainkat és kertjeinket,
és menyegzőink, a friss koszorús, gyűrűs lakodalmak
merő rejtély és talány lelkünk számára.
Hogyan születtek s nőttek fel gyermekeink?

A létfolytonosság az annyiszor sújtott görög földön az, ami egész művét főmoti-vumként áthatja: ennek elemi megélése Szeferisz hazaszeretete, ez szolgáltatja a ki-meríthetetlen erőforrást, melyet a vándor honvágy telít újra, meg újra, az „elmerült fények” fel-felvillantásával. Így éli meg, a tudat bonyolult bűvópatak-rendszerében, a fasiszta igában sínylődő földje borzalmait olyan áttételű élményanyag sugározta-tásával, mint amilyen pl. az *Aggastyán a tolyóparton* c. költeményét áthatja.

Költészetének ez a sajátos intellektuális emanációja a múlt és jelen, az élet és halál, fény és árnyék egyidejű megjelenítéséből ered. A fehér izzásba vont tárgyak szikráznak a képzelet igézetétől. A múlt nagyogtatja a jelent rajongásának suga-raiban.

Élményvilágának ez az alkémiája formálja költészetének hangját s nyelvezetét is. „Ez a megvesztegető hangú kisázsiai” – írja H. Miller – „nemegyszer némult el a váratlan események mennydörgésére. Költészetének időt és tért ölelő mozdulata lassan, egyenletesen szűkült az évekkel: az élmény érlelődésével és mélyülésével tisztul hangja, genuiniv hajlékonysága kozmikus törvények szerint idomult a végleges zártságához, amikoris tömörebb sugárzású, felfedezésekkel gazdag lírája az egyetemes emberi mondanivalót szólaltatja meg” jambikus lejtésű, roppant kiművelt hangján. És valóban, minthogyha lírája hön szeretett tárgya, a görög föld imádata szűrte volna ki hangjából a hevesebb, harsányabb árnyalatokat. Emberi hangja, csakúgy, mint a lírájáé, „a zaklatott évek során tisztult gondonkaszervé”.

Költészetének egyik jellemzője ez a teltzengésű hang.

Ez teszi hitelessé, többek közt, férfias hazafiságát. Ezt az Odüsszeuszéhez ha-sonló emberi vonzódást. Költészetének ihletettsége sajátosan szerves összefüggést mutat az egyetemes hellén mítoszok, a klasszikus görög múlt természetrajzával álta-lában, az Iliász és Odüsszea vonatkozásaival pedig különösképpen. Innen van aztán, hogy az örök kötelékek sugallta hazavágyódás költeményeiben (Fedélzeti napló I–II–III.) fel-felkísért minduntalan Odüsszeusz árnyéka és „könyvedén” mesél a

költőnek, „meghitt és tiszta hangon”, majd felrémlenek előtte a „keserű hullámokba veszett társak”, a „sós hab marta, vörös szemek” stb. Az ilyen és ezekhez hasonló utalások következtében Szeferisz nehezen érthető és fordítható költő.

Vannak, akik az elvesztett gyermekkor és szülőföld, a gyökértelenség mélyén vélik keresendőnek Szeferisz politikai tartásának végső okait. Szeferisz nem szocialista költő ugyan, de mélységes humanizmusa nagyon is tisztán láttatja vele azokat a nincsteleneket, akik, mint Odüsszeusz és Szokratész, a két nincstelen nagy előd, nagyon is okkal taníthatják a többieket arra az emberiségre utaló tételre, hogy „Ha emberi a fájdalom, mi nemcsak szenvedésre születünk embernek”. Szeferisz humanitása, a klasszikus hagyaték iránti rajongása, szemérmes és mélységes hazaszeretete, ez a költészetének sugárzást kölcsönző anteusi mozdulat az, amiben Hype-
rion bizonyára felfedezhetné Hellász szellemét.

JORGOSZ SZEFERISZ

A MESSZE TENGER NAPNYUGATRA...

A messze tenger napnyugatra hegláncknak türemlik.
Bal felől fúj a déli szél és átjár –
lehántja csontjainkról a húst.
Vörösfenyők és koronafák közt a házunk.
Nagy ablakok, nagy asztalok,
írhatni rajtuk levelet; írunk is hónapszámra
neked és dobáljuk leveleinket az elválásba,
hogy szakadéka beteljék.
Szemedet, hajnalcsillag, hogy lesütötted,
óráink édesebbek voltak, mint olaj
a seben, üdítőbbek, mint inyen a
hideg víz, csendesebbek, mint a hattyúszárny.
Tenyereden tartottad életünket.
A száműzetés keserű kenyere után,
míg virrasztunk a fehér fal előtt,
hangod közelit felénk, mint tűzön a reménység,
s idegeinken fen újra
borotvakést a szél.

*

Egyazon dolgokról ír neked mindegyikünk
és hallgat a többiek előtt,
egyazon világot figyeli mindegyikünk külön-külön,
a fényt, a sötétséget a hegláncon
és téged.
Ki emeli le szívünkről ezt a szomorúságot?
Az este záporosó volt s ma újra
felhőktől vemhes az ég. Gondolataink
az ajtó elé gyűltek, és akár
a vörösfenyők túi a tegnapi záporosóban,
hasztalan emelnék: a torony leomlik.
Odabent a megtizedelt falvakban,
a déli szél paskolta szirtfokon,
elől a heglánccal, mely téged eltakar,
a szándékot ki rója fel feledésül nekünk?
ki nyújtja majd ajánlatunk után a kezét
e késő ősztón?

SZTRATISZ TENGERÉSZ TRANSVAALBAN

Itt nincsen aszfodélusz, jácint, sem ibolya.
Hogyan beszéljek hát a halottakkal?
Csak e virágok nyelvén tudnak ők,
azért hallgatnak,
utaznak és hallgatnak, túrnek és hallgatnak
„ott hol az álmok népe lakik, ott hol az álmok népe lakik.”

Ha dalba kezdek, zajt ütök
és hogyha zajt ütök –
arábiai kékes kacsóikat emelintve
vagy libasor rebbenő szárnyaként
az agapantuszok csöndre intenek.

Nehéz és kínos ez: az élőkkel nem boldogulhatok,
először is, mert nem beszélnek, és aztán
mert a holtaktól kell tudakolnom,
merre vegyem utamat.
Másképpen nem lehet: mihelyt elalszom,
az ezüst kötelet elvágják a társak
s a szelek tömlője ürül.
Töltöm, de ürül, töltöm, de ürül.
Fölébredek
és úszom, mint arany hal
villám hasadékan
és szél és özönvíz és emberi testek
és agapantuszok a csillapíthatatlan szomjú földbe
szögezve mint a sors nyílai
és rengenek vonagló sugallatoktól,
akárha hajdani szekér tetején,
mely rossz utakon, öreg kövesutakon döcög,
agapantuszok, néger aszfodéluszok:
miként fogjam fel ezt a vallást?
Elsőnek amit teremtett az Isten, az a szeretet,
utána jön a vér
és a vérszomj,
amit a test ivarmagja ingerel,
miként a só.
Elsőnek amit teremtett az Isten, az hosszú utazás:
vár az a ház
kék füsttel,
öreg kutyával,
mely visszatértem várja, hogy kimúljon.
És én a holtak tanácsára szorulok,
azokat meg az agapantuszok tartják néma csendben
mint a tengermély és víz a pohárban.
S a társak Kírké udvarán maradnak.
Drága egy Elpenórom, szegény bolond Elpenórom!
Vagy netán látod is őket?
„Segítség!” kiáltozzák
a teljes pusztulásból.

ENGOMI

Tágas és sík a völgy; messziről
idelátszik a dolgozó kezek mozgása.
Gyapjas kis felhők közt itt-ott
rőzsálló arany kürt, a naplemente.
Gyér fűvet, tüskebokrokat pólyál a pára
eső után könnyedén. Eshetett valahol,
a hegyek alja ködlik a szemhatáron.

És közeledek a dolgozók felé,
a vizesárkot kapálgató férfiak s nők felé.
Hajdan itt város volt: falai, utcái, házai
mint küklopsz megkövült izmai merednek,
anatómiája a kimerült erőnek
a régész, az érzéstelenítő vagy a sebész szemében.
Kisértő múlt, selyem, ajkak és hivalgás elmerültek,
s a fájdalom lebbenő fátylai
a szenttelen tar temetőt kitakarják.

Tekintetem a kapásokra emelem és amint
görnyedve döngetik ezt a néma csendet,
nehéz és gyors ütemben, akárha a sors
szekere dübörögne tova e romok fölött.

Lépdélek s egyszercsak nem lépek többé:
fölnéztem – s a madarak megkövültek,
fölnéztem – s az ég megváltozott,
fölnéztem – s a kapások mozgása elakadt
s kiragyogott közülök egy arc:
fekete haja hátrabontva, szemöldöke
rebbenő fecskeszárny, ajka fölött
feszülő ív a cimpa, és mintha a kapáló mozdulatból
mezei Szűzanya keble bontakozna,
mozdulatlan játék.

És körbejáratom tekintetem:
lányok dagasztanak, s érintetlen a tészta,
asszonyok fonnak, s az orsó nem pereg,
nyáját itatnak, s a bóbiskoló zöld víz
fölött a nyelvek megfüggenek
és veszteg bottal áll a pásztor.
Szemem az emelkedő testre vetem megint:
sokaság nyüzsgő körötte, mint hangyaraj;
dárdák döfködik és sebet nem ütnek rajta.
Miként a hold, a hasa tündököl
s én arra gondoltam, az ég az a méh,
mely szülte és magába fogadja, anyát és gyermekét.
Márvány lába veszteg,
majd eltűnik: egy Mennybemenetel.

visszaváltozik azzá, ami volt,
mostanivá és földivé.

És gyantaillat
lengi be ismét a hajdani emlékezések
hajlatait a lomb és nedves ajkak között,
egy pillanat és kiapadt minden az egész völgyben,
e sziklás csüggedésben kimerült erőben,
e sivár, tüskés, gyérfűvű tájon,
hol kígyó surran gondtalanul,
hol évekbe telik a halálnak, míg ideér.

DUDÁS KÁLMÁN fordításai

AGGASTYÁN A FOLYÓN

Meg kell vizsgálnunk, hogy jutunk előbbre;
Nem elég érezni, gondolkodni, s még mozdulni sem,
Nem elég kockáztatni testünk az ősi lőréséken,
Midőn a falak mentén égő olaj s forró ólom patakzik.
S meg kell fontolnunk azt is, merre tartunk,
Nem éppen úgy, miként a kinjaink s agyonra éhezett gyermekeink s a másik partról bajtársaink
segélykiáltás-örvénye akarják,

S nem úgy, miként a tintaszínű mécses sutorogja,
Vagy mint a délben mütött fiúcska ágyfejénél a fájdalom-altató gyógyszerek sugallják.
Hanem, talán, miként az óriás folyam, mely nagy tavakból szakad ki mélyen Afrikában,
S mely hajdan Isten volt, majd széleshátú út, adományosztó, perdöntőbíró és delta lett.
Mely soha sem ugyanaz, az antik bölcselők szerint, de mégis mindig egyazon test, egyazon ágy,
egyazon jelkép.

És irány.
Nem kérek semmi mást, csupán szólhassak egyszerűen; adassék meg e kegyelem nekem!
Mert annyi zenével terheltük meg a dalt, hogy lassan-lassan elmerült.
És annyira felcicomáztuk művészetünket, hogy a csecsbecsék arcát eltakarták.
Itt az idő, hogy kimondjuk azt a pár ígét, amit még el kell mondanunk, hiszen ma holnap
vitorlát bont a lelkünk.

Ha a fájdalom emberi, mi nem azért születünk embernek, hogy szenvedjünk csupán.
Ezért gondolok ezekben a napokban az óriás folyamra,
E jelre, mely szünetlen előre halad, füvek s primitívek között,
És állatok között, melyek legelésznek és belőle isznak, és emberek között, kik vetnek és
aratnak,

Tornyosuló sírok s apró sirkamrák között;
Erre a hömpölygésre, mely saját útján halad, s az embervértől nem is sokban különbözik.
Ezért gondolok az óriás folyamra, mely csak hömpölyög szeme előtt a férfiaknak, amint merőn
a messzeségbe néznek, s a félelem szívüknek ismeretlen érzés,

És nem civódnak naponként semmiségek vagy nagy dolgok miatt,
Hanem merőn a messzeségbe néznek, akár a ballagó, kinek szokása már, hogy csillagokhoz
mérje útjait;

Egyáltalán nem úgy, miként nemrég mi néztük a kertet, az alvó arab házba zárva,
A kiskertet, amely fűgén formát cserél, növekszik és fogy, tekintetünk szerint, akár mi, s
vágyunk és lelkünk alakja,

Dél csúcán, mi, engedelmes kenyértészója egy világnak, mely minket keleszt és megdagaszt;
Mi - élet-szötte hálón fennakadva; egy élet szötte, mely igaz volt s porrá omolt és elmerült
a homokban,

Nem hagyva mást maga után, csupán egy karcsú pálma tétován ringó káprázatát, amely minket
elkábított.

Kairó, 1942.

PAPP ÁRPÁD fordítása

KISLEGI NAGY DÉNES AZ IFJÚ ENGELS VERSEIBŐL

I DIÁKKORI VERSEK

Engels tizennegyedik életévéig szülővárosának, Barmennek községi iskolájába járt, után pedig az elberfeldi gimnáziumba, ahonnan távozási bizonyítványa tanúsága szerint 1837. szeptemberében lépett ki. A két iskola között ugyanaz a különbség volt, mint a két városka között. Barmen a komor protestáns pietizmus egyik tanyája volt; ez a rideg, puritanista irányzat, amely minden életörömet bűnnek bélyegzett és Goethét is elítélte, mint erkölcstelen író, uralkodott a barmeni iskolában. Engels családjában atyja képviselte, de az ő szélsőséges ortodoxiáját mérsékelte számos angliai utazása és enyhítette a zene szeretete is. Engels anyja azonban, van Haar rektor leánya, más szellemet képviselt, élvezni tudta az életet és maga körül derült légkört tudott teremteni. Fiát 20. születése napján Goethe műveivel ajándékozta meg. Az idős Engels Frigyesnek fia szabadabb szelleme, amely korán megmutatkozott, és az irodalom iránti nagy érdeklődése keserű gondokat okozott. 1835-ben távollévő feleségéhez írt levelében panaszkodik, hogy fia íróasztalán egy kölcsönkönyvtárból szerzett, piszkos könyvet talált, egy XIII. században játszódo lovagregényt. „Sokszor tele vagyok aggodalommal a fiú miatt, aki egyébként kitűnő gyerek”. „Úgy látszik, a korábbi szigorú fenytések ellenére még a büntetéstől való félelem sem tanítja meg a feltétlen engedelmségre”.¹

Elberfeldben, ha nem is volt mentes a pietizmustól, más szellem uralkodott; a munkáság sem törődött úgy bele a valláskövetelte és bérek megszabta lemondó életformába, mint a barmeni, 1829-ben fellázadt munkaadói ellen és összetörte a gépeket. A gimnáziumban is szabadabb levegő uralkodott, amelyet különösen *Clausen* professzor, a történelem és irodalom tanára képviselt, akinek nagy hatása volt a fiatal Engelsre is. A végbizonyítvány egyebek között kiemeli a nyelvek tanulására való nagy képességét, valamint jó fogalmazási készségét. Engels jogász szeretett volna lenni és költőnek készült, de atyja kívánsága szerint a kereskedelmi pályára lépett és egyelőre a barmeni családi vállalatban kapott munkát. Pályaválasztását mégis megkönnyítette az a remény, hogy elég szabadideje lesz irodalmi céljai megvalósítására, valamint a nála tíz évvel idősebb forradalmi költőnek, *Freiligrathnak* a példája, aki akkor Barmenben egy kereskedő cég alkalmazottja volt.² Engels diákkorában is nyilván sok verset írt, de ezek elvesztek, mindössze négy maradt meg az Engels-család archivumában.

Az első egy 13 éves korában anyai nagyatyjához hexameterben írt köszöntő:

Barmen, 1833. december 20.

NAGYAPÁMHOZ

*Óh, kedves Nagyapó, aki hozzánk mindig olyan jó,
Mindig megsegítesz, ha baj van a feladatokkal!
Ki, mikor itt vagy, olyan gyönyörű történeteket mondsz
Kerküon-, és Tezeusz-, Ariadné- s Minotaurosztól,
Százszemű Argusztól s a vízbetülő Egeusztól,
Szólsz az aranygyapjáról s az Argonautákról,
Jázonról, az erős Héraklészről, Danaosztól,
Kadmosztól – nem is emlékszem már annyi mesére:*

¹ MEGA. Erste Abteilung Band 2. Berlin 1930–463. old.

² *Cornu Auguste*: Karl Marx et Friedrich Engels. Tome Premier Paris P. u. F. 1955–122 old.

*Nos, Nagyapó, Neked én bajmentes, boldog új évet
Kívánok, sok szép esztendőt élj meg örömben,
Minden jót, amit itt részről kaphat az ember,
Mindazt hön szerető unokád kívánja Tenéked.*

Engels Frigyes³

A második vers 1836-ból, 15 éves korából való, a kézirat oldalát a költeményben szereplő alakok rajza díszíti. Engels nagyon ügyesen rajzolt, igen sok, ifjú korában irt levelét is ábrákkal, karikatúrákkal látta el.

VERS 1836-BÓL

*Elém dereng távolból
Sok kedves alak képe,
Mint átragyog felhőkön
Szelid csillagok fénye.*

*Közelebb jönnek – máris
Mind felismerem őket,
Látom az ijjas Tellt s a
Sárkányölő Siegfriedet.
Amott meg a dacos Faust
S Achilles jó elémem,
Bouillon is, a nemes hős,
Lovagjai körében.
S jön – ne kacagjatok ki –
Don Quixote, a lovag,
Ki dicső paripáján
Jár messze tájakat.*

*Így jönnek s mint a jöttük,
Oly gyors az elmenésük,
Van mód megkötni őket?*

Gátolni eltűnésük?

*Csak jöjjenek el sokszor,
Kedves költői lények,
Hogy mentesülj a gondtól,
Ha közeledbe érnek!"⁴*

Cornu úgy magyarázza ezt a verset, kapcsolatban az előbbivel, hogy a fiatal Engelst a családi hagyományos szellemtől való szabadulási vágyában nem befolyásolta közvetlenül a liberális mozgalmakkal való megismerkedés, mint Marxot, ezért ez a törekvése a középkor és ókor hőseinek felidézésében és kultuszában nyilvánult meg. Lehet, hogy így van, de én azt is hinném, hogy ez a kis vers a fiatal diáknak a nagy irodalmi alkotások iránti hódolatát is elárulja. Az alakok, akiket idéz, mind nagy költői művek szereplői, Engels nyilván már Schiller, Goethe, Homeros, Tasso, Cervantes műveiből ismerte őket.

A harmadik vers rendkívül érdekes dokumentum, megmutatja, hogy az ifjú Engelsnek a családi vallásosságból való kiszabadulása nem folyt le erős belső küzdelmek nélkül.

VALÓSZÍNŰLEG 1837 ELEJÉRŐL VALÓ KÖLTEMÉNY

*Jézus Krisztus, Isten fia,
Szállj le égi trónusodról,
Jöjj és a lelkem mentsd meg!
Óh jöjj, hozd üdvösségedet,
Atyai fényességedet,
Add, csak Tiéd lehessenek!
Fenséges és tisztá öröm, nincs benn' üröm, mikor ott fenn
Dicsérünk, Megváltó Isten!*

³ MEGA id. köt. 462. old.

⁴ MEGA id. köt. 464. old.

*Ha eljön az időm, óh add,
Ha halál kinja rámszakad,
Hűn kitartsak melletted;
Ha kiálszik a két szemem,
S nem dobog tovább a szívem,
Szépen múljak ki Benned!
És aztán ott fenn a mennyben dicsér lelken szabadultan,
Mert hisz' a Te kezében van.*

*Óh, az idő itt lenne bár,
Borulhatnék kebledre már,
S a halálból ébrednék!
S látnám, hála, óh Istenem,
Kik kedvesek voltak nekem,
Mindenkit ölhetnek!
Mindig, mindörökkön élve, eléd lépve, látva Téged
Újra támad bennem élet.*

*Jöttél embert megváltani,
Gonosztól szabadítani,
Meghozni üdvösségét,
Ha most a földre jössz Magad,
Minden máshogy lesz általad,
Osztod mindenki részét.⁵*

Ez a Jézushoz szóló fohászzkodás 1837 elejéről való, ekkor esett át a 16 éves Engels a konfirmáción és ezzel kapcsolatban éledt fel benne újjá a keresztény tanítás, de a pietizmustól eltérő, másfajta értelmezésben, emberibb felfogásban. Mint az utolsó szakasz mutatja, a 16 éves diák azt kívánja, hogy az üdvösség és boldogság már a földi életben érvényre jusson és mindenki megkapja belőle a maga részét.

A negyedik ránk maradt verset Engels ógörög nyelven írta „Eteoklész és Polüneikész párviadala” címen és előadta az elberfeldi gimnázium 1837. szeptember 15-én tartott nyilvános iskolai ünnepélyén. A 82 soros, hibátlan hexameterekben írt költemény a görög nyelv alapos ismeretéről és a szerző könnyed verselési készségéről tesz tanúságot.

Engels 1838 augusztus végén távozik szülővárosából és Brémába megy, ahol atyja egy üzletbarátjának vállalatában kap alkalmazást. Itt kezdi meg a nyilvánosságnak szánt cikkei és versei írását és közölteését.

II.

A BEDUINOK

*A csengő szól és a selyem-
Függöny is mindjárt felszalad,
Minden fül csupa figyelem,
Lesi a zengő szavakat.*

*De ma nem Kotzebuen a sor,
Ki máskor úgy nevettegett,
S nem hallotok Schiller komoly
Drámáiból szép verseket.*

*Egy sivatagból jött csoport
Lép némán im' elébetek:
A büszkeségük - elkoptt,
A szabadságuk - odalett.*

*Pénzért ugrálnak, - egykor így
Szökeltek, mint vig gyermekek,
Mind hallgató, csak az egyik
Dalol bús panaszéneket.*

⁵ MEGA id. köt. 465. old.

*Megcsodálják erejüket,
Megtapsolják fogásukat,
Mint máskor azt a fércművet,
Mit Kotzebue elébük ad.*

*Ti ott jártatok egykoron,
Hol déli nap heve sütött;
A marokkói homokon,
S szelíd datolyafák között!*

*A Biled ul Dzserid vidék
Kertjeit portyáztatok át,
A szivben zsákmány vágya ég.
Harcra készek a paripák!*

*A holdfényben ott ültetek
A pálmák forrásainál,
Mesékből tarka szőnyeget
Szőtt ott nektek egy üde száj.*

*Szűk sátorban álmodtatok
A szerelem karjaiban,
Mig Iriss fényel hajnalodott,
S a tevék bögtek hangosan.*

*Most pénzért kell ugrálnotok,
Nem ős ösztön hajt titeket,
Szemetek bús, nincs hangotok,
Csak egy dalol gyászéneket.*

Friederich Oswald⁶

Ez a vers a „Bremisches Conversationsblatt” 1838. szeptember 16-i számában jelent meg a 257. oldalon és egyebek között arról nevezetes, hogy ez volt Engels első műve, amely kinyomtatásra került. Itt Engels a „Friedrich Oswald” ifjúkori írói álnevet használja. „A beduinok” megjelenésével kapcsolatos öröme azonban nem volt zavartalan. A szerkesztő ugyanis elhagyta az utolsó versszakot és helyébe egy maga-alkotta strófát tett. Engels az egész verset leközlö a Graeber-fivérekhez Brémából 1838. szeptember 17–18-án írt levelében, ebben az utolsó versszakasz a következőképpen hangzik:

*MenjeteK, ti idegenek,
Frakkhoz, melyet Páris szabott,
Nem illik durva ingetek,
S irodalomhoz dalotok!*

Engels levelében panaszkolja, hogy „a fickó” ezzel a változtatással „átkozott konfúziót” okozott. Nyilván nem értette meg, hogy a vers fő témája a színházi közönség és a beduinok szembeállítására. Ez az ellentét nemcsak a két élesen elválasztott részben jut kifejezésre, hanem igazi súlyt és értelmet csak az utolsó strófában kap. A vers mellesleg egyebeket is tartalmaz: 1. Enyhe iróniát Kotzebue és követői felé, szembeállítva őket Schillerrel, mint az igazi komoly értékkel a színház számára. 2. Sajnálkozást a beduinok jelenlegi helyzetén szemben a régi állapotokkal. Már most vedd el az utolsó versszakaszt és minden széjjeljesik. A szerkesztőadta befejezés először is színtelen és már előzőleg használt szóképek ismétlése, azután megsemmisíti a főgondolatot, a közönség és a beduinok szembeállítását és a mellékgondolatot, a beduinok két állapota között lévő ellentétet állítja a helyébe. „Egyébként” – mondja Engels – „jobb szeretném, ha soha meg sem írtam volna ezt a verset, a gondolat kifejezése tiszta és kicsiszolt formában nem sikerült... Különös érzés, mikor az ember a verseit így kinyomtatva látja, idegenek lettek számunkra, és sokkal élesebb szemmel nézzük őket, mint leírva.” „Jót kellett kacagnom” – folytatja – „amikor magamat így a nyilvánosság elé transzferálva lát-

⁶ MEGA id. köt. 7–8. old.

tam, de a kacaj csakhamar elnémult bennem; mikor észrevettem a változtatást, elfogott a méreg és barbár módon dühöngtem."

Egyébként ugyanebben a levélben mondja Engels saját költői tevékenységéről: „Napról napra jobban kételkedem költészetemben és annak erejében, mióta Goethenek a „Fiatal költők-höz” szóló két írását olvastam. Ezekben magamat annyira találóan jellemezve látom, amennyire csak lehetséges. És belőlük tisztázódott előttem, hogy rímfaragásaim semmit sem jelentenek a művészet számára; mindemellett továbbra is fogok rimeket faragni, mert ez „kellemes ráadás”, mint Goethe mondja. Be is nyomok egy-egy verset valamelyik újságba, mert más fickók, akik éppen olyan, vagy még nagyobb szamarak, mint jómagam, szintén megteszik ezt, és mert én ezáltal a német irodalmat se le nem süllyesztem, se fel nem emelem, de ha egy jólsikerült verset olvasok, mindig bánat suhan át lelkemen: hogy ezt nem te tudtad megírni!”⁷

III.

EGY KIS IRODALMI CSÍNY

Engels a brémai tartózkodása alatt nyomtatásban megjelent verseket és cikkeket *Friedrich Oswald* néven írta alá. De volt egy másik álneve is, *Theodor Hildebrand*, ezen a néven kenetes, moralizáló verseket küldött be egy szélsőségesen maradi, erkölcsprédikáló brémai lapocskának, a „Der Stadtbote”-nak,⁸ amely híven leközölte őket, nem véve észre a bennük rejtőző gúnyt. Néhány hónap múlva maga „Hildebrand” leplezte le ezt az irodalmi csínytevést. A „Városi Hírnök”-öt egy Albertus Meyer nevű porcelánkereskedő adta ki, a lapocská mindössze pár hónapig élt, a példányok mind elkallódtak, úgy hogy a kutatóknak egyet sem sikerült megtalálniuk. Mégis a tizennyolc éves Engels irodalmi csínyjének egy ilyen emléke ránk maradt, mert egy konkurrens lapocská, a „Bremisches Unterhaltungsblatt”⁹ 1839. február 27-i száma leközölte a „Der Stadtbote” február 24-i számában megjelent verset:

ELLENSÉGEINKHEZ

*Hát sose tűritek, hogy valaki
Célja felé törtessen nemesen,
Jóhiszeműen mondott szava
Hatásuk tovább fejtsék csendesen?
Persze, ha akarjátok, minden szóban
Az értelmet kitekerhetitek,
De láthatok bár, óh, rosszat a jóban,
A jót rosszá sose tehetitek.*

*Azt hiszitek, hasznotok lesz belőle,
Lehúzni, amit mások mondtak, tettek!
Ha nem támaszkodtok saját erőre,
Becsület nem jut részüül sose nektek!
Ha törtettek, tennetek magatoknak
kell, alkotni szellemmel, önerővel,
Hacsak nyomába szegődtök másoknak,
Leszólva őket, nem juttok előbbre!*

*S árthatnátok a város hírnökének.
Álnokul csapdát állítva neki?
Saját útján haladni engedjétek,
Ha üzenetét szerteszét viszi!
Ha igazat mond, marad igazságnak,
Győzve az álnokok minden cselén,
Kitárja szívét az ősz közmondásnak:
„Nemes törtetés maga is erény!”¹⁰*

Ugyanez a „Bremisches Unterhaltungsblatt” 1839. április 27-i száma közölte a „Városi Hírnök”-öt leleplező verset:

⁷ MEGA id. köt. 486–490. o.

⁸ Városi Hírnök.

⁹ Brémai Szórákzóató Lap.

¹⁰ MEGA id. köt. 9. old.

A VÁROSI HÍRNÖKHÖZ

Óh Hírnök, haldd s ne öntsön el a méreg,
Hogy vezettek az orrodnál sokáig,
Mert gúnyt vált ki, jegyezd meg, arra kérlek,
Ki bizony mindig meghibbantnak látszik.
Befellegzik örömed derüjének,
Hogy negyedévig megtuttattunk váltig,
Mit mondani serénykedél, te bajnok,
Azt kellett, óh kérődző, újra adnod.

Mindig belőled meritettem témám.
Valamennyit te magad preparáltad,
Beszédeid versekké alakítám,
Ezek téged, csak téged perszifláltak;
Szedd ki belőlük rímein s versformám,
S eléd pontosan hü arcképet tárnak;
Most átkozd, ha haragod heve hajt.
Hü szolgálodat

Hildebrand Tivaltart¹¹

IV.

IMMERMANN HALÁLAKOR

A tábor legszebb sátra volt tanyánk.
Spanyol bor mellett német nóta zengett;
Már tünt az éj, szürkés fényt hullt reánk,
S a virrasztás kifárasztá szemünket;
Már beszökött az első napsugár
Sátorunkba a sok üres palackra:
Otthon a mindennapi munka vár,
Rajta, kapjunk fel a szilaj lovakra!

Haza vágattunk. Óh mily nyugtató
Átmulatott éjre az üde hajnal!
Fülünkben dal cseng még s citeraszó,
S még nem vesződünk a sok gonddal, bajjal;
Már nincs homály, szent fény ragyogja át
A folyót, mezők harmatát, a fákat;
A derült égnek kék boltozatát
Vigan nézzük s a napsütötte tájat.

Itthon vagyunk. Repültek a lovak;
Már szürke köznep küszöbén a lábam;
Hadd merüljek le, add a lapokat,
A nemzetélet üde forrásában! -
Mit a brittek, orosz, török nekem!
Hol az, ami itt történt Németországban?
Jaj, ott - halálhír, jól lát-e szemem?
Te is kidöltél, Immermannom, holtan?

Hős szív, nemes haraggal hevülő,
Most lett hát örök hallgatás a részed,
Hogy láttuk: tüskéid közt rózsza nő,
S alázattal borultunk mind elébed?

¹¹ MEGA id. köt. 10. old.

*Mikor, mint Schiller, láttad, hogy a nép
Ott csüng immár költője bűvös ajkán,
Ki neki adta szerető szívét,
S új alkotások hangzottak fel lantján?*

*Műzsák kertjében remete valál,
Hangos társak nem zajongtak körülöd,
Magányban a Rajna partjainál
Népednek sok színes mesédet szőtted.
Nem zavartak fecsegő emberek
Virágokkal, bokrokkal dúsz kertedben,
Hamar elfeledték a nevedet,
S már szinte monda lettél életedben.*

*Mert a tömeg, mely azt se fogja fel,
Mi lelkesíti a költőt dalokra,
Mit törődik a komoly férffivel,
Ki nem lép a kitaposott utakra?
De te, ki im' most szenvedtél halált,
Csak magaddal akartál harcba szállni,
Melyben felnőttről, az átkos viszályt
Saját kebledben akartad lezárni.*

*Virrasztóként a hosszú éjszakát,
Mely lefojtotta német költők lelkét,
Magaddal vívott harcban élted át,
Mig friss lényem az új nap nem terjedt szét.
S hogy elvonult már kis házad felől
Vad viharja a júliusi égnek,
Az Epigonokkal léptél elő,
Gyászdalával az eltűnt nemzedéknek.*

*Láttad, az új nemzedék a tied,
Melynek ifjú tüzekkel lángol keble,
Hangos szóval kiáltja a neved.
Költőjének a babért követelve.
Láttad, házadhoz hogy közeledünk,
S alázattal odaülünk elébed,
Lelkes szemedbe néz mindegyikünk,
S lesi költő-ajkadról az ígéket.*

*S most, hogy, mely telejtett már, a nép
Újra tisztelve hódol szellemednek,
Hogy a babért lejedre rátevék,
Immermannom, most kell tőlünk elmenned?
Isten veled! Kevés költői lény
Jár német földön, ki hozzád fölérhet!
De én munkámhoz láttam s esküvém,
Erős leszek, szilárd, és mint te, német.*

Friedrich Oswald¹²

Ezt a verset a „Morgenblatt für gebildete Leser” 1840 október 10-i száma első helyen közölte. Immermann Karl Lebrecht német költő (1796–1840) bírói pályán működött, de ott-hagyta és átvette a düsseldorfi színház igazgatását. Sem a közönség, sem a hatóságok részéről nem részesült kellő támogatásban, ezért 1838-ban megvált a színháztól. Halála előtt néhány héttel jelent meg „Emlékiratai” első kötete. (Memorabilien. Erster Band, Hamburg, Hoffmann und Campe 1840.) Erről Engels a „Telegraph für Deutschland” 1841 áprilisi három, egymást követő számában kritikai ismertetést ír. Egyebek között kiemeli, hogy mielőtt Freiligrath előtérbe került, Immermann volt „a közvetítő átmenet a provinciális irodalomtól az egységes német költészethez.”¹³

¹² MEGA id. köt. 126–127. old.

¹³ MEGA id. köt. 111. old.

Immermann régebbi művei még a romantika körébe vágnak, az újabbak már a realizmus felé mutatnak. Legkiemelkedőbb alkotása „Az epigonok” című regénye, amelyre Engels is céloz versében.

V.

A GUTENBERG-ALBUMBAN MEGJELENT VERS

A brémai korszakra esik annak az írásműnek a megjelenése is, amely alá Engels – életében először – a saját nevét írta. Ez pedig a Gutenberg-albumba beküldött óda. Manuel José de Quintana (1772–1857) spanyol liberális-forradalmi költőnek. „A la invención de la imprenta” című versének fordítása. A barokk stílusú, cirádás dithirambus első strófája ostromozza a költőket, akik csak a „büszke trónus és véres hatalmi vágy” dicséretére írnak himnuszokat. Nem így volt ez régen, amikor egy Saturnust, aki az emberiséget az ekével ajándékozta meg, az aranykor istenének nevezték.

*„Nem voltál te is isten, ki a szónak,
A gondolatnak adtál egykor testet,
mely addig gátak nélkül tova röppent,
A beszédet jelek közé rekesztet?”*

Az írás felfedezésével a gondolat úrrá lett az időn. De mindaddig csak lassan tudta hatalmába keríteni a lelkeket, míg nem jött Gutenberg, és a könyvnyomdászat lehetővé tette, hogy „egy igazság százszor ismétlődve visszhangozzék.” Merészen kél most az értelem, tudást szomjazva, Kopernikus feltör a csillagokba, Galilei érzi, hogy lába alatt forog a föld, Newton kifejti a bolygókat mozgóató öserő törvényét. Amde az ember még szolgaságban sínylődött, míg végre eljött a nap, amikor egy halandó, lerázva minden népnek szégyenét, odakiált az egész földnek: az ember szabad!

*„Szent szózatát szárnyára vette
A visszhang, melyet Gutenberg talált fel,
S csodásan szertevitte...”*

„S az ész felújong: az ember szabad.” Az édesen hangzó szó a magasba ragadja a költőt, elértáru a jövőndő, amikor eltűnik a háború, a véres dicsvágy...

*„Nincs rabszolga, vége a zsarnokságnak;
Szeretet s béke terjed a világon,
Szeretetet s békét lehel a föld,
„Szeretet s béke”, hangzik minden tájon.”*

Az emberiség örök emléket állított Gutenbergnek.

*„Magasra, nem lankadva
Száll mindörökre füstje a tömjénnek.
Mellyel a hála Gutenbergnek áldoz,
Kis jutalma ez nagy jótéteménynek!
Dicsőség annak, aki megbuktatta
A dölyfős kény hatalmát és a lélek
S az ész gyors röptéhez az erőt adta!
Az igazságot vitte diadalra,
És műve mindörökké élni fog!
Zengjék nevét vég nélkül himnuszok!”*

Bréma

Engels Frigyes¹⁴

A Gutenberg-album, amely ezt az ódát közölte, 1840-ben jelent meg, a könyvnyomdászat felfedezésének – tévesen – 1440-re tett négyszáz éves évfordulóján. Egy braunschweigi kiadó egy amerikai és egy londoni kiadóval társulva szerkesztette ezt a díszalbumot, amelybe különböző országok költőinek ez alkalomra írt alkotásait gyűjtötte egybe. A Gutenberg-album egyszerre díszkiadásban és egyszerű oktáv formában Braunschweigben J. H. Meyernél, Londonban

¹⁴ MEGA id. köt. 11–16. old.

C. és H. Seniornál, Filadelfiában J. G. Wesselhoftnál jelent meg. Az egyszerű oktáv kiadáson csak a braunschweigi cég neve szerepel. Magyarországról Vörösmarty küldött az albumba költeményt, jólismert versét: „A Guttenberg-albuma.” Az összes munkatársak között Engels volt a legfiatalabb, tizenkilenc éves, és mint már említettük, ez volt az első nyomtatott műve, amely alá saját nevét írta. A kötet végén facsimilében található az albumban szereplő összes írók aláírásai, köztük tehát Engels Frigyesé és Vörösmarty Mihályé is. Egyébként Vörösmarty disztihonokban írt versében hasonló gondolatok vannak, de férfiasabb erővel kifejezve, mint Quintana Engels tolmácsolásában adott költeményében. Sajnos, a külföld számára Vörösmarty egyszerű sorai elvesztek a gyatra prózai fordítás következtében.¹⁵ Hadd idézzük itt összehasonlításképpen a befejező hat sort:

*Majd ha tanácsot tart a föld népsége magával,
És eget ostromló hangokon összekiált,
S a zajból egy szó válik ki dörögve: „igazság!”
S e rég várt követét végre leküldi az ég:
Az lesz csak méltó diadal számodra, nevedhez
Méltó emlékjelt akkoron ad a világ.*

¹⁵ V. ö. *Waldapfel József* jegyzete. Vörösmarty Válogatott Művei, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1950. I. k. 404. o.

SOLTA ELEMÉR rajza

NÉMETH ANDOR EMLÉKIRATAIBÓL

Azok közé tartozik, akiknek irodalmi szerepét, jelentőségét elsősorban talán nem is művek őrzik. Ezt maga is érezte élete alkonyán, egyszer azt mondta, hogy ez a tragédiája. Hiába vitakoztunk vele – én csak akkoriban ismertem meg –, hiába mondtuk, hogy könyvével, tanulmányaival József Attila művészetének egyik első értője és propagátora volt, hogy Kosztolányi, Nagy Lajos, Karinthy, Déry barátjaként és kritikusaként sokat tett a modern irodalmi köztudat kialakulásáért, hogy Franz Kafkáról írt könyve fontos mű, s amit dolgozott, beleépül a magyar irodalom egészébe. Beteg volt már, s egyébként is csüggedt.

A vigasztalások azért bizonyultak meddőnek, mert a fiatal Németh Andor többet és nagyobbat akart. Az első világháborút megelőző években ígéretes kezdőként tartották számon. Egyfelvonásos legendája, a *Veronika tükre* – melyet a *Galilei Társaság* színjátszói adtak elő 1913-ban – több volt, mint klérus- és misztika-ellenes iránydarab: a művészet eszközeivel, sajátos hangon ragadott meg egy történelmi fordulót s egy örök emberi problémát.

A fiatal író 1914 nyarán Párizsba utazott. A modern művészet centruma természetesen vonzotta az újjal kísérletező európai írókat, festőket. De Németh Andor csak keveset ismerhetett meg Anatole France és Apollinaire városából. Hamarosan kitört a világháború, és Kuncz Aladárral s más magyarokkal, osztrákokkal, németekkel őt is a „Fekete kolostor”-ba zárták. Akárcsak Kuncz Aladárét, az ő pályáját is megtörte a háború és a fogság. Négy év esett ki életükből – s a szenvedés újabb szenvedések forrásává lett. De Kuncz Aladár a tragikus sorsból nagy művet formált élete végén: megírta a *Fekete kolostort*.

Németh Andor a szabadulás után évekig iránytű-vesztetten hányódott Bécsben, majd Budapesten. Eleinte bécsi emigráns lapokba dolgozott; riadtan és utálattal nézte, ami az ellenforradalmi Magyarországon történik. Írásait – köztük néhány szép verset és izgalmas kritikát – szétszórta, nagyobb vállalkozásba nem kezdett. Amikor a 20-as évek közepén hazatért, irodalmi segédmunkák kötötték le, útikönyveket szerkesztett, sokat fordított, életrajz-regényeket írt – olykor rendkívül igényesen, sok aktuális párhuzammal és tanulsággal –, s rengeteg ismeretterjesztő cikket. De mindezt sem ő, nem barátai nem érezték méltó folytatásnak, a kezdés betetőzésének. Most már hiába kutatjuk: a noirmoutier-i fogság törte meg, vagy hiányzott belőle a nagyobb szándék, a nagyobb kompozíciók lehetősége? Szemlélődő, szelíd természete, akaratgyengesége talán eleve ilyen sorsra ítélte?

Pedig sokat dolgozott ezekben az években. S kritikái, könyvei mellett ezeknek az éveknek munkásságából megmaradt az is, hogy ösztönző volt: művek életrehívója, művészek tudatosítója, aki előszóval, tanáccsal, vitákban talán még többet tett az irodalomért, mint bírálataival, tanulmányaival. Komlós Aladár találoan írja: „Jó volt vele beszélgetni, magáévá tette és váratlan szempontokkal gazdagította partnere problémáját, ösztönző volt és termékenyítő.” A világirodalom közvetítésével, eredeti gondolataival, szerény makacsságával hatott azokra, akiknek korai felfedezője volt. És biztos ízléssel talált rá a legnagyobb tehetségekre. Barátnak s kéziratok olvasójának épp oly kítűnő volt, mint kritikusnak.

Nagyritkán egy-egy verssel is jelentkezett – Babits Mihály szerepelteti is az *Új Anthológiában*, holott egyetlen verskötete sem jelent meg –, s kortársai, akkori barátai mind tudták, hogy szépirodalmi tervek foglalkoztatták. A tervekből kevés valósult meg: az *Egy foglalt páholy története*, majd a franciaországi emigráció éveiben a *József Attila*. Az elsőben – regényes formában – Karinthy Frigyesről és köréről

fest képet, a másodikban nagy költő-barátjáról. Nem teljes, nem is hibátlan könyvek, de nélkülük elképzelhetetlen a korszerű és igaz Karinthy- és József Attila-kép.

Dél-Franciaországban, Cassis-ban írta a *József Attilát*, részben kényszerű, részben szabadon vállalt emigrációban. Németh Andor itt is dolgozott, a József Attila-esszé mellett sokmindenbe belekezdett. A felszabadulás után adta ki *Franz Kafka ou le mystère juif* című könyvét, mely máig is sokat idézett alap-munkája az egyre gazdagabb Kafka-irodalomnak. A demokratikus Magyarország hazahívta, Németh Andor a meginduló *Csillag* szerkesztője lett. Betegsége és az irodalompolitika eltorzulása kényszerítette rá, hogy visszavonuljon a folyóirat szerkesztésétől.

Amikor megismertem, rendkívül kedvetlen volt, beteg is, nem hagyta el lakását. Emlékiratait diktálta feleségének, s a Szépirodalmi Kiadó felkérésére regénybe kezdett Misztótfalusi Kis Miklósról. De *A betű mestere* nemcsak a Németalföldről hazatérő, és nyakasságáért, becsületességéért eklézsiakövetésre kényszerülő tipográfusról szól, hanem önmagáról is: az ő magmentessége. (Egy mellékalkabba meg József Attilát is elrejtette.) Novellákat is írt – csak önmagának – és sok verset. Ezek mindmáig nem jelentek meg.

1953. november 15-én halt meg. Felesége, Szegő Juci, aki hihetetlen türelemmel és rendkívüli szeretettel ápolta, összeszedte lapokban kallódó írásait, rendezte a kiadatlan anyagot. (Úgy tudom, egy példányt valamilyen irodalmi szervezet, talán az Irodalmi Alap őriz belőlük). Juci körülbelül egy évvel Németh Andor után halt meg. Gyakran meglátogattam; már a kórházban adta ide az emlékiratokat s az összegyűjtött írások egy példányát, azzal a meghagyással, hogy idővel jelentessük meg őket.

A versek közt van egy keltezetlen – azt hiszem, 1953-ban írt szonett, *A kulcs*. Utolsó, három sora így hangzik:

Kulcs voltam egy kis ládikán, hatalom forgatott
ide-oda, ahogy a kulcs forog,
de beletörtem s a láda oda van.

S köztük találtam a döbbenetes *Távolságot* is, 1953. november 12-éről keltezve. Alatta a feleség feljegyzése: *utolsó írása*.

Hány pirinyót nemzettem – ötszázat, ezret?
Hány nőt termékenyítettem meg – ötvenet? Százat?
Nem érdekel. Az embriók kigömbölyödtek, meghiztak,
aztán lehulltak a földre
és gurulni kezdtek ott – vagy egyszerűen menni kezdtek,
ahogy az emberek mennek a dolguk után.
A nők férfiak után, a férfiak nők után.
De engem ez se érdekel.
Nem érdekelnek a velem egyívásúak
és nem érdekelnek az utánam következők.
Én egy magányos fa vagyok,
egy hirtelen és rosszul összetákolt keresztfa a Golgothán.

Ez már a végső kétségbeesés sikolya.

Úgy gondolom, eljött az ideje, hogy Németh Andorra emlékezzünk.

Írásainak javát ki kellene adni. Ezúttal – ízelítőnek – csak egy összefüggő részt adok közre az emlékiratokból, némi rövidítésekkel.

RÉZ PÁL

Hajnali két órakor érkezett a vonatunk Párizsba. Az éjszakát átcsavarogtuk. Révész mindjárt be akarta mutatni Párizst még az éjszaka. Hogy hol és merre jártunk, arra már nem emlékszem. Nyilván átmentünk a Szajnán a Notre Dame elé, bolyongtunk a quai-ken és reggel megnéztük az Halles-okat. Beültünk egy vendéglőbe és megreggeliztünk. Hagymalevest ettünk és apró elzászi virsliket choucrouttal. Mikor kireggedett, elmentünk szállást keresni. A Rue Vaugirard elején kötöttünk ki egy szállodában és kivettünk egy szobát a legfelsőbb emeleten, a comble alatt. Megmosdottunk, inget váltottunk, aztán kinéztünk az ablakon. Éppen nyílt egy ablak a szemközti szállodában. Egy szőke lány nézett ki az ablakon és integetett. Pár perc múlva már vidáman társalogtunk az utca fölött. Megbeszéltük a lánnyal, hogy jöjjön le, elvisszük egy bisztróba. Le is jött, de bisztrózni már nem volt ideje, hivatalba kellett sietnie. Megbeszéltük a legközelebbi randevút s aztán mi is mentünk a dolgunk után.

Révész gazdag programmal érkezett. Elhatározta, hogy meglátogatja az összes új költőket és referál róluk a *Nyugatban*. Akkoriban nagy divatban voltak az újabb meg újabb irodalmi alakulatok, ezeket úgy nevezték Franciaországban: cénacle-ok. Ezek az alakulatok nagyhangú nyilatkozatokkal kezdték pályájukat: hogy velük és körülöttük valami egészen új kezdődik, olyan, ami még nem volt soha. Mi pedig tüstént elkezdtük a látogatásokat. El kellett mennünk a következő urakhoz: Canudo-hoz, Barsun-höz, Sebastien Voirol-hoz, Jean Royer-hez és Guillaume Apollinaire-hez. Valamennyien készségesen fogadtak bennünket. Elég volt felcsöngetni a számukat. Én ugyan azt képzeltem olvasmányaim és a magyar viszonyok alapján, hogy ezekkel az urakkal majd kávéházakban találkozunk, ahol persze nem feketét isznak, hanem legalábbis abszintet. Dehát más ország, más szokások. Barsun úr például azt felelte, mikor megkérdeztük, hogy hol tehetjük tiszteletünket, hogy menjünk fel a tizenegyedik kerületi városházára, mert ott van a hivatala. Meg is találtuk. Széles nemzetiszínű szalag volt keresztben a mellén, mert anyakönyvvezető volt és éppen esketett. Sebastien Voirol dús-gazdag volt és a saját házában lakott Passyban, amelyet egyenesen neki épített Le Corbusier, a modern építész. Canudo, akinek lapja volt, a szerkesztőségben fogadott bennünket. Apollinaire arra kért bennünket, hogy keressük fel a lakását. A Boulevard St. Germain-en lakott, egy háromemeletes ház mandzardjában, amely olyan volt, mint egy kis múzeum, tele néger fafaragványokkal, ausztráliai bálványokkal és a barátjáné, Marie Laurencin képeivel. Ő volt valamennyiük közül a legérdekesebb. Csodálatosan temperamentumos délvidéki ember, noha származására nézve lengyel, de Monte Carloban és Nizzában nőtt fel. Különben törvénytelen gyermek volt, állítólag egy olasz bíboros fia, ahogy mindjárt el is mesélte. Aztán mindenféle publikációkat mutatott, köztük egy kis brosrút, amelynek az volt a címe: *A kubista festészet elmélete*, majd felém fordulva kedvesen azt mondta: „Ezt az elméletet azért találtam ki, hogy Barsunt bosszantsam. Ő is ki akart találni valami újszerű dolgot, de az enyém érdekesebb.”

A következő napok során majdnem minden napra esett egy-egy látogatás. Ezek a fiatal költők vidám és gondtalan emberek voltak és valósággal labdáztak velünk. Egyik a másikhoz utasított bennünket és valamennyiüktől mindig rengeteg könyvvel tértünk haza és manifesztumokkal. Apollinaire-t minden második-harmadik nap felkerestem, bemutatott Delaunay-nek, Marie Laurencin-nek és elvitt egy társaságba, ahol a Balzac múzeum gondnoka Balzac kávékészletével szolgálta fel a kávé. Apollinaire felvitt a *Les Soirées de Paris* szerkesztőségébe. Ennek az irodalmi folyóiratnak ő volt a főszerkesztője. A szerkesztőségben a falakon egy hosszú vers húzódtott végig, az egyes szakaszok között színes képekkel. A versnek az volt a címe: „Utazás Moszkvától Vladivosztokig” (Le Transsibérien). A verset Apollinaire titkára, Blaise Cendrars írta, aki persze részt vett az összejövetelünkön.

Az irodalmi kirándulások között a szőke leánnyal szórakoztunk, aki elhozta magával egy barátját, hogy négyesben legyünk. Együtt táncoltuk végig a quatorze juillet-t, a Quartier szűk utcáiban felállított zenekarok körül. A szállóban, ahol laktunk, még két magyar lakott, két magyar tanár. Ezekkel persze mi, művészek, szóba sem álltunk. De az újságjait minden reggel elolvastuk, mert az egyik pedáns ember volt, aki maga után küldette Párizsba a *Pesti Hírlapját*. Ők igyekeztek barátkozni velünk, de mi leráztuk magunkról a két vidéki tanárt.

Ez a két hét különben felettébb izgalmas volt. A lapok tele voltak háborús hírekkel s egy szép nap sürgőnyt kaptam, hogy menjek haza. Erre azt feleltem, hogy én nem megyek haza katonának, Párizsban maradok. Révész ugyanígy határozott. Két nap múlva megjelentek a mozgósítási plakátok. A szálló pillanatok alatt kiürült. A patron azt ajánlotta, hogy költözzünk le az első emeletre ugyanazért az árárt, mert a felső emeletet lezárták. Elmentünk az osztrák-magyar követségre, ahol rengeteg kétségbeesett magyar állampolgár várakozott az udvaron, de a konzul kijelentette, hogy senkin nem tud segíteni; a követség ma éjszaka különvonaton elhagyja Párizst. A követség udvarán akadtunk össze Kuncz Aladarral és barátjával, Orbók Attilával. Az utcákon közben kiragasztottak egy nagy plakátot, amelyen az állt: minden ellen-

séges állampolgár ekkor és ekkor jelentkezni tartozik a megadott pályaudvaron, mert ideiglenesen vidéken szállásolják el őket, addig is, amíg a mozgósítás végetér és semleges országokba irányíthatják őket.

Felmentem Révésszel Barsun-höz a XI. kerületi városházára, Barsun rögtön adott egy írást a prefet-hez, hogy ismer bennünket, tudja, hogy franciabarátok vagyunk és kéri a prefet-t, hogy tegye lehetővé számunkra, hogy Párizsban maradjunk. Ezt írja alá Apollinaire is, ajánlotta, ha ketten protezsáljuk önöket, annak biztosan eredménye lesz. Ezt megtettük és felmentünk a prefet-hez, aki udvariasan engedélyezte nekünk a Párizsban való tartózkodást.

Mínt hogy a prefet olyan kedvesen fogadott bennünket, elhatároztam, hogy beszéljek Kuncz Aladárral és megpróbálom neki is szerezni egy permis de séjour-t. Kuncz azonban erről hallani sem akart. „Haza ugyan nem mentem – mondotta –, mert nem akarok a németek oldalán harcolni a franciák ellen, de hogy velem itt kivételezzenek, abba nem megyek bele. Vigyenek oda, ahova a többi magyart.” Láttam, hogy ezt nem mint hazafi mondja, hanem mint humanista, s úgy éreztem, hogy ha ő elmegy, el kell mennem vele Párizsból nekem is. Ennek az elhatározásomnak persze voltak szentimentális okai is. A szöke nő barna barátnője nem sokat törődött velem. A szöke már régen Révész barátom szeretője volt, de a másik egészen hideg maradt irányomban. Révész és a barátnője puhították a barna lányt, de az azt mondta: „Que voulez-vous? Nem szeretem a kopaszokat.” Én erre magyarul kezdtem, hogy nem vagyok kopasz, csak le van vágva a hajam és majd újra kinő, de ő erre, mint jőzán francia lány, azt felelte, hogy azt nem várja meg. Így hát nem volt más választásom, el kellett utaznom Kuncz-cal és az ellenséges külföldiekkel, de hogy hova, azt persze csak akkor tudtuk meg, mikor a vonat Périgueux-be érkezett. Périgueux-ben nem számítottak ennyi idegenre. Leszállítottak bennünket a vonatról, egy csapat katona közrefogott és végigvitt bennünket a városra. A járda mindkét oldala tele volt nézőkkel, akik hihetetlen gyűlölettel kiáltottak felénk és alighanem meg is támadtak volna bennünket, ha a katonák nem védenek meg. Egy ki garázsba tereltek, ahol többszáz embert zsúfoltak össze egy csupasz szobában, amelyben mindvégig szénán aludtunk. Az ellátásunk egyébként kitűnő volt. Egy öregasszony főzött nekünk óriási katlanban jó húsvésceket, bennük főtt nagy darab hússal. A tüzet azonban magunknak kellett élesztgetnünk és a kormos kondért étkezések után tisztogatni és kisurolni. Itt ismerkedtem meg egy rendkívül elegáns, monoklis férfival, amint a kormos kondért tisztogatta hófehér kesztyűvel a kezén. Felvidéki dzsentrí volt és budapesti ügyvéd: dr. Nagyiványi Zoltán.

Az internálásomról nincs sok mondanivalóm, mindezt Kuncz Aladár igen szépen megírta annakidején. Ebben a könyvben (Fekete kolostor) természetesen többször szerepel a nevem. Többnyire ezzel a megjegyzéssel: Németh olvas. Olvastam egyedül, olvastam másokkal, olvastam franciául, németül, angolul, spanyolul. Végigolvastam Kuncz-cal Shakespeare összes drámáit angolul, Bárczi Géza barátommal, aki most egyetemi tanár és akadémikus, a *Don Quijóté*t spanyolul. Kuncz-cal a *Tiszta ész kritikáját* olvastuk németül, de ő ezt az olvasmányt farsztónak találta és egy ízben ezt mondta: „Ha Kantot olvasom, elzsidódom”. Egy német szobrásszal Nietzsche-t olvastam, egy fiatal német költővel, Fritz Schusterrel pedig Lukács György könyvét a modern drámáról, amelyet kapásból fordítottam neki németre, végig a két kötetet.

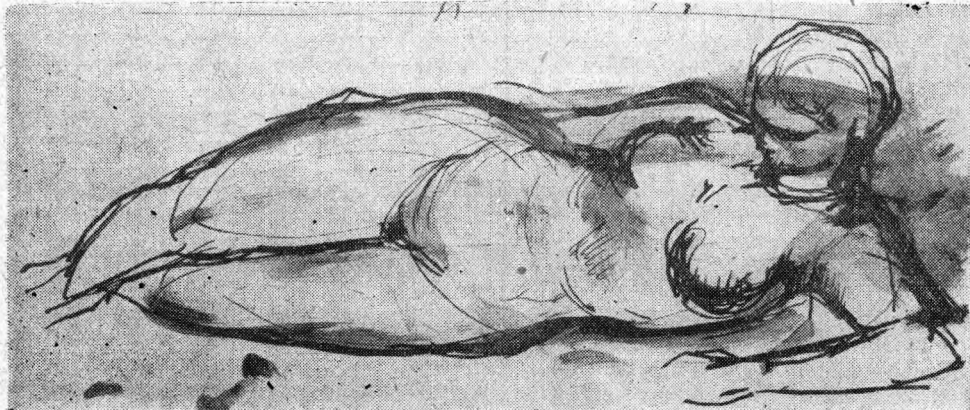
Kunczot végtelenül szerettem. Mikor meghalt, irtam róla egy nekrológót a *Nyugat*ba s egy verset az *Erdélyi Helikon*ba, – a *Fekete Kolostor*-beli Kunczról. Most egy intímabb portrét vázoló fel róla, ahogy emlékezetemben megjelenik. Én őt rendkívül elegáns fiúnak tartottam és az is volt, bár művészen hanyagul öltözködött. A táborban bársonynadrágban járt, mint a párizsi munkások, a lábán sabot-val, nyakában egy vastag sállal, fején pedig pici fekete sipkával. Anélkül, hogy valami szerepe lett volna a tábor irányításában, még csak szobafőnök se volt, mint egy másik barátunk, a tábor vezetőjének helyettese, a derék, jó Fenyvesi, mégis mindenki hozzá fordult tanácsért. Mindenki szerette és respektálta. Nemcsak mi, de a francia katonák is, akik őriztek bennünket. Egy német művész apró falemezekből összerakott nagybögrőt csinált neki, amelyen Dadi esténként Kodály és Bartók motívumokat muzsikálgatott. Máskor ő hordta a vizet a táborba, hogy házakat és kerteket lásson. Csak egy pár figurát akkor még idevázolni akire melegséggel gondolok. Azt a bizonyos tanárt, akinek elloptuk az újságját a párizsi szállodában és aki itt a legmeghittebb társaságunkhoz tartozott, aztán egy fiatal és monoklis diákot, akit eleinte mindenki rettentően utált, mert zöld volt és hetyke, kamasnit hordott és folyton egy kurtapipa lógott a szájában s alig hogy bemutatkozott, kijelentette, hogy gyűlöli a zsidókat. Az a paradox helyzet keletkezett, hogy együtt laktam vele kettesben egy kis toronyszobában, közvetlen Kuncz toronyszobája felett. Maravita, így hívták a fiút, egész nap egy furcsa kis könyvecskét tanulmányozott, amelynek ez volt a címe: *Semigotha* s amely azoknak az arisztokrata családoknak a nevét sorolta fel lexikálisan, akiknek a családjában zsidó vér ütközött ki. Szóval e barátom már 1914-ben náci volt, de

törekvő és igyekvő náci, mert meghozatta Párizsból Gobineau műveit és minden egyebet, ami ehhez a tudományhoz tartozott. Velem egyébként nagyszerűen összefért. Mikor megtudta, hogy íróféle ember vagyok, egyszerűen rázmárta az ajtót, hogy dolgozzam. Egyszer összevesztünk és én szó nélkül pofonütöttem. Erre a kisfiú elsírta magát, hogy most meg kellene hogy vívjon velem, de miután ez lehetetlen, kért, hogy tekintsük a dolgot meg nem történtnek. Sajnos, nem maradtunk soká együtt. Elvitték máshova.

Még néhány kis megjegyzés. A munkások viszonya hozzánk, intellektüelekhez. Ez komoly problémának látszott, kivált az elején. A táborparancsnok demokratikusan elrendelte, hogy mindenkinek részt kell vennie a tábor tisztántartásában, a szobák és az udvarok sepregetésében, a krumplihámozásban, a vécék tisztogatásában stb. Erre azonban nem került sor, mert volt a táborban öt-hat kanálistisztogató is, akik rögtön tiltakozni kezdtek, hogy mi ne üssük bele az orrunkat az ő dolgukba, nekik ez a szakmájuk, bizzuk rájuk. Én az első napokban kezembe vettem a sóprút, hogy felsöpörjem az udvart, de a munkások röhögve nézték, végre az egyik kivette a kezemből és magá csinálta tovább. A párizsi magyar munkásokra külön szeretettel emlékezem vissza. Kiliánra és főleg a kis Steindre, aki a járvány hónapjaiban meghalt a táborban. Egy öreg feketekolostorbeli magyarral – Bajusznak hívják – egy pár évvel ezelőtt még találkoztam.

1915 tavaszán hajóra raktak bennünket, egy ócska hajóra, melyben vagy nyolcszáz ember szorongott. Elkerültünk a Fekete kolostorból D'Yeu-re. Ez egy másik sziget volt, a part közelében. Napoleon idejében építették ki a sziget sarkát erődde az angolok ellen. Ez már komoly erőd volt, nem olyan, mint a későközépkori kolostor, ahol eddig időztünk, hanem tágas terep, különböző épületekkel és egy óriási udvarral, amelyet magas bástyasétányok öveztek. Az udvar a miénk volt és nappal szabadon járkálhattunk a bástyasétányokon, ahonnan messze kiláthatunk a tengerre. A helyzetünk is lényegesen megváltozott. A katonai hatóságok egyre kevésbé avatkoztak bele az életünkbe, csak a kapukat őrizték, mert az alatt a három év alatt, amelyet az erődben töltöttünk, senki sem hagyhatta el a terepet. A kaszárnyában bőven volt helyünk. Voltak nagyobb és kisebb termek, amelyekben lassanként berendezkedtünk. Minden ember számára jutott vagy két méter szélességnyi hely, amelyet a saját izlése szerint berendezhetett magának. Mindenki izolálni akarta magát, függönyöket akasztott fel, apró fülkékre osztott a terem, a középben folyosóval. A fülkéik előtt álltak az asztalkáink. A tábor vezetősége főként németekből állott. Ők pedánsak voltak és értelmesek. Így éltünk, ahogy tudtunk és vártuk, hogy mikor lesz már vége a háborúnak. Két ízben is megjelent nálunk egy svájci bizottság, kiválogatta a betegeket. Ezekre a vizitációkra erősen készültünk. Volt, aki előzőleg szándékosan lerontotta magát, hogy elvigyék, de ez nehezen ment, a vizsgálat nagyon szigorú volt. Tizenhétben kitört az orosz forradalom. Ugyanakkor, amikor a németek egy kétségbeesett erőfeszítéssel megpróbálták áttörni az entente egyre erősebb és szorongatóbb gyűrűjét. Nyugtalanul tanulmányoztuk az újságokat. A hírekből a cenzura dacára kitűnt, hogy a katonák között nagy az elkeseredés, Clémenceau járta a frontot és félelmetes intézkedéseket foganatosított. Egész ezredeket tizedeltek meg és ezzel sikerült megakadályozni a németek előretörését. Éreztük, hogy a háború utolsó szakaszába jutottunk. A franciák annyi embert vesztek az álló háború könyörtelen és mégis oly unalmas hónapjaiban, hogy már nem tudták a katonai kereteket feltölteni. Mindenkit uniformisba öltöztettek, akit csak lehetett. Még a mi erődünkben is elvonták a katonákat és öreg, ötven-hatvan év közötti népfelkelőkkel őriztettek bennünket. Ezek az öreg parasztok és városiak persze rettenetesen szidták a háborút és ha egyikünk-másikunk szóba állott velük, nem tagadták, hogy torkig vannak vele. Aztán, ahogy az már történni szokott, máról holnapra vége lett a dolognak. Igen csöndesen, szinte hangtalanul. Csak napokkal az események után eszméltek rá a franciák, hogy milyen óriási győzelmet arattak. Akkor aztán megnőtt a tarajuk. Azt sem tudták, mit tegyenek nagy önérzetükben. De azért pár hét múlva hazaküldték hazájukba a német internáltakat. De csak őket. Minket, többieket visszatartottak. Közeledett a karácsony, amelyre erősen készültünk, annál is inkább, mert tudtuk, hogy ez lesz az utolsó háborús karácsonyunk. A szakácsok nagy főzést csaptak és remek karácsonyi vacsorát készítettek. Hosszú asztalok mellett ültünk. Minthogy a tábor népessége erősen megcsappant, mióta a németek elkerültek tőlünk, teljes kényelemben ültünk a fehér papirossal szépen megterített asztalok mellett, mindegyikünk előtt egy-egy üveg borral. Azonban alig kezdtünk hozzá a lakomához, egymás után szállingóztak el az emberek s egy félóra leforgása alatt minden felborult. Hirtelen, pillanatok alatt kitört a járvány. Valamennyien szédültünk, tántorogtunk, volt aki összeesett. Reggel már lazaretté váltak a szobák. Mindenki az ágyában volt. Behívták a katonaoorvost, de az annyira megijedt, mikor meglátta a sok beteget, hogy be sem mert jönni hozzánk. Az ajtóból nézte a szörnyű állapotot. Szerencsére voltak azért egyesek, akik nem kapták meg a spanyolt, ezek aztán hűségesen ápolták a több-

bieket. Azzal, amivel lehetett. Más orvosság nem volt, mint kámfor. Félelmetes jelenetek játszódtak le. Voltak lázas betegek, akik félrebeszéltek, volt egy fiatal szobrász, aki kiugrott az ágyból és azt hangoztatta, hogy ő állva akar meghalni és tényleg így halt meg, hirtelen. Én is beteg lettem, de szerencsére napokig önkivületi állapotban voltam és csak mikor lábadozni kezdtem, akkor eszméltem rá, hogy milyen nagy veszélyben voltam. Kuncz is nagyon beteg volt és különösen akkor érezte igen rosszul magát, amikor már lábadozott. De így voltam én is. Mind a kettőnknek az idegzetére ment a járvány és nagyon szenvedtünk a borús hangulataink miatt. Végre egy napon megkaptuk a parancsot, hogy másnap elkerülünk innen. Ki kellett rázni a matracainkat, amiket az udvaron kupacokba gyűjtöttünk és meggyújtottuk. Fulladoztunk a füstben. Akkor megint hajóra raktak bennünket és elvittek egy Brest melletti szigetre. Az nagy tábor volt és gyűjtőtáborra lett a polgári internáltaknak. Innen aztán kisebb csapatokban szállítottak bennünket tovább. Előbb egy kisebb táborba kerültünk a svájci határ közelében, ahol svájci orvosok felügyelete alatt hízáló kúrára fogtak bennünket. Úgyiszlóván minden órában meg kellett innunk egy liter tejet. Mikor ez is megvolt, vonatra raktak bennünket s végre mehettünk haza. Az út persze nagyon hosszadalmas volt, különösen mióta elhagytuk a svájci határt. Az osztrák határon, Feldbachnál öt-hat óráig időzött a vonat. Nekem akkor eszembe jutott, hogy alighanem Feldbachban él régi zenetanárom, Kirchner Félix orgonista. Megkérdeztem egy gyerkőcöt, hogy ismeri-e, amire elrohant érte. Az öreg, akkor már meglehetősen idős Kirchner kijött értem és bevitt a lakására. Ekkor láttam öt év után újra polgári lakást. Aztán tovább ment velünk a vonat és körülbelül huszonnégy órával később befutott Bécsbe. Hajnali öt óra lehetett. A vasúton közölték velünk, hogy csak délután hat óra tájt indul a vonat Magyarország felé, addig mehetünk, ahova akarunk, megnehezítjük a várost. Elindultam hát a végtelenül szomorú Bécsben, hogy megkeressem az én Luca nénémet. Hét óra lehetett, amikor becsöngettem, persze úgy ő, mint a férje még aludtak. A cseléd felverte őket és ők roppant boldogok voltak, hogy hazakerültem. Itt tudtam meg, hogy az öcsém Bécsben lakik; Edmund bácsi felöltözött, hogy elmenjen Zoltánért. Mire visszajöttek, már mindenről értesültem, amire kíváncsi voltam. Zoltán kijelentette, hogy nem tartja helyesnek, hogy továbbutazzam, mert Magyarországon éheznek az emberek, nekem pedig fel kellene táplálnom magamat. Zoltán délután eljött velem a pályaudvarra, elbúcsúztam barátaitól, Kuncztól és Soltésztól, üzenetet küldtem velük haza s aztán megkezdtem új életemet Bécsben.

VATA EMIL rajza

VAMOS FERENC

„EGYSÉGES MŰVÉSZETSZEMLELETET!”?

„Múltunk mind össze van torlodva”
(József Attila)

Művészetről, szocialista művészetről, modern művészetről, magyar művészetről, új építészeztől vitázunk váltakozva. Akárhogyan is nézzük a dolgokat, végső soron a szocializmus és a kapitalizmus világszemléletét suroló problémák mentén cél: az ideológiai frontok *művészeti* következményeinek tisztázása. Major Máté érinti ugyan ezeket a problémákat (Jelenkor, 1963. 10. sz.), okfejtésében azonban a történeti alapokat kerüli el, s szabad utat a szubjektív véleményeknek ad. Megítéléseinek értéke ezért legalábbis problémátikus. „Egységes művészetszemléletet” kíván, de szűk határok között. Am az így megszükitett „egység” csak pszeudó-egység, mesterséges egység. A vele társult szemlélet csak torzítottan mutathajta a művészet tényleges valóságait. Jelenkorunk építészete, túlnyomó részében, épp úgy, mint az ultramodernek megannyi szektája, szűk körbe zárja nézeteit s képzeletét.

Egyetlen célja lenne az „egységes művészetszemléletet!” csatakiáltásnak: kitörni minden mai korlátozottságból. Major cikke távol marad ettől. A modern művészethez s szélsőséges ágazataihoz fűzött gondolatai a magyar művészet s művészettörténet alapkérdéseit is érintik, vizsgálni kívánván: mi a művészetagak „közös” vonása, de szót sem ejt arról, hogy pl. a magyar művészet ágazatai a XX. század elején, a XIX. század közepéig követhetően, egybefonódó „közös” vonásoknak s egységes művészetszemléletnek voltak prototípusa. Miközben Major „egységes művészetszemléletet” kíván, tilalomfát állít egységes kifejtése elé: „helytelen ... ha többé-kevésbé helyes irodalomelméleti megállapításokat transzponálnak a festészetre, a szobrászatra, az építészetre, vagy éppen a zenére”. De hát miért is lenne ez helytelen? Hogyan kívánható egységes művészetszemlélet ilyen, éppen a szemléletet eleve megterhelő nézettel? Mire való lenne a századelő problémáit csak most feszegetni *kezdő* művészettörténet *előtt* mérőföldes csizmában előreszaladt irodalomtörténet, ha nem egyszersmind arra is, hogy segítségével is tájékozódhassunk a *korszak* társadalomtörténeti, művészeti tájain. Olyan nehéz-e elképzelnünk, hogy *ugyanazok az erők, amelyek az irodalomban hatottak, mutatkozhattak, mutatkoztak is, valamilyen méretarány összehasonlító lép-tékén mérhetően, ugyanannak a korszaknak, ugyanannak a társadalomnak különböző művészeti ágazataiban?* Milyen alapon utasítja mindezt el Major Máté? Ha annyira jelentős dolog, amint valóban az, mégpedig a Major értelmezésében felfogott jelentőségénél sokkal tágasabb értelemben, az egységes művészetszemlélet, ennél is jelentősebb: magának a vizsgált korszaknak különböző, *egyidejű* megnyilvánulásaiival ellenőriznünk, bővitenünk, kiegészítenünk a kutatómunkát, nem pedig valamilyen „elmélet” szubjektív módon előlegezett, de megalapozatlan feltételezésével, művészet-ágak „hierarchiájának” önkényességeivel megszükitenünk ...

Sajnos, sokan mindent előre tudnak. Számukra minden céltudatos kutatómunka, amely *nem* formai kérdéseken rágódva próbál munkálkodni, felesleges. A tudomány azonban nem mondhat le annak vizsgálatáról: milyenek voltak a századelő társadalmi állapotai, politikai alapjuk; mégpedig az építészethez vezető tevékenységekben is. Arról sem, hogyan, milyen hatásokra épült fel – társadalmi, politikai, gazda-

sági alapokon – a felépítmény, akár az irodalom, akár az építészet, akár a zene kötelekében. Meg kellene várni, milyen eredményekkel tud előállni ez az ilyen, valóban egységes módszerű vizsgálat. Mert nemcsak érdemes, hanem kell is feltételeznünk, hogy azonos korszak, azonos társadalom életében, rokon, vagy azonos gazdaságtörténeti, társadalomtörténeti energiák rokon módon hatottak – felépítmény-építő munkájukban – *ugyanannak* a kornak tudatformálásában s tudatforma-formálásában.

Ma semmi sem jelentősebb a magyar művészettörténet marxista munkafelosztásában, mint a tények megállapítása, feltárása, az elmondottak figyelembevételével, majd – igenis – a különböző művészetágakban a művészetágra jellemző tulajdonságok kötelékében történő összehasonlító munka eredményeihez képest: összeszövéssük, ellenőrzésnek is, továbbblendítőnek is, függetlenül Major szubjektív előítéleteitől.

Ezek után merülhet majd fel a további marxista-igényű és szervezett felosztású vizsgálat szüksége: honnan merítették akkora energiát a XX. század elejének magyar művészeti ágazatai, hogy gazdasági, politikai, társadalmi energiák összességéből a művészetágakra sugárzó „kvantumok” Európa számára is megújították a magyar művészetet? Ady, Csontváry, Lechner Ödön, Bartók Béla, Lajta Béla, Kodály, Rippl Rónai, Medgyessy, Ferenczy Károly stb. művészetét az említett sugárzás-komponensek tették nagygyá.

*

Térjünk át ezek után az építészet témájára: egy egységes szemléletben.

A „világépítészeti” olyan formavilágot épített ki, amely világszerte uralma alatt tartja az építészetet. Ebben a tekintetben talán csak Japán, Finnország – a művészek között pedig Le Corbusier újabb művei (Ronchamp, La Tourette, Chandigarh) a kivételek.

Sötér István írta legutóbb: „A nemzeti hagyományok is a korszerűség táplálói, biztosítói lehetnek, de szerepük inkább a világirodalom új vívmányainak meghonosításában, áthasonításában válhatik fontossá” (Kritika, 1963. 2. sz. 5. o.). Valamely korszak művei úgy semmiképpen sem válhatnak hagyománnyá, hogy félremagyarázásokkal minél mélyebbre temetik. A XX. század elejének építészeti műveire Magyarországon az „ítéletet” az első világháború utáni korszak politikusai, építész-korifeusai mondták ki. Ítéletük következei máig hatnak. Így történt, hogy a magyar építészet alakításában 1914 óta nincs szerepe sem Lajta Bélának, sem Málnai Bélának, sem Kós Károlynak, Jánszky Bélának, Medgyaszay Istvánnak. Nem tartozik ugyan ide, mégis érdemes lenne eltűnődnünk: milyen hátrányok adódtak az 1945 óta alkotott építészeti új vívmányainak olyan meghonosításában, amelyből *egykori magyar értékek*, nem lehettek „a korszerűség táplálói”, nem volt, máig sincs szerepük, a világépítészeti új vívmányainak olyan meghonosításában, amelyből *egykori magyar értékek, s a világépítészeti mai értékeinek szintézise megszülethetett volna*. Major Máté alapállása, amivel ma a századelő építészeti értékeinek, eredményeinek *értelme* iránt viseltetik, hamis magyarázatot ad történeti valóságoknak.

A nyugati építészet, nagy eredményei ellenére, komponenseinek még meghatározandó hányadában, *a kapitalista* tőkés társadalmi rendszer szülötte. Olyan valóság ez, amelyet nem lehet cáfolni.

A *szocializmus* építészetéhez a nyugati építészetenél tágasabb távlatok tartoznak, tartalmának s formai megjelenésének komponenseiben egyaránt. Példa lehet éppen most a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának első díjas pályaterve: bizonyára kitűnő alaprajzai ellenére, *bérházhomlokzatával* semmi sem látszik utalni az épület különös társadalmi funkcióira: ennek a tervnek nem sok kapcsolata van a mai magyar élettel. Ahhoz, hogy mindezt láthatóvá tehessek, meg kell próbálnunk a mai kor s az Ady-kor építészetének átvilágítását. Ehhez ki kell egészítenünk Major Máté elképzelését: *feladatunk a társadalom és az építészet egységes vizsgálata, egységes értékelése, egységes értelmezése*. Az építészettörténet azonban egyelőre még követendő módszerével sincs tisztában. A nyugati építészetért lelkesedő kiállításával

arra törekszik, hogy kivonja magát a művészettörténet marxista értékelésének hatálya alól. Tanunk erre Major cikke. Jellegzetes tünete a magyar építészetnek: társadalom és építészet kapcsolata más s más intenzitású volt 1900–1920, megint más, 1920–1944 s más 1945 után. Mi volt e tünetek mögött? Ennek a többféle típusú kapcsolatnak visszaépítése az építészek és társadalmunk tudatába, ismeretkörébe szükséges mindenekelőtt, ha pl. a századelő magyar építészetének értelmét – torzítások nélkül – akarjuk megismerni: az építészet *mai* dolgainak az eddigiénél objektívebb megítéléséhez. Dehát – vethetné fel az odakünn hódító építészet egyoldalú magyar rajongója – mire való lenne mindezt visszaidéznünk a mába?

Ne értsük félre a dolgokat. *A XX. század építésze történelmi jelentőségű terméke korunknak.* Efelől senkinek ne legyen, nem lehet kétsége. Arról sem azonban, hogy milyen típusú állásfoglalás viszi előbbre akár a modern, akár a szocialista építészet jövőjét? Az-e, amely a mai építészet jól ismert attribútumaival ellátott minden épületet lelkesedéssel fogad, vagy az-e, amely úgy igyekszik áttekinteni s a kortársakkal áttekintetni, nem egy, nem is csak az utóbbi évek jelentősebb épületeit, hanem az utóbbi 60 év építészeti változásait, tanulságait próbálja megértetni? Még pedig *együtt, Európában és Magyarországon, anélkül, hogy cezurát vonnánk jelenkorunk és a századelő építészeti művei között.*

Ilyen összehasonlító seregszemle nélkül az építésztörténet nem mérlegelhet, tárgyi körülmények között: egy szinte százesztendő folyamatot. Nálunk, sajnos, az ilyen vizsgálat szükségességének jelentőségéről, sőt: szükségességéről a vélemények nem egyértelműek. Erre is tanunk Major Máté cikke. Pedig marxista történettudomány nem mondhat le ilyen részletvizsgálatokról. Ellenkezően!

Mi történt a XX. század elejének első évtizedében az európai, s mi, a magyar építészetben? Kérdések ezek, amelyekre komoly történész ma még nehezen adhat választ, ha csak nem öngyártotta hipotézisekkel akarná áthidalni, amit egyelőre még nem tud. Másfelől azonban – Major Máté cikke a tanúm rá? – aki Major elveivel szemben kísérelné meg a feladat megoldását, minden valószínűség szerint elgáncsolnák...

Ha azonban mégis megpróbáljuk – legalább körvonalakban vázolni az eddig ismert tényeket, a következő kép tárul elénk. *A magyar építészet, legkülönösebben Lajta Béla művészetében, Európával sajtósági párhuzamossággal tevékenykedett. Eleinte ez a párhuzamosság később szinkron mozgássá fejlődött. Kivált Lajta korai halála után.* Ezért tekinthetjük Lajta Bélát *Európa időjelzőjének.* Prognózisa csodálatosan vált be: halála után. A magyar építészetet Lajta műve Európa egyenrangú partnerévé tette.

A századelő magyar építésze nemzeti építészet megteremtésének programjával indult, és ezen az útvonalon az európai építészet út- és időjelző-szerepére talált rá.

1910 táján Lajta helyzete Európában: a Vas utcai iskola 1909-ben tervezett épületével, az 1910–11-ben tervezett – fájdalom – csak tervezett könyvtárépületével (a Calvin téren épült volna), de a Martinelli tér 5. sz. háza (mai állapotában két általi tervező iroda – a KÖZTI és a KERTI –, a mű emléki minősítése ellenére, eredeti állapotából 1963-ban tökéletesen kiforgatta), valamint a Rákóczi út 18. sz. egykori banképülettel (ma a Gázművek irodaháza) monumentális *európai magyar műveket* emelt, mégpedig *az Ady-kor képzeletjárásával.* 1909-től előfutára volt annak *az építészetnek, amely Lajta 1920 végén történt halála után emelkedett fel Európában és a világon.*

Az alaprajzi funkció jelentőségének megérzésével és tudatával olvasztotta egyggyé az alaprajzi -s a homlokzati organizmust. Ezzel azonban nem merült ki Lajta „időjelző”-szerepe. Építészet-szemlélete tágasabb, sokkal tágasabb volt, mint az utána következő Gropiusé, vagy Van der Rohe-é.

A magyar építészet európai szinkronizmusa tulajdonképpen már az Iparművészeti-múzeumépülettel kezdődött, és Lajta haláláig tartott. Lechner Ödön már 1902-ben így jellemezte a magyar építészet európai feladatait: „Csodálatos idöket élünk a művészeti izlés történetében. Forradalom van a művészet minden terén. Elvetik a

célszerűtlent, avagy az elkoportatott régít, s új formákat keres az élet mai követelményeinek művészi kifejezésére . . . Nekünk sohasem volt alkalmasabb időpontunk nemzeti művészetünk megteremtésére, mint a mostani, amikor a modern építkezés új anyagai, új statikai vívmányai új formákat követelnek." Nem volt túlzás abban, amit Jánszky Béla 1938-ban írt: „Lechner Odön előbb szövegezte meg a racionális építéshet alapelvét, mint a mai németek”. Sajnos, ma sem tudják szétválasztani, Lechner objektív megítélésében a művészetéhez nőtt személyi különösségeket, a háttérben meghúzódó társadalmi valóságoktól: alapelve volt, amelyet azután átörökített tanítványaira is, hogy a magyar építészetben a magyar társadalmi miliónek kell irányítania. Ma oda kell ezt az alapelvet módosítanunk, hogy a magyar építészetben a szocializmus rendjét kell diadalra vinni. Kétségtelen, hogy ehhez a célhoz, feladathoz nem elegendő az épületre rótt feladatot akár legtökéletesebb *alaprajz* szolgáltatásával kielégíteni. Adott alaprajzhoz s a hozzákapcsolt szerkezeti világhoz még a homlokzatoknak szinte végtelen számú variánsát lehet fűzni. Ez a kérdés ma a jelenkori építészet központi vitatémája. Egyik kitűnő analízis úgy választotta ketté az építéshet, hogy „technika előtti” s „technika utána” korok szerinti megkülönböztetést vezette be. Az új építészet valóban ennek a problémának tájain bomlott ketté. Kérdés csak: a probléma *alapjainak* realitása. Ma mindjobban az a meggyőződés válik valósággá, hogy a *technika felől nincs bejárt az építészet monstruózus történelmi organizmusához*. Valóság körülbelül csak annyi, hogy a technika fejlődésének felívelő korával kezdett az építészet gondolkodni a reá nehezedő réginek klasszicisztikus uralma és terhe felől. Gondolkozását azonban egyoldalúságok terhelték. A jelenkori építészet bekövetkezett korszakváltozása, az építészeti szükségességeket környező társadalmi viszonyok változásainak nyomására következett be. Forradalmának partalansága leginkább azért függvénye a *szerkezeti* változásoknak, mert az építészet forradalmát nem előzte meg *felvilágosodásának enciklopédiája*, nem végzett nagy-takarítást az építészet klasszicisztikus fogalomtárában. Haydn mondta a zenéről, a XIX. század elején, hogy határtalan. Az építészet legalább ilyen mértékben az. Lehetőségeit azonban szűk térre szorította az új építészet-elmélet. Mindennek átgondolása hozzátartozik *művészetszemléletünk* szükséges egységéhez. Tömérdek tévedés, egyoldalúság terheli *építészet-szemléletünk*et. Ahhoz, hogy egységes művészetszemlélethez juthassunk, elválaszthatatlanul és halaszthatatlanul kell a tiszta látás szemlélete, kivált az építészet felől elburjándzott történetképről. Ezen az úton tárhatók majd fel a jelenkor építészetének azok a komponensei, amelyek *akadályai* a fejlődésnek.

Nehéz ma elképzelnünk: hová visz az építészet jövő útja. Jövő alakulásába a kapitalista és a szocialista oldalak kulturális viadala fog beleszólni. *A jelenkor építésze még csak üres edényhez hasonlítható*. Leginkább szakmai kérdésekkel terhelt viaskodásokból alakult. Mivel és hogyan lehet tartalommal „feltölteni” ezt a ma még üres edényt? Ez a kérdés lesz a *szocializmus építészetének* nagy problémája. Persze, ha így nézzük a fejlődést, mai állapotában a tartalom után kiáltó építészet különös megfordítottságai alakul. Ti. egyelőre tartalom nélküli formák világával.

A XX. század elejének építésze ott aratta győzelmét, ahol a szabad komponálásnak s az érzelmek kifejezésének jogát és köteleességét visszaperelte a régi szabályok védelmezőitől. *A szecesszió* volt az érdem, hogy a régi szabályok merevségét kiharcolta az építészetből. Ma már azonban távolról sem csak a szabad komponálásról van szó, hanem arról is, hol van szabadságának ésszerű határa? Ezek a határok ma már a formalizmus merevségéig összezavarodtak.

Jelenkorunk építészetének két alappillére: a „hasznosság” és a „korszerűség”. Előbbi ma már általában az egész modern művészet *szélsőséges* ágazatainak alappillére lett. Ez a szempont Major Máté cikkében is megjelent. *A zenéről* írta cikkében: „ . . . sem az irodalom és a ‚figurális’ festészet-szobrászat, sem az építészet és ‚rokoni’ tartalmi-funkcionális feladatát betölteni nem tudja. Tehát sem a valóság külső mozgóerőit megismertetni, sem eszméit – legalábbis a maguk fogalmi rendszerében – hirdetni nem képes, vagyis szocialista-realista zeneművészeti alkotásról aligha be-

szélhetünk. És nem kötődik semmiféle materiális 'hasznosság'hoz' sem..." (i. h. 980. o.)

Major számára érvnek kellene felvetnünk „a tyúk vagy a tojás” közismert „rangsorolását”: mi volt előbb akár az építészet, akár a zene' évezredes fejlődésében? A „hasznosság”-e, vagy más okok, célok, feladatok? Aki a művészet és valóság történeti vonatkozásában nem vizsgálja a „hasznosság” jelentését: a művészethez hajló viszonyában könnyen eltévedhet. Major úgy bizonyít, mintha a művészet a „hasznossággal” élne-halna.

Gropius 1959-ben vetette fel egyik cikkében a kérdést: „hol akadtunk el?” Moholy Nagy László felesége, Moholy-Nagy Sybill (egyébként amerikai építészegyetem professzora) mondta ugyancsak 1959-ben: „Az építészek megszállott mártirokként vonulnak az arénába, hogy elnyelessék magukat a szerkesztettervező mérnökökkel... Az építészeti műtermekben szkizofrén atmoszféra van”.

Le Corbusier, újabb műveiben (Chandigarh, La Tourette, Ronchamp) lényegesen tovább jutott már, a még csak kérdéseket felvető Gropiusnál. Új műveit *szemben* egy művel elmélettel, az egyéni képzelet bőségével szervezte meg. Bennük, évtizedes kihagyások után megint a művész képzelete kezd parancsolni

Major Máté mereven tart ki egy álláspontnál, történeti alapok megkerülésével. Egységes művészetszemlélet mellett áll ki: a művészetágak „hierarchiájával”. Ha a történeti valóság alapján látná az egység megteremtésének alapját, egyebet sem kellett volna tennie, mint az Ady-kor haladó művészetének magyar művészeti életére mutatnia. Az *Ady-kor a művészetszemléletben vallott, csinált és alkalmazott egységességnek olyan példája*, aminek talán nincs párja a XX. század Európájában. Ennek a kornak, akaratainak művészeti, politikai, társadalomtörténeti enciklopédiája, Gellért Oszkár sajtósajátóságos önéletrajzának első kötete. Olyan erővel sugározza az Ady-kor valóban egységes művészetszemléletét, amit nem lehet senkinek sem megkerülnie, aki – a jelenkorra szóló érvénnyel – akarna egységes művészetszemléletet alakítani. További erősítést nyerhetünk, ilyen munkánkhoz, Bölöni György „Magyarság – emberiség” kötetének művészeti tanulmányaiból.

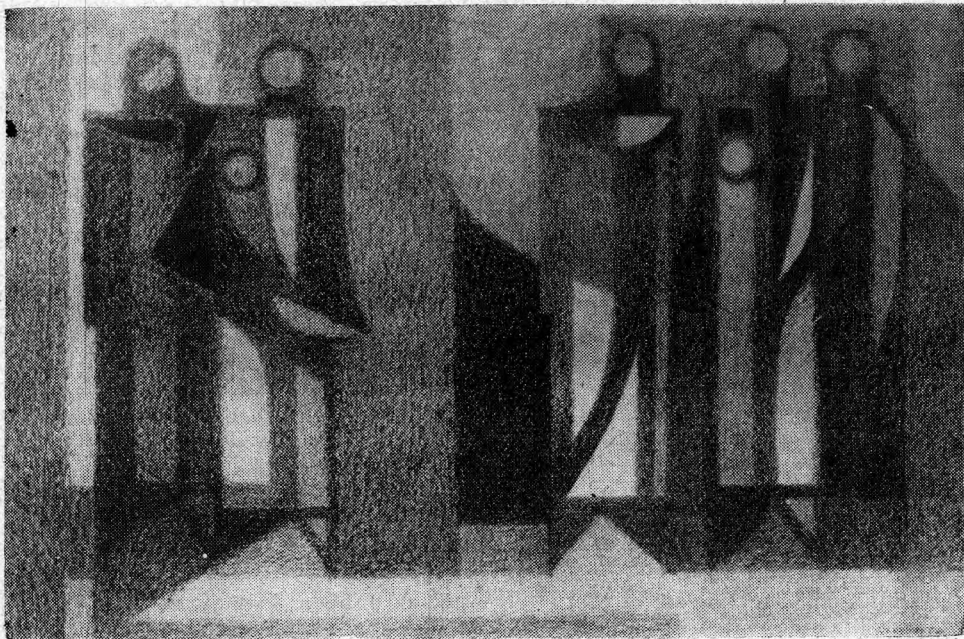
Művészettörténet és művészet párhuzamosan futnak. Ma több ok, mindenekelőtt a tükrözés-elmélet művészettörténeti következményei a művészethez fűződő tudásanyag *átértékelését* követeli: a valóban egységes művészetszemlélet kialakulásához. Ehhez a marxista szellemű átértékeléshez bonyolult vizsgálatok sorozatának véghezvitele szükséges. Az építészet tartományában a ma szélteben hódító építészet-elmélet keletkezésének és kivirágzásának körülményeit kell részletes vizsgálatnak alávetnünk: kivált a weimari Németországban. Legalább ugyanilyen figyelemmel kell vizsgálnunk Lechner Ödön és körének elméletét is. Csak ezzel a kettősséggel s a belőle következő tudásanyaggal vállalkozhatunk egy új *szocialista magyar építészet* teremtésére, szemléletben, önállóságban, kifejezőmódban: a *világépítész*et vívmányainak kötelékében. Egyszersmind annak megállapításával is: mi számítható majd időtállóknak, ebben a mai világépítészetben.

Major Máténak érdemes lenne mindezt átgondolnia és cselekednie is. A Magyar Tudományos Akadémiának van ugyanis Irodalomtörténeti, Zenetörténeti, Történettudományi Intézete stb. Nincsen azonban sem Művészettörténeti, sem Építészet-történeti Intézete.

A vázolt feladatok megoldására a tervezőirodák nem alkalmasak. Nagy kérdés: vannak-e építészek, történeti szemléletben, kutatómunkában rátermettek? A századelőnek hány kiváló alkotását hagyták eltorzítani, vagy megsemmisíteni. Példák: a Jókai (ma Thália) Színház Paulay Ede utcai épületének homlokzata. 1962-ben a KÖZTI (Középépítésztervező Iroda) pusztította el. Miért? Ki tudja? Az államot több-százezer forinttal tette szegényebbé, a közösséget pedig a századelőnek valóban nagy művével: Lajta egyik kiemelkedő jelentőségű művével. Viszont ugyancsak a KÖZTI tervezett és építettett helyébe elriasztó *szörnyszülöttet*. Nyilvánvaló, nemcsak a KÖZTI, hanem a Jókai Színház s a műemlékvédelem vezetői együtt felelősek ezért a botrányos rombolásért. Másik példa ugyancsak Lajta-mű. A Martinelli tér 5. sz. épü-

let. Ezt a KÖZTI, majd a KERTI (a Belkereskedelmi Minisztérium tervezőirodája) együttesen kinozták át olyanná, amely már megszűnt Lajta-mű lenni. Pedig műemlékké nyilvánított épületről van szó. A kérdés horderejének megítélésénél figyelembe veendő: *magyar* jelentőségén túl egyedülálló remekműve *volt* a korai XX. század *európai* építészetének.

Miért állhatnak elő ilyen esetek? (Amelyek mellé többet is sorolhatnánk.) Leginkább azért, mert *nincs egységes építészet szemléletünk*. A századelő nagy műveinek megítéléséhez idegen, nyugati léptékeket alkalmaznak. Ahhoz, hogy ez a helyzet megszűnjék, még igen sok teendő vár ránk. S ha ezek majd elvégződnek, beszélhetünk – ha nem is Major Máté módján – *egységes művészetszemléletről*.

SZEKERES EMIL: Festményterv

B. NAGY LÁSZLÓ

A SZABADSÁG NYOMÁBAN

*Arcképvázlat Kolozsvári Grandpierre Emilről**

Kolozsvári Grandpierre Emil a Nyugat utáni magyar próza talán legkülönösebb karakterű tehetsége. Rokonítani bajos bárkivel is; az „esszéistáktól” írásainak szinte tapintható, groteszk érzékletessége, a modern magyar próza más áramlataitól hangsúlyozott, sokszor az abszurditásig vitt, játékosan kérkedő intellektualizmusa válsztja el. Egy időszakban, mikor úgyszólván egész irodalmunkat prófétikus ambíciók fűtötték, ő kicsúfolta a prédikátori talárt; stilusa színes, de szemlélete távolságtartó, s a legjobban akkor haragszik, ha önmagát meghatódáson, érzelmi kiszolgáltatottságon éri. Így aztán a kritika sem igen tudott vele mit kezdeni: hol körülrajongta, hol elutasította írásait, egyszer rideg közönnyel, fásult cinizmussal vádolta, másszor a modern intellektualizmus legfőbb hazai letéteményesét látta benne; legtöbbször azonban, leszámítva Bóka László 1946-ban, a *Magyarok*-ban megjelent méltatását, beérte így-úgy kendőzött indulatszavakkal, s értelmezésére ha tett is kísérletet, az író személyére, vagy az irodalom merőben szellemi közegére szűkítette figyelmét. A végtelen álláspontokat csak részben magyarázza az eddigi életmű egyenetlensége, vagy akár, hogy ki-ki bőségesen találhatott benne a véleményét alátámasztó argumentumokat. A megfejtés azonban nemcsak azért volt araszoló, mert Grandpierre írásainak feszültsége sokféle és bonyolult erőforrásokból táplálkozik, hanem inkább a műveit jellemző különös rövidzáratok miatt. Az író ugyanis egész pályája során kivételes és kibékíthetetlennek látszó elemeket igyekezett egységbe kényszeríteni, tematikai, műfaji és szemléleti vonatkozásban egyaránt.

Két, tetszőlegesen választott szemelvény nemcsak azt világítja meg, hogy eljárása sokszor milyen meghökkentően groteszk eredményekben jelentkezik, de azt is, hogy nem pusztán csalóka és önkényes játék: mélyebb szükségszerűség irányítja a tollát.

„Egy ember fekszik az ágyon – olvassuk az elsőben – nagy darab, kövérkés, kellemes küllemű ember. Gondterheltnak látszik, vagy inkább álmos, homlokát redők ráncolják, szeme félig csukva... A tetőt ellőtték fölötte. Egyetlen mozdulatába kerülne, s olyan élmény rázhatná meg, mint a sebesülten égre meredő Andrej herceget... Mégis: tűnődő tekintetét egy pár papucs köti le – viseltes, elnyűtt, szomorú holmi, a csoszogó kényelem bágyatag jelképe. S a papucs mellett serbli, az előbbi jelkép tartalmasabb vetélytársa... Az éjjeliszekrényen kézitükör, zsiros ujjlenyomatok ákom-bákomaival. Most utána nyúl, előbb arcának vonásain mereng el hosszan, aztán gyöngéd ragaszkodástól könnyelábadt szemmel testének rejtettebb zugait szemlélgeti a szakember példás lelkiismeretességével. Minden múlandó – gondolja magában. – Az élet egy olyan mondat, amelynek végéről elmarad a pont.”

Alaposan tévednénk, ha azt hinnők, hogy ez egy novella, vagy regény kezdete. Nem: a szerző egyik tanulmányából való, amely irodalmunk helyzetével foglalkozik, pontosabban: öntudatlanságával, vegetatív automatizmusával, önmaga körül való toporgásával, mint ezt az ominozus metafora-sor s a végére illesztett „mélyértelmű”

* Részlet egy nagyobb tanulmányból.

gondolat nem éppen finomkodón sejteti. További kommentár előtt azonban lássuk a másik szemelvényt, a „szorosabban szépprózaí” *Ló a toronyban* című novellából, amelynek egyik egyetemista hőse, kolléganője domborodó idomait látva, „könnyed lángészi pózban” eképp elmélkedik: „Ez a hátulj, a Reich kisasszonyé, az én képzeletemben a nagy forradalom Franciaországát idézi. Annakidején Franciaország ugyanígy feszítette fölhalmozódott népességével, zendülő eszméivel szűkrezabott határait; hullámszerűen túlcsapott rajtuk a háborúkban, majd megkezdődött a lassúütemű sorvadás. Most visszajára fordítom a hasonlatot. Néhány évtized eltelik és Reich kisasszony ma még kiválóan virágzó ülepéből lazaszövetű, megszottyant testrészt válik, mely érdeklődésre már nemigen tarthat számot. Ez a kapcsolat is mutatja, mennyire igaz Baudelaire híres verse, a *Correspondances*, melyet én a magam részéről összefüggésekkel fordítanék magyarra. A világ ugyanis egyetlen összefüggő, de valamennyi részletében rokon egység, melynek minden alkotóeleme más alkotóelemekre utal.” Értésülünk még e novellából, hogy „a Cyrano olyan, mintha valaki tömény fokhagymás lébe pacsulit öntött volna. Ezt is, azt is sokan kedvelik, ezért találja meg ebben a darabban mindenki, amit szeret,” – majd a két diák-hős fölolvassa egymásnak a verseit, hallgatólagos megállapodással, hogy kölcsönösen megdicsérik egymást. „Megállapodásra azért volt szükség, mert ízlésük sokkal fejlettebb volt, semhogy egymás írásait élvezhették volna. Maga az intézmény irodalmunkban oly általános, hogy kár volna több szót vesztegetni rá.”

Mi se folytassuk: ennyi is föltárja, hogy Grandpierre írásaiban teljesen elmosódik a határ a tanulmány és a szorosabban vett széppróza között. Ez azonban még nem újság modern irodalmunkban, legföljebb a folyamat megfordulása: a novella, vagy a regény „esszéizálása” helyett Grandpierre-nél a tanulmány töltődik föl éppen nem elvont elemekkel. Szembetűnőbb ennél a groteszk fintorokra való hajlam, a biológiai létfunkciókból merített asszociációk, de főleg ezeknek felkiáltójelesen képtelen, gúnyorosan „elvont” jellege. De ebben a látszat ellenére sincs semmi öncélúság vagy épp cinizmus. Az idézett tanulmányban a vegetatív tespedést akarja megutáltatni az író – a novellában az értelem üresjáratait, kacér játékait pellengérezi ki. A közelműt irodalma azért azonosul egy szakértő önszemléletbe merült középkorú úrral, hogy annál erőteljesebb legyen a csattanó: „Ránk magyarokra nem annyira az elnyomottság ténye jellemző, mint inkább megátalkodott csökönyösségünk, kitartásunk a szolgaság legváltozatosabb formái között.” – erre akar figyelmeztetni irodalmunk felszabadulás utáni helyzetét elemezve, s groteszk képekben megelevenítve. Míg az idézett novella két diákjának „könnyed lángészi” játéka tragikus fordulatot vesz: a főhősnek meg kell tagadnia önmagát, eszméit, hogy tovább tanulhasson, de e kényszerű önárulás is kudarccal jár: nem hisznek már neki és patronusa, a tiszteletes úr, megvonja tőle a támogatását. Úgy is mondhatnánk, hogy az író szótárában a szolgaság szinonim az öntudatlansággal, a világ viszont állandóan önmagunk megtagadására kényszerít; a szabadság minden önfeledt pillanata a szolgaság újabb és szorosabb láncait bilincseli ránk. Az író ebben a fölismerésben általánosította a két háború közötti Magyarország társadalmi valóságát.

Grandpierre úgyszólván valamennyi hőse kiszolgáltatottja a saját érzékeinek, vagy a környező világnak – gyakran mindkettőnek. E kiszolgáltatottság processzusait nyomozza végig novelláiban és regényeiben. E világos értelmű, pontosan és plasztikusan fogalmazó író világára valami nehéz, ólmos kód ül, a biológiai lét kártékony és zavaros gőzei; még a jóirányú akarat, kitörnivágás is elsüpped az önmagát túlélő társadalom hazug beidegzettségeibe, vagy különcséggé, ember-idegenséggé merevedik. E kettős végétől Grandpierre-nél nincs menekülés. A *Rosta* (1931) ugyan még nyíltan lázadó írás, a *Doktor Csibráky szerelmei* (1935) azonban már meglehetősen rezignált enciklopédiája az értelmiségi magány kettős, biológiai és társadalmi determináltságának. A főhős – egy teljesen kopasz fiatalember, akinek anyja a születésekor elpusztult – a félszegség két lábon járó szimbóluma. A kritika annakidején Duhamel Salavinjéhez hasonlította, de Csibráky belső tisztázatlansága és kiszolgáltatottsága talán inkább Pierre Bezuhovével rokon. Az ő félszegsége is abból

ered, hogy erkölcstelen szörnyetegnek tartja önmagát. Testi vágyakozása a kor által szent erkölcei szerint a „nőéhség” sötét büntudataként nehezedik rá: „tisztességes” házasságot akarna kötni, de mivel minden szavát, minden mozdulatát, ami „nőcsábászagra” vallana, visszafojtja a választott nő előtt, az végül elveszíti türelmét és a félszeg viselkedést titkos csapodársággal magyarázva faképnél hagyja a férfit. Csibráky doktor, miután érzelmi-emberi felszabadulása – mely az írónak is középponti problémája – kudarcot vallott, korunk és hazánk hőiséhez illően vigasztalódik: a fuccsbanta házasságra szó szoros értelmében összekoplalt pénzért egy nemzetmentő politikai csoportosulás, a jellemző nevű „Szabad Független Párt” kasszájába fizeti.

A Csibráky doktor nagy pontossággal és ábrázolóerővel megjelenített érzelmi zűrzavara egy jellegzetes „középosztályi” magatartás kritikája. Bár az író sokhelyütt kifejezi a hős iránti rokonszenvét, szinte azonosságát: annál kegyetlenebbül leplezi le jószándékú, de bávatag öncsalását. Akár Illés Endre novelláiban, a hazugság, az illúzionizmus Grandpierre életművében is meg-megújuló támadások célpontja, de Grandpierre a hazugságnak homályosabb és gyakran alantasabb indítékait igyekszik tetten érni. Nem a tudatos hipokritaságot, hanem a kényszerességekből eredőt. Részben ebből ered, hogy diagnózisa, ha igen árnyalt is, sokszor nem eléggé egyértelmű.

Ennek bölceleti hátterét mutatja meg következő regénye, a *Nagy ember* (1936). Ebben az író szélesebb, teljesebb korszakot rajzol, mint akár a *Rostában*, akár a *Doktor Csibráky*-ban; a regény a polgári, középosztályi értelmiség szinte valamennyi jellegzetes típusát fölvonultatja. A fődolog mégis egyetlen motívum: miképp kényszerül egy hiper-értelmes, művelt fiatalember ostoba, rövidlátó és önző volt osztálytársa kiszolgáltatására. A két hős: az okos Miklós, és a vérbő, erőszakos Gazsi bármily érzékletes, földönjáró figurák: voltaképp jelképek. Miklós tudatosan kezd kísérletezni eleinte félszeg és együgyű társával. Ambíciót oltva belé, Mefisztóként mellé szegődve, lényegében ő teremti meg Gazsit. És a korlátolt, nevetséges alakból filmcézár lesz, mindenható vállalkozó, Miklósnak pedig még tudását is megtagadva kell bértollnokoskodással Gazsi érdekeit szolgálnia. Íme, Grandpierre felfogásában a második rövidzárlat, a második trauma az emberi szabadságért való egyéni küzdelemben: a magunk teremtette „gólemek” lázadása. A *Nagy ember* egyértelmű és keserű szatíra a polgári értelmiség társadalmi kiszolgáltatottságáról. Miklós és Gazsi sorsának azonban van egy olyan bölceleti sugallata is, amely jellemző az értelmiség friss érdeklődésére az akkoriban divatbajött áramlatok, az egzisztencializmus és a pragmatizmus iránt. Az „értelem” kiszolgáltatottsága és szükségképpen való alárendelt szerepe a polgári racionalizmusból való kiábrándulás is. A „nagy ember”, vagyis „felsőbbrendű ember” nem az, aki ismeri Nietzsche filozófiáját, hanem aki nem elég okos arra, hogy önmagában kételkedjen és ezzel tehetetlenné valjon; aki nem programszerűen, hanem természete szerint gátlástalan. Az „ösztlény” sikere és valóságos felsőbbrendűsége kísértetiesen aktuális probléma volt a fasizmus sikerei kezdetén. A *Nagy ember* irodalomtörténeti érdekessége még, hogy irodalmunkban ez az első jelentősebb szépprózai vállalkozás, amelynek hátterében a modern „mutatványos” szakma, a film félvilági környezete jelenik meg, szándékosan elrajzolt típusokban.

Joggal tekintik Grandpierre főművének az 1942-ben megjelent *Tegnapot* és folytatását, – helyesebben előzményét – a *Szabadságot* (1945). Az esszének, a regénynek és az emlékiratnak e két rendkívül sajátos szövedéke nemcsak kulcsa az életműnek, de az úgynevezett középosztályi neveltetés kritikája is. A *Tegnap* jelentősége elsősorban abban van, hogy világossá teszi: a húszas évek óta mennyire megváltozott a magyar irodalmi gondolkozás. Németh László részben hasonló természetű *Ember és szerepében*, mint a cím is mutatja, az írói szereptudatnak, a történelmi és irodalmi küldetés fölismerésének folyamatát írja le. Márai Sándor *Egy polgár vallo-másaiban* – akármilyen ellentétes vagy akár vitatható – irányban, de szintén a majdnem messianisztikus írói hivatástudat dominál, – mint „polgári kötelesség”. Grandpierre már nem akarja a világot megváltani. Elég, ha az egyes ember megváltja önmagát. Hiszen oly gyakran még ez is lehetetlen. Irtózik a szerepektől, amelyekben mindenképpen ott van az illúzió valamilyen mozzanata, hogy más legyek, vagy más-

nak mutassam magam, mint amilyen vagyok. Az eredményt tekintve ez tökéletesen mindegy: mindenképp az egyén önárulása. A prédikatori illúziók helyére a sztoikus szemlélet lép. Fő kötelesség a megismerés. Grandpierre már nem hisz a középosztályi értelmiség nemzeti missziójában. Idejétmúlt, pusztító beltenyészetnek tartja. Nem fölírni, eltakarítani akarja az útból – pontosabban, kikergetni abból, ami „középosztályá” teszi. Rádöbben, hogy a lelki elnyomorodás folyamata mélyebben determinált, hogysem pusztá jóakarattal le lehetne küzdeni. Grandpierre önéletrajzi visszaemlékezésében nyoma sincs a nosztalgikus elemnek. Talán csak a szülői házat szereti, de erről is nagyon tartózkodóan vall. S nemcsak egy idejétmúlt életformát, megmerevedett szokásrendszert leplez le, de a kor jellegzetes téveszméit is. Tüllépve a kor öngyilkos illuzionizmusán, az individualista magatartást is pellengérré állítja. Az egyén önmaga iránti felelőssége nem jelenthet felelőtleniséget a társadalom, a közösség iránt. Éppen az „énkultuszt” tárgyvalva válik stílusa a legmaróbbá. Önelemzése így egy egész társadalmi réteg kívánt eszmélését foglalja magában. Így emlékszik például vissza ifjúkora egy jellegzetes lelkiállapotára: „Abban a hiszemben, hogy a tetőn vagyok, lassanként szentírásnak vettem minden szavam, s annyira meg voltam győződve a saját csálhatatlanságomról, hogy olykor komoly fejtörést okozott egy-egy véletlenül kiszalasztott hülye megjegyzésem, mélyebb értelmet kerestem benne, mert eszembe sem jutott föltételezni, hogy én, a csodálatos, mást is mondhatok, mint mély és meglepő igazságokat. „Én” – ez a szó valami sehonnan sem ismert andalító csöngéssel telítődött. Egyedül a szobámban, időnként halkán és megilletődötten megszólaltam. Csak annyit mondtam, hogy „én” s szemem máris könnybe lábadt a meghatottságtól. E szó többet jelentett a számomra minden más szónál, mintegy foglalata volt minden szépek, jónak, nemesnek.”

A *Szabadság*-ban Grandpierre tovább nyomozza visszafelé egy magatartás kialakulásának folyamatát, egészen a félig már öntudatlan kisgyermekkorig, az első fölismerések jellemformáló hatásáig. A kamasz pedig mohón habzsolja az izgalmas bölcséleti könyveket, Schopenhauert és Nietzschét, s gonoszul elárulja egy barátját, éppen azt, aki a „szenvtelenység” eszméjét a fejébe ültette – elmar a *Nagy ember* Gajája is elárulja később ébresztőjét. „Mint bilincseit a rab, egyenként kell lefejtennem lelkemről az érzések szorító ujjait. Derűs közönnyel kell nézni a világot, s mindent, amit a világ ad: szerelmet, bátorságot, gyűlöletet, mert csak így emelkedhetem ki a többi ember közül, így emelkedhetem a nyáj, a csürhe fölé... Akkor még nem sejtettem, hogy ezekkel a gondolatokkal s ezekkel az önfegyelmelési gyakorlatokkal az élet legszebb ajándékát taszítom el magamtól, egycsapásra mindent, amiért érdemes élni, anélkül, hogy cserébe bármit is kapnék, ha csak a magányosság üres gög-jét nem. A legjobb úton voltam, hogy kifoszzam, koldussorsra kárhoztassam magam.”

Ez a rövidrezárt helyzet jellemzi Grandpierre úgyszólván egész művészetét. Egy hamis reflexrendszerű világgal nem lehet érzelmileg azonosnak lenni, a másik utó viszont a „magányosság üres gögje”. A *Tegnap* és a *Szabadság* visszapillantása világossá teszi, hogy az adott társadalmi és gondolatkörben ez az alternatíva megkerülhetetlen. Az író pedig egyensúlyozni próbál a rideg érzéketlenség kényszeredett póza és a rokonszenv homályos és bizonytalan kimenetelű kísértései között; titkolja, mert gyanúsnak tartja az utóbbit, és sokszor fölöslegesen erőlteti az előbbit, mert hiába magasfokú intelligenciája, egy hulló világ alakjait rajzolva, nem tudja biztonságosan eldönteni, mi bennük a maradandó, a tiszta, az emberi. Vonzza kedves hősenek, a mezei jogász Gajári Lacinak könnyed, fölényes szabadossága, társadalmon kívülisége – e hőse valóban úgy él, ahogy neki tetszik – (*Mérlegen*, 1951, *A tisztesség keresztje*, 1957; *Egy szereplő visszatér*, 1961) de látja, hogy ez a fajta „magyar dendizmus” fagyöngy-tetszetősségű; ez a fajta függetlenség nemcsak kivételes, de káros is. Elítéli Csibrákyt, mégis valamiképp azonos vele az igazság és tisztesség keresésében; nevetni sem tud rajta igazán jóízűt, amint a *Ló a toronyban* játékos Gidro Karcsiján sem – leleplező humora itt sirásnak is beillik.

Az író 1945 utáni pályáját áttekintve, a kritika időnként kárhoztatta, hogy túlságosan beleragadt a saját világába, a formálódó jelen nem érdekli elég intenzíven, s ma is a félmúlt panoptikumalakjaival foglalkozik. Van ebben némi igazság, de korántsem csak az író tehet róla. Túl a pályakezdés művészi élményeinek meghatározó jelentőségén, Grandpierre sohasem hagyott föl a kísérletekkel, hogy írói világát műfajilag és tematikailag kitágítsa, másrészt a félmúlt világát azért idézi újra és újra föl, mert befejezetlen még vele a számadása, és ama idők romlékony erkölcsének egy-egy szivós maradványát napjainkban is tapasztalja. A felszabadulás után egyik legaktívabb, legtermékenyebb írónk volt, lapot szervezett és szerkesztett (*Magyarok*), tanulmányai és a *Szabadság* mellett ekkor publikálta a *Lófő és kora* című szatiráját, s a *Kigyűl a fény-t* című, a koalíciós idők visszasságait kipellengérező szindarabját. A szatíra műfaját megpróbálta a mai társadalom fonákságainak leleplezésére is fölhasználni, (*Bűvös kaptata*, 1957. *A ló két oldala*, 1960). E kísérletei azonban, jóllehet pislákoló szatíra-irodalmunkban éppen nem elhanyagolhatók, az életműben mégiscsak másodlagos jelentőségűek. Humoruk túl rideg, intellektuális, inkább szellemesek, mint a szatirikusak, s ha párjukat nem is találjuk: ez irodalmunk gyöngesége inkább, nem e művek erénye. Kedvesebb és sikeresebb, de végülis múltó közjátéknak bizonyult a történelmi pikaraszkkal való kísérletezés: az 1953-ban megjelent *Csillagszemű* az időszak egyik legjobb történelmi regénye; népi hangvétele, közvetlen ábrázolása, megragadó bája máig sem kapott meg, de nem illeszthető bele az életmű mélyebb folytonosságába.

Az ötvenes évek elején jelent meg legnagyobb lélekzetű vállalkozása, a *Mérlegen* című regény, melyben a két háború közötti Magyarország társadalmának újszólván teljes keresztmetszetét akarta megrajzolni. Egy vidéki város milliójében fölvonul minden jellegzetes korabeli típus, dzsentrik, polgárok, szufrazsett-ambíciójú lányok, diákok, szocialisták. E regény azonban mindeddig tottó maradt, talán nem is annyira külső okok, mint inkább az extenzív valóságábrázolás akkortájt divó túlzott, már-már gigantomániás erőltetése, éppen ezért megoldhatatlan művészi problémái miatt. Az író kitűnő portrékat fest, de a regény cselekménye novellisztikus epizódokra szakad széjjel – e nagyszerű nyersanyagot később az író át is mentette kidolgozottabb, részleteikben plasztikusabb meggyőzőbb novellákba és kisregényekbe. (*Egy szereplő visszatér*, *Tisztesség keresztje*). E művek összehasonlíthatatlanul jobbak a regénynél. A társadalmi kép összeszűkül ugyan, de mindkét kötet középponti eszméje erőteljesebb és korszerűbb. Grandpierre a konformizmus életvitelét itéli el bennük: hangsúlyozza, hogy egy szolgálalkú társadalomban nem lehet büntetlenül és következmények nélkül szabadnak lenni. E gondolat megfogalmazása a legjobban sikerült az idézett *Ló a toronyban* című novellában; de valamennyi írás az író most már leplezetlen rokonszenvét fejezi ki azok iránt, akik *keresik* a szabadságot, vagy le *kell* mondaniok róla; és felszabadult dühvel, megsemmisítő gúnnyal támadja, szörnyetegeknek ábrázolja azokat, akik az embert szabadságának földadására kényszerítik. Igaz, Grandpierre szabadság-fogalma nem teljes – nem sikerült még föltárnia egyén és közösség kapcsolatának, kölcsönhatásának minden összetevőjét, főleg e kapcsolat *pozitív oldalait*. Ilyen irányban most kutat, a *Boldogtalanság művészete* (1958) de főleg a nemrég megjelent *Párbeszéd a sorssal* című kisregényeiben. Ez utóbbi, mai témájú szerelmi történetben a társadalom nemcsak akadályokat gördít a hősök akarata elé, de voltaképp – a Sorsot szimbolizáló rendőrtiszt alakjában – a föloldás lehetőségeire is utal.

„Modern irodalmunkban jelenléte biztosíték minden stílromantika tartós, izlésrontó sikere ellen.” – írja Grandpierre-ről a *Szabadságot* méltatva Bóka László. Bár e lekes jóslat nem vált be, és sem a méltatott, sem más nem tudott gátat vetni a stílromantika újabb és újabb hullámainak, Bóka szavai nemcsak stílárís vonatkozásban jellemzik Grandpierre művészetét. „Mi sem nehezebb, mint tettenérni azt a folyamatot, ami közben a lélek föleszmél a látszatlétből, élni kezd.” – írja tovább. Grandpierre a szabadság útjait keresve erre a tettenérésre vállalkozott, de a végére még nem jutott. Akadályozta ezt a múltban szinte kényszerképzetté vált álszentesség és

ábrándosság, a gyanakvás mindenfajta kritikai attitűddel szemben. S nemkevéské Grandpierre írói egyéniségének belső, szervi nehezéke: a túlhangsúlyozott biológikum, s bölcseletének egyoldalúsága, amely az olyan intellektuális írónál, mint ő, cseppet sem elhanyagolható probléma. Így műveiben mindeddig inkább föltárult a hibás irányú föleszmélés erkölcsi és társadalmi veszélye, mintsem a helyes fölismerések fölemelő emberi tanúsága. Talán a *Párbeszéd a Sorssal* után az író figyelme erre a pozitív folyamatra fog irányulni. Prózája azonban már eddig is hangsúlyozott jelentőségű: a hagyományos gondolatszegény epikánkban egy új mainapság mindinkább erősödő vonulat része: a nemzeti lét és az egyetemes emberi problémák mélyebb, közvetettebb összefüggéseit kereső, és ezeket a mű középpontjába állító gondolati érdeklődésé.

DISKAY LENKE: Ex libris

Kodolányi János -
ifj. Kodolányi János:
BARANYAI UTAZÁS

Amikor két évvel ezelőtt megjelent a *Kortársban* Kodolányi János *Második baranyai utazása*, olyan érdeklődést keltett, annyi szენvedélyt és vitát kavart, amennyit irodalmi mű csak akkor vált ki, ha az egész népet érintő sorskérdést tár fel, s teszi ezt olyan ostorozó hévvel és lelkeket riasztó erővel, mint Kodolányi írása tette. Jellemző az irodalom, a szépen kimondott szó hatására, hogy a Kodolányi idézte statisztikai adatokat a *Társadalmi Szemle* már előbb közölte (Huszár István: *Hazánk népesedési viszonyainak alakulása*. 1961. 8-9. sz.), anélkül hogy széleskörű figyelmet keltett volna. Mikor azonban Kodolányi emeli fel szavát, egyszerűen végigfut a megdöbbenés moraja a közvéleményen, levelek tömege érkezik az íróhoz, helyeslők és együtt aggódók szólalnak meg, feleselők is akadnak. De még a tagadók soraiból is az elfojtott lelkiismeret védekezése árad. Mert ebben a második baranyai beszámolóban már nem csupán az író negyvenesztendős harca folytatódik a pusztuló-vesző, tartásában és viseletében nemes, zengőszavú ormánsági népcsoportért; ebben már mindannyiunkról, az egész népről van szó. Az egész ország egyetlen nagy Besence lett! - ez az író legfőbb mondanivalója. A házasságok egyharmada gyermektelen, másik harmada egykés, s csak a harmadik harmad érdemli a család nevet. Népesedési arányunk utolsó előtti helyen áll Európában. Mi történt?!

A kérdés megválaszolásra és megoldásra vár. Kodolányi érdeme, hogy az első figyelmeztető szót kimondta, és az Ormánság példáján megmutatta, hová visz ez az út. Országos viszonylatban természetesen még nem tartunk ott, ahol az annyit emlegetett etnikai csoport, hiszen mindössze 10 évre lépett fel a fokozatos születés csökkenés, míg a Dráva menti falvakban már-már befejezte pusztító munkáját az egyke.

A most megjelent *Baranyai utazás* című kötet (Magvető, 1963.) magában foglalja ezt az országos kitekintésű tanulmányt is, mégis elsősorban az Ormánságról szól. Helyet kapnak benne az írónak 1924-41 közötti cikkei, feliratai, röpirata, útibeszámolói. Magukban is megrázóak ezek az írások - a

Második baranyai utazás tükrében és relációjában azonban különösen döbbenetessé válnak. A kötet harmadik részében ifj. Kodolányi János ad történelmi háttérrel és néprajzi leírást az Ormánságról szóló irodalom feltárásának keretében. (Ez az irodalomfeltárás mutatja meg, hogy ezzel a haldoklása miatt híressé vált népcsoporttal milyen sokan foglalkoztak, anélkül, hogy bármit is tehettek volna. „Egy-két szegény íródeák sohasse állított meg még sorsot...”) Apa és fiú munkája így egészíti ki egymást: a néprajzi kutató tárgyilagos tudományossággal igazolja az író szenvedélyes szavait.

Nézzük meg röviden e népcsoport történelmi útját, úgy ahogy a könyvből élénk tárrul. Ormánságnak régen azt a Dráva-menti tájegységet nevezték, „ahol a nép fehérben járt”. A hőszinű bikla vagy keblél jelezte a határt, ahol ez a hagyományokban, dalokban és művészetben bővelkedő, eddig még föl nem tárt eredetű nép élt. Maga az elnevezés is vitatott: egyesek az Ormánság nevet a finnugor ur-or-orum szóból származtatják. Kodolányi a török ormán (erdő) mellett bizonyít. Földjét vizek vették körül, főtápláléka a hal volt, rejteket a mocsarak és tölgyesek adtak, ha annak szükségét hozta a történelem. Az pedig gyakran hozta: 150 évig a török ölte, rabolta, füzte rabláncra a népet, utána a törököt is felülmúló kegyetlenséggel irtották a császári hadak. Az ormánságiakat mégsem a szablya éle pusztította el. Ehhez a kapitalizmus kellett. A jobbágság megszűnésével szabadságot kapott, de földet nem, elvesztette a fakitermelés lehetőségét, és a vizek lecsapolásával megfosztották a halászatától. Megszűnt a régi faluközösség, a bajokat együtt viselő kollektíva. Maradt tehát az egykori jobbágytelek, a hitbizományok és nagybirtokok gyűrűjébe préselt kis föld, a terjeszkedés parányi lehetősége nélkül; az egyéni boldogulás, aki kapja marja alapon; az igények növekedése; a gazdagodás vágya; a szegénységtől való irtózás. (Amint Kodolányi mondja, ez az irtózás a kisebbségi érzés kifejeződése, ami a kispolgári törekvésekben máig is él: a lenézettségtől való félelem.) Így veszi kezdetét már a múlt század közepén az egyke-rendszer, ami pár évtized alatt törvénynél erősebb szokássá válik. A szokás hatalma ellen nem lázadhat többé az egyén, az atomjaira omlott közösség egyedül ebben az önkéntes öngyilkosságban tart

még össze, de ebben kérlelhetsenül. A pusztulás útja egyenes, egy egykés nemzedék elég a lakosság felére csökkenéséhez, kettő után már csak negyede marad, s így tovább, míg magja nem vész. A biológiai pusztulás nem jár egyedül: a haldoklás útját a romlás lelki jelenségei kísérik, a családi perpatvaroktól a gyakori mérgezésekig, az italtól a nazarénussáig, a frigiditástól a szexuális perverzitásig. Mivé lett a virágoskertektől övezett fehérfalú porták mézízű illatokat lehelő földje? A néptelen utcatorok házaiban a pokol katlanai fortyogtak, míg csak be nem szögezték a gazdátlanná vált otthonok kapuit. Olvasás közben Ady sorai csengenek fülünkbe: „Jöhet a helyünkbe akármí – Megöltük és kibűnőztük magunkat”.

Mivel magyarázza az író mindezt? Komplex jelenségnek mondja, és két fő-okot jelöl meg. Egyik a nagybirtok szorítása. Nagybirtok ugyan másút is volt, ilyen jellegű pusztító hatása mégis itt jelentkezett elsőnek, s terjedt, mint a rák áttételei, más vidékeken is. (L. Sárkőz, Galga-mente). Feltehető, hogy a nagybirtok fennmaradása esetén előbb-utóbb országossá vált volna az egyke. Emellett az ok mellett bizonyít a népesedés kedvező tendenciája, emelkedő vonala a föld-reform után.

A másik okot a közerkölcsök két világháború közötti erőteljes romlásában látja, amikor ezt mondja: „A nép etikai érzésvilágát destruálja sok minden, amit a társadalom életében látnia kell. Destruálja a hazugság, a hipokrizis, a kétszínűség mérhetetlen elhanyagolása. Destruálja, hogy nem mutatkozhat annak, ami, hanem annak kell látszania, amit elvárnak tőle... Destruálja az az eleve tudat, hogy van az embernek egy arca, amit felvesz a társadalom, és egy, amit felvesz a magánhasználat számára.” (32. l.)

De elmúlt a kapitalizmus ideje, és az egykés korszak mégsem zárul. Ellenkezőleg. A népesedési statisztikák új és új kérdéseket tárnak elénk. Miért újul fel ez a folyamat a szocialista körülmények között, újfajta erkölcs mellett, amikor a földöröklés szerepe immár végérvényesen megszűnt, a munkaerőre pedig szükség lenne? Hiszen általában ott kevés a gyermek, ahol csupán fogyasztó, és mint termelő nem jön számításba.

Való igaz, hogy a modern, városiasodó életmód, a nők munkábaállása nem teszi lehetővé 6-10 gyermek gondos nevelését. A családok Európa-szerte átlagosan legfeljebb 2-3 gyermekesek. Az egyke azonban még a modern élet körülményei között is betegség-tünet, ha nem is hoz mindenütt olyan morbid kísérőjelenségeket magával, mint az Ormánságban. Egészséges lelkű az egykés család sohasem lehet, már csak azért sem, mert az egyetlen gyermekért érzett szüntelen aggoda-

lom, görcsös rettegés tölti be, márpedig szükségképpen eltorzul az, aki félelemben éli le életét. Az egyke szülői önzés következménye, nevelésének módja pedig antikollektív lényé teszi, társadalmilag tehát mindenképp káros. Bármennyire kárhóztatjuk is az egykés szülők önzését, be kell látnunk, hogy a nők mai munkaideje és a családi pótlék jelenlegi mennyisége mellett – utóbbi európai viszonylatban eléggé hátul kullog –, nagy önmegtagadást, lemondást jelent a nagy család eltartása. Mintha valami fordított értékrend alapján az érdemelne gondtalan életet, aki nem hagy utódot. Társadalmunk egyik súlyos el-lentmondása ez.

A *Baranyai utazás* a kérdések könyve. Gondolatokat ébreszt, töprengésre késztet. Sejteti, hogy valahol a kispolgári életérzés keletkezése, elburjánzása, továbbélése körül található a baj gyökere. Tényeket tár fel, de nem szándéka mindenütt a válaszadás: sem a társadalmi és gazdasági okok alapos elemzése, sem a lelki higiéné mélyebb kutatása nem célja. Ez majd a szakemberek feladata lesz az egyes területeken. Kodolányi csupán újult erővel kiáltja fülünkbe a 40 éve hangzatosított intő szót.

A könyvnek derűsebb oldalai is akadnak. A másodiknak nevezett baranyai úton a fűkésző írói szem meglátja az ifjúkor emlékeit szelíd szépséggel őrző tájban az újat, a jót is, a megváltozott falvakat, melyeknek jórészt az odatelepült csángó-székelyek örökölték. Az ő falvaikban már felcsendül a tájon évtizedek óta hiányzó gyermekzsivaj, olyannyira, hogy ma az ormánsági települt-székelyek születési aránya magasabb az országos átlagnál. (Ez azért nem jelent sokat: az országos átlag 12,9 ezrelék.) A gyermekekkel folytatott beszélgetésekből az író részéről is a jelen pozitívumainak igenlése villan elő. Ezek az iskolások már nem sűtik le szemüket az idegen felnőtt előtt, s nem hallgatnak megfélemlítve: öntudatosak, bátrak, értelmesek. Bár több lenne belőlük, s nem lépne minden év szeptemberében az előbbinél kisebb létszámú osztály az iskolapadba.

Az író régi írásainak összegyűjtésével és az új, intésnek szánt beszámolóval megoldásra váró társadalmi problémákra hívta fel a figyelmet. Egy későbbi (*Jelenkor*, 1963. 10. sz.) cikkében visszatér mindeerre, mikor kijelenti, hogy szocializmusban élvén a bajok megoldásának minden eszköze a kezünkben van. Ezt senki sem vonhatja kétségbe. Könyvét letéve csak óhajának megvalósulását kívánhatjuk, melyet így fogalmaz meg: „Ne feküdjem sírba úgy, hogy ez a félelmes sorskérdés negyvenéves küzdelmeim után is felelet nélkül maradjon.” (*Magvető*)

Bozóky Éva

Eddig Móricz Virág regényeiben tudatosan szerkesztett történeteket kapott az olvasó; folyamatos eseményekből összekapcsolt meséit erős akaratú, tiszta szándékú asszonyokra építette; ezek soha nem merültek le úgy az élet szennyébe, hogy életpazarlókká váltak volna; ösztönös okosságukkal mindig talpra álltak. Új regényében az író hű maradt típusaihoz, s mégis meglepetést szerzett, mert mesészöveg helyett két szempontot helyezett szoroson egymás mellé, és ezek bár teljesen elütők, mégis összekapcsolva haladnak végig a könyvön.

Hőseit, Marát, az énekesnőt, Ucit, a Zeneakadémia művészlányát és többeket „Balga Szüzek” című regényéből hozta át a „Kalandba”, de nem azért, hogy sorsuknak új fordulatot adjon. Benső világuk feltárása fokozta érdekességüket, mégis az író szándékának néha csak eszközeivé válnak, mert a történet hangsúlya ilyenkor mást érint. Klinger Ucit úgy helyezte a történet központjába, hogy érzelmi skáláján a finom analízissel előhozott hangok, a fény és árnyék szeszélyes játékait, a fiatalság, a tehetség és szerelem apró ütközeteit tárják fel. És az olvasó valóban érdeklődésében olvasztja ezt, de amikor az író történetét átviszi a Bolgár Arany-Homokra, utána pedig Bécszet és Sveicet ismerteti, a lány elmellékesedik, mert a hangsúly a különböző életformát tükröző két világ egymás mellé helyezésére irányul. Nem kapunk politikát, de azzal, ahogyan mind a két formában felbontja a társadalom csokrát és kiemeli a forma jellegzetes típusait, az író világosan érezteti álláspontját. Ez az utazás az olvasó részére olyan, mintha forgószínpad szemléltetné az egyik világot, a másik után, s mert hőseit mindig a tájjal együtt tartja, kétféle káprázatot varázsol. Az egyik szubjektív, a másik objektív. Az érzelmekből az utazás és az új környezet kihozza az egyéni színeket, az idcgen világok tárgyiilagos szemléltetése pedig az olvasónak átadja az író meggyőződését.

Bulgária vad szépsége és az Arany Homok lázas sietséggel épülő új világa filmszerűen pereg. Az író tekintete a gyors ütemen néha ironikus mosollyal akad el és bátran rámutat a felgyorsított ritmus hiányaira, de ugyanakkor gazdagon áramlanak a megértést és egyetértést jéllző asszociációk, ezek elárulják csodálatát, mellyel a lélek hatalmából feltárt megújító teremést nézte. Az Arany Homok tüze nemcsak Ucit és tanárát, Barta Miklóst sodorta össze, de kihozta mindenki-ből, ami által érdekessé válhatott. Móricz Virág itt is asszonyok melegével fakaszt életet és asszonyok okosságával válnak mulatsá-

gossá a férfiak. Gyors nyelvöletekkel keré-
kit ellenképeket: sikerekkel kendőzött csüg-
gedést, fényt- és ütődést, de ezek sohasem
válnak vigasztalanná, mindig mosoly derül fe-
lettük. Az író humorával mutatja meg függet-
lenül szemlélődő okosságát. A megmutatott
világ hiteles, és az atmoszféra annyira érzé-
keltetett, hogy a témérdek alakot összefogja
és feszültségük pótolja a regényből hiányzó
mesét.

A regény második felében Ucit az apa,
Klinger Frigyes hegedűvirtuóz meghívása
Bécsbe és utána Genfbe viszi. Az író ezzel
feltárja a nagy léleketekkel épülő újvilág
után a makacs életformába rögződött, ahol
„Pénc a refrén, akárhová csavarodik a szó”.
Álarcokat borít le; pénzért loholó, pénzzel
tömött sznobokat, bibliás képmutató, kapzsi
vénasszonyokat látunk és a nagy fény mö-
gött a zagyva művészet hibrid figuráit. Egy
naplót író fiatal lány sétáiból, találkozásai-
ból, szemléltetéseiből mozaikszerűen rakódik ös-
sze a kép és ezen kidomborodik az elfogult
életforma torzsága. A regény filmszerűsége
most elapad, a tarka színek elszürkülnek. Az
író kerüli a tendenciát, kizárólag az alakok
bizonyító rajzára fektet súlyt. Így válnak az
arcok oly hitelessé, hogy nem egyben jó
mesterek portréit érezzük közelünkben. Klinger
Frigyes zajos, tapsos életében az elha-
gyottság nyavalygását is halljuk; Uci genfi
háziasszonyát bibliával a kezében a kicsi-
nyesség szennyében látjuk. Mialatt állandóan
új arcok sodornak a történetben, a lány nem
a híres pénzsóvár zenepedagógus óráin, ha-
nem élményei vezetésében talál erősödő szá-
lakkal önmagához. A megpillantott dolgok és
arcok ítéletéből visszapatant tükörképek min-
dig hitelesen hatnak és kárpótolják a re-
gény mese-hiányát. Odon színek rejtett tit-
kaiból vegytisztá állapotban kerül elő a ma-
radi élet. Unalmas forma, de olvasva mulat-
ságos, mert az okos fiatal lány tekintete ál-
landóan mosolyt derít az epizódokat rögtönöz.
Bécsben a magyar származású Kissék, Genf-
ben a kelekótya Simonné hoznak vidám fol-
tot a pénz rideg világába.

Az író feladata ezzel a kettős utazással nem
volt könnyű, mert a legkisebb hamis hang,
vagy eltúlzott arc rést nyithatna a jellemek
formálásával feltárt különböző világok tégla-
rakásán. A regény nagy értéke, hogy az
atmoszféra mindig hitelesen érzékeltetett, és
szoros kontaktusban tartja az író szándékát,
az élet valóságával.

És mégsem ezek az utazások adják a tör-
ténét mélységét. Az író benső izzásait más-
hol érezzük. Marát, az énekesnőt és leányát,
Ucit nemegyszer elmellékesíti a másfelé te-
relő hangsúly, pedig a történet vérkeringé-
sét ők jelentik. Marának ugyan másodszerre
jutott, mégis a történet legérdekesebb alakja.

Benső és külső élete úgy kovácsolódott össze, hogy gondolataival, szavaival nemegyszer monumentális, mint az időtlent ábrázoló szobrok. Uci puhább anyag, érzékibb és szeretlenebb. A fiatalság benső szakadékait tárja fel. Az író vele szemlélteti a heterogén elemeket, melyek a nő és férfi szerelmet külön körbe szorítják, mert bizalmatlan tépelődés, okoskodás tör az érzékek lobogásába. Az ilyen érzékeny állapotban a boldogság csak átvilan és ellillan. Ez hozza a sok szcszélyt: tehetsége diszsonáns, a szeretete harc és Marával szemben a gyengédsége csupa ellenkezés. Mara jó anya, mégis most ő szenvedti azt a folytatólagos sorsot, melyet hajdan az anyjában ő nem értett meg. „Éppen úgy irtózott a lányától, mint az anyja az ő első szerelmeskedése után tőle.” Nem emlékszem rá, hogy olvastam volna ilyen mély megfigyelésekkel kivéve anya és leánya között az ellenkedések ütközeteit. Mara mindig a lány nyomában kíván lenni, mert nem érzi magával egészen egynek, és a világhírű apanyomait látva mondja: „Félek tőle, félek, fáraszt a gyermekem”. Így történik, hogy a szoros emberi kapcsolat dacára, a történetben sokszor a nő a nővel kerül szembe, és az a hisztériás hangulat rögtönződik, mely a szeretetben gyűlölködő marást vegyít. Ezek hozzák Marának az alkonyi fáradtságát, viszont a lány idegeken szaladó dallamfutamán minden friss hangot üt, és nemcsak szépsége és tehetsége, de még botlásai és felsülései is a fiatalság varázsát ajándékozzák.

A „Kaland” kétségtelenül az író legérdekesebb és legérettebb könyve. Azt a legnehezebb feladatot teljesíti, hogy mese nélkül tartja fogva és egyre fokozza az olvasó érdeklődését. Ezt úgy éri el, hogy minden apróságra találó kifejezést rögtönöz, és az élet szétszórt színeit összeszedi, hogy segítségükkel a szereplő alakok mindig világosan megmutassák, mért kerültek az író sakktablájára.

A regény kezdete „Magány”, búcsúfejezete pedig „Csalódás”. A két fogalom rendszerint rokonvonásokat fejez ki, de most a közéjük került három fejezet messze eltolja egymástól őket. A „Magány” okos, csipkelődő hanggal indul, és nagy életakaratot, vágyakat rejt; az idegen világból otthonába visszakerült. Uci csalódása elégikus akkord és árvaságának tudata annyira egyszerű és mély, hogy ezzel megnő a próza, és a lezáró mondatok az olvasónak már zenei valósságot ajándékoznak. (*Szépírodalmi*)

Bohuniczky Szelei

Fekete Gyula újonan megjelent kisregénye – *A hű asszony meg a rossz nő* – az első pillanatra szokványos szerelmi históriának tűnik. Östör Imre évek óta kiegyensúlyozott házasaletet él csinos, fiatal feleségével, amikor váratlanul, lakáscsere útján egy elvált asszony költözik be a házba három gyermekével. Ez az asszony lesz a „csábító”, aki Östör eddigi életelveit csupán létével, egyszerű mindennapjaival feladásra készíti. Az író egyáltalán nem idealizálja ennek a munkában-gordban törődő, gyermekeihez görcsösen ragaszkodó asszonynak az alakját, mégis el tudja hitetni róla, hogy Östör lemond érte eddigi kispolgári életstílusáról, kispolgári álmairól és követi azt az asszonyt, aki nem meddő életre kárhoztatja magát. A hétköznapiak ígérkező szerelmi történet itt lép ki a megszokott keretből s válik izgalmas, érdekes történetté.

Hol van Fekete Gyula új kisregényének helye az író művészetében? Hogy beállíthassuk eddigi munkáinak folyamatába, emlékezetünkbe kell idézni eddigi jelentősebb írásait: *A fiatalasszony* című nagyobb lélegzetű regényét, *A falu szépe* és *Az orvos halála* című kisregényeit.

A fiatalasszonyt sajátos drámaiság jellemzi. A regény első soraiból megtudjuk, hogy két főszereplője, akik egymást szeretik, házasságot kötnek egymással, gyerekek születnek, megpróbálnak berendezkedni egy életre, s mégis, viszonylag rövid idő alatt szétdobja őket a sors. Anélkül, hogy csak egyszer is, egy éles konfliktusban, szemtől-szemben állnának. Itt ezen, a „sors”-on van a hangsúly, ezt az író 600 oldalas fejtegetése, pontos, sokoldalú társadalomrajza, lélektani elemzése igazolja. Ezért nem szükséges, hogy a két önmagával meghasonlott fiatal, szemtől-szembe kerüljön egymással, mint drámai ellenfél. Mert tulajdonképpen nem is ők az ellenfelei egymásnak, házasságuk előtt is, alatt is, után is szerették és szeretik egymást. Ellenfeleik a múltból ittmaradt előítéletek, illúziók, a jelen adottságai közé be nem illeszkedő, be nem illeszthető vágyak, életstílus, idealisztikus álmok.

A falu szépe című regényének nemcsak mondanivalója emelkedett, a kifejezésformája is ahhoz mérten sajátos. A regény azt mondja el, foglalja megrendítő, drámai jelenetsorba, hogyan pusztul el erkölcsileg a háború és a vele együttjáró társadalmi megrázkódások közt egy adottságainál fogva szép nő (a falu szépe), akiben egy belső harmónia utáni vágy épphogy megfogamzódott s máris igénytelenségbe, illúziótlanságba, közönybe süllyedt. A regényben, mondanivalójához alkalmazkodva, a falu gyermekien hervas és primitíven kegyetlen világa jelenik meg. A társadalmi atmoszféra nagyon erős hangulatképekben jut

kifejezésre. Nincs fekete Gyulának esztétikailag ilyen tökéletesen megfogalmazott regénye, mint éppen ez, melyet a kritika figyelemre sem méltatott.

Az orvos halálában is *A falu szépe* környezetrajza kísért. Még a lelkeket ért háborús károk viszonylatában is van némi rokonság. A mondanivaló persze merőben más. Az előbbiben: mi a szépség sorsa egy pusztulásra ítélt társadalomban? Az utóbbiban: milyen erkölcsi tartás kell, hogy jellemezzon napjainkban egy társadalomért felelősséget vállaló embert? Ezt példázza az utolsó pillanatáig helytálló orvos, akit a környezete, a közösség, melyben életét éli, nem dédelget még végső npjaiban sem. Az öreg orvost senki sem szánja, senki sem kiméli, de ki szánja a társadalmat, ha az sem, akinek ez a feladata, a kötelessége? A társadalom élete is rászorul az orvosra, az állandó orvoslásra, a szünet nélküli javításra. És – éppen ez a probléma kap szépen, művészi megfogalmazott hangsúlyt – az orvos sem élhet a közösség nélkül, melybe élete beleágyazódott, nem tud kiszakadni belőle, mert az egy nappal sem hátrálatná, inkább siettetné halálát.

A *hű asszony* mondanivalója, a regény mondanivalójának akusztikája merőben más, mint az előbb említett regényeké. A *fiatal-asszonytól* is elüt, holott azonos vele a nagyvárosi környezet. A *hű asszony* világa erősen leszűkített, úgy is mondhatnám: leegyszerűsített világ, a kisregény lehetőségeinek megfelelően, talán a megengedettnél is fokozottabb mértékben. A *falu szépét* jellemző hangulati jegyek megkoptak, átértékelődtek. Érzelmi színezettség tekintetében is hátrébe kerül az előbb írt kisregényekkel. De semmit sem veszített, inkább erősödött Fekete Gyula természetes elbeszélő modora. A regényt nyers színek, lefojtott indulatok és racionális tárgyi világ jellemzi. Az érzelmi árnyaltságot és a hangulati elemeket fölszívta az ösztönélet fokozottabb rajza, a koncentrált indulatok epikusán tagolt, részletező leírása. A *hű asszony meg a rossz nő* Fekete Gyulának ha nem is a legszebb és a legjobb, de a legmaibb regénye.

Somlay Szabó József

Szabó István:

VARÁZSLAT KERTJE

Keletkezési idejét nézve nem újak ezek a novellák. Egy részét már öt-hat évvel ezelőtt olvashattuk különböző lapokban. Mégis így együtt meglepő hatásúak. Mintha valahogy újjászülettek volna. Az „Isten teremtményei”-nek például minden fordulatára emlékeztem

még (1959-ben írta az író), s most mégis meglepett a belőle áradó mélység és indulat, amellyel szinte önkínzó megszállottsággal viszi hőseit, a kis Jancsi gyereket vágyában, hogy ő is „csinálhasson” embert, mint az isten, hogy lelket tudjon lehelni az általa gyúrt agyagbabákba. – Sok minden megfér ebben a közvetlen, egyszerű nyelven írt történetben. A pedagógus értékelhetné, miért is nem szerette a kis Csanaki Jancsi az édesanyját, hogy milyen bajokat, keserűségeket okozhat a szülő rideg megnevelése a gyermeki lélekben; a pszichológus kereshetné, hogyan, milyen hatások fejlesztették ki benne a makacs vágyakat; az olvasót és a kritikust azonban elsősorban az érdekli, azt csodálja, hogyan válik ez a gyermektörténet az ember teremtő- és alkotóvágyának ódájává, költői erejű önvalomássá.

Igy, ebben a kötetben sokkal erőteljesebben érezzük ezt, mint folyóiratban való megjelenésekor, hiszen úgyszólván a kötet minden novellájában van valami sajátosan megragadó, vagy meghökkentő. Már a „Lázadó” c. első kötetben is éreztük, hogy Szabó István novellái a látszatra egyszerű kifejezőmóddal és történetekkel a legmélyebb érzelmeket, az embereknek szinte önmaguk előtt is titkolt indulatait, gondolatait, vágyait hozzák felszínre. Ez a – gyakran kegyetlenül őszinte mélyrehatolás szinte követhetetlen finomsággal történik. Nem egyszer valóban úgy érezzük, hogy az író varázslatot űz. Az egyszerű, rendkívül természetes, sőt itt-ott már hétköznapien gördülő mondatok és történetek mögött kitarulkoznak az emberek és dolgok, mint a mesékben a csodálatos vasfű érintésére nyílnak a záruk. A „Varázslat kertje” című novella például nem több, mint egy bimbózó, idilli szerelem érzékeltetése, de mindenütt érezzük azért a feszülő vágy, izgalom, szerelmi mámor lobogását. Sőt, valami mást, látszólag ezzel ellentétes dolgot is. A feszült érzelmekkel pattanásig telített mozzanat, amikor Jóska, a szerelmes kovácsinas meglesi a kerítésen keresztül a kertben hajladozó Zsuzsit, majd átadja neki a hóvirágcsokrot, s megkérdezi: „Hát nem adsz nekem semmit?”, már nem idilli. Kisüt belőle a szexuális lobogás. Burns „Falusi randevú”-ját idézi emlékezetünkbe, pedig nem az. Abból valóban csak a csókra, ölelésre éhes falusi legény dévajsága szól – itt a mély, még nem ismert, de annál feszítőbb szerelem.

A meseszövé élet és valóságviszonyai mindegyik novellában természetesekek. Legalább is az olvasó úgy érzi, hogy természetesekek, semmi új, szokatlan nincs bennük, mégis, ha közelebbről letlan vizsgálni, a legtöbb novellában talál valami sajátosan egyéni, s ez nem csak a megformálásban kere-

sendő. Szabó István szemléletében szinte új-
jászületnek, új szint, jelentést, sőt funkciót
kapnak a dolgok és események. Az író a je-
lenségek új arcát kutatja. Ezt legvilágosab-
ban talán a „Minden olyan mint régen” c.
novellája mutatja. Sajátos történet ez. Fá-
bián, az egyetemista diák derűs-vidáman éb-
red odahaza. Érdeklődve vizsgálja a gyerek-
kora óta jól ismert szülői otthont. „Olyan
érdekes, hogy idehaza nem változik semmi”
– mondja nevetve az édesanyjának. S való-
ban úgy látja. Úgy akar ő maga is mozogni,
csinálni mindent. Aztán – szinte észrevétle-
rül kiderül, hogy mégsem olyan. Vagy ha
olyan, akkor ő maga változott meg. Vagy
talán a kis pohárka pálinka okozza, amivel
az édesanyja megkinálta? De hiszen ezt ré-
gen is megtette. Nem szokott inni, nem is
izlik a pálinka, most mégsem tud ellenállni.
Valami zavart érez maga körül s akaratlá-
nul a pálinkához menekül. Lopva leissza
magát. Közben egy feladatot biz rá az édes-
anyja: egy házinyulat üssön le, mielőtt haza-
jön az édesapja. De most ez sem sikerül,
bizonytalanodik. Nem érzi kezében a ré-
gen biztos mozdulatot. Végül is nem üti le.
A pálinka azonban megteszi hatását. Ki-
hánnya, s úgy támogatják az ágyhoz, ahol
magatehetetlenül álomba merül.

Csupa olyan mozzanat, amelyek észre-
vétlenül, szinte titokzatos módon formálják
át a tárgyakat, mozdulatokat. Minden ugyan-
az, mégis minden más. – De mit akar ezzel
az író? A dolgok olyan új arcát ragadni
meg, amit a mindennapi élet el szokott zárni
előlünk. Ez a kis epizód a megszokott szem-
lélet és jelentés szerint mulatságos, esetleg
erkölcsi tanulságot hirdető történetke lenne.
Talán annak is tekinthetnénk, de a művészi
megformálás koránt sem azt emeli ki, hogy
a fiú megváltozott, mert hiszen az termé-
szetes, hanem azt, hogy minden ugyanaz,
mégis minden más. Nem az a lényeg, hogy
Fábián megváltozott, hanem az, hogy egész
másképp hatnak rá a dolgok. Külsőleg ugyan-
azok, de ő olyan vonásokat érez, fedez fel
bennük, amik megrázzák, amik másokká
teszik.

Miről van tehát szó? Arról, hogy az író
a dolgoknak olyan új arcát kutatja, ami ed-
dig rejtve volt. Fölfedezni, mindig újból és
újból fölfedezni a világot, az élet valóságát!
Azt látni meg bennük, hogy amiket eddig
nem láthattunk: mindennek a mai lényegét,
formáját, jelentőségét. Persze, mindez nincs
még benne, nem is lehet egyetlen novellá-
ban. Inkább csak a művészi elvet érezzük,
de a mostani nagy társadalmi átalakulás ide-
jén már ez is nagy lépés az új írói felada-
tok megoldása felé. Hiszen a költő feladata
nem a felszínen látható életmódok, körülmé-
nyek, átalakulások megmutatása, hanem

az emberekben végbemenő, szinte titkos vál-
tozásoknak, a belső rugóknak a felfedezése.
Ilyen titkos rugók bukkannak elének Szabó
István novelláiban. Gondoljunk a „Sirató-
dal” Reza néniére. Nem valami mániakus
vénaasszonyról van itt szó, aki egyszerűen
butaságból ragaszkodik az otthoni kényer-
sítéshez, hanem a régi és új életszemlélet
szembeállításáról. S nem is Reza néni szenved
vereséget a kudarcban, hanem a dolgok régi
rendje, az élet elavult, régi formája. – A
legkülönbözőbb paraszti témák közös vo-
nása ez Szabó István művészetében. Ezt érez-
zük az egyébként ugyanilyen egyszerű fel-
dolgozású más novelláiban is. („A szent csa-
lád reggele”. „A szabadság keresztje”, „Ha-
zról odáig” stb.)

Külön problémákat vet föl a „Pajkosko-
dók”, a „Hazról odáig” és a „Szent család
reggele”. Nézzük őket röviden:

A „Pajkoskodók” egyszerű, falusi frisses-
ségű indítása kedves paraszti történetet ígér,
de a derűsen hullámozó felszint mindinkább
belső, ösztönösségből, tudatalatti szférából
fakadó indulatok teszlik nyugtalanná. Har-
mati, a nyurga, hajlotthátú szomszéd nyugal-
mat felkavaró versenyre ösztönözné a mezőn
szorgosan kapáló Kőszörüst és fiát, a katoná-
ságtól szabadságon levő Jóska, majd délben
megjön az asszony az ebéddel s mindinkább
érezzük, hogy az író belső, rejtett indulatok
felszabadításával kacérokodik: – Az édesanya
kiöltözöttön jön: „Blúza fehér, szoknyáján
piros virágok tüzelnek. Piros a kendője is.”
Szeretettel, szinte szerelmesen babusgatja
szép, erős katonafiát, pedig Jóska már a meg-
érkezésekor „Övakodott az anyjára pillanta-
ni, szégyen fogta el, a sok szín furcsa, kinos
érzéseket támasztott benne”. Mintha nem is
erőbizonyításból, hanem édesanyjáért, mint
nőért indulna meg a birkózás apa és fia
között. Freudista ösztönfelszabadítás ez, amit
az író alá is húz az ismét megjelenő Harmati
gúnyos nevetésével. Ez a nevetés azonban
öntudatra ébreszti őket s riadtan hagyják
abba a tusakodást. Ez a befejezés egy kicsit
feloldja, sőt szinte intő példává fordítja a
történetet.

Majdnem ugyanilyen fordulatot láthatunk
a „Hazról odáig” című novellában. Itt a
kafkai stílussal való kísérletezés érezhető, a
„Per” akaraterő-kikapcsoló, energiváló mód-
szere. De nem viszi végig, itt is jön a for-
dulat: az áldozat egy utolsó erőfeszítéssel
kitépi magát a hinárból. Igaz, hogy ez csak
egy véletlenül közbejött ivás segítségével si-
kerül, de a dolgok végül is a maguk ter-
mészetes helyére billennek.

Érdemes figyelni ezekre a kísérletekre.
A fordulat ugyan egyelőre megtöri az írás
lendületét, de a kísérlet mégsem egészen
eredménytelen, s talán ezek is gazdagítják

Szabó István kifejezési erejét és lehetőségeit.

Végül a harmadik a „Szentcsalád reggele” nem eléggé megcsodálható írói bravúr. Egyetlen, mindennapiságában is rendkívül feszült mozzanatba sűríti azt a parasztság körében jól ismert törekvést, hogy különb, több akar lenni, mint a másik. A nehéz életkörülmények súlya alól szabadulók azonban, még a régi mérték szerint nézik a világot. Eltűntek a régi urak és kulákok, s szívesen lépnének ők a helyükbe, s igyekeznek olyan életelveket kialakítani. Közösségellenes magatartás az, amelyet nem is győznek le mindig olyan szent erőszakkal, mint Zsupán a feleségével szemben ebben a novellában.

Úgy érezzük, igen jelentős állomás ez a kötet Szabó István írói fejlődésének útján, s a jelzett többféle erőteljes indítás és néhány már is kiemelkedően mély, művészi novellája (Isten teremtményei, Varázslat kertje, Nehéz téli nap, Minden olyan, mint régen) nagyon sokat ígér. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963.)

Seres József

Gyertyán Ervin:

KÖLTŐNK ÉS KORA

Nyilván nem mondunk újat, ha felemlítjük a József Attiláról szóló irodalom szégyenségét, viszonylagos elmaradottságát. Az elmarasztalás természetesen nem lehet egyértelmű és kizárólagos, hiszen – főképp az utóbbi években – lényeges előrelépés is történt e téren, értékes kísérletek születtek, melyek számottevően gyarapították a század egyik legnagyobb költőjéről való tudásunkat. De ezekkel még mindig csak a mulasztások, adósságok részleges törlesztésénél járunk, egy-egy lépést teszünk a teljesség igényével fellépő összegező felmérés felé. Hiszen ez az életmű vitathatatlanul a legteljesebb lírai összefoglalások közé tartozik, hozzá méltó egyedül a szintetikus kommentár, az élet és mű összefüggéseit teljességgel feltáró munka lehet. Mint tudjuk, az idő szerint ez a vállalkozás – a Szabolcsi Miklósié – a kezdetnél tart.

Gyertyán Ervin könyve a módszert illetően valamiféle középmezőre jelent: a részlettanulmány és az összegezés közt helyezkedik el. Műfajilag talán nagyméretű esszének nevezhetnénk. Ebben a formában eleve nem oldhatja meg a felmerülő problémákat a kívánt a részletességgel, friss szemlélete, eleven-bátor kérdésfeltevései révén azonban kiválóan alkalmas az értékelés alapvonalainak kirajzolására, a legfontosabb kérdések exponálására. Ezt a feladatát a „Köl-

tőnk és kora” kitűnően be is tölti, s mint ilyen, a József Attila-irodalom egyik legjobb teljesítménye.

Az író fő törekvése abban jelölhető, hogy az életművet felparcellázás nélkül, egységében tárgyalja és fogadja el –, ami nem jelenti a kritikátlan elfogadást. Ez elsősorban a költő elméleti tételeire vonatkozik. Gyertyán megnyugtatóan helyezi el József Attila művét a magyar költészet és a kortársi világirodalom folyamatában, s ugyanakkor hangsúlyosan kiemeli egyediségét, lényegi újságát is. Állandóan kétfelé hadakozik: miközben az adekvát, a torzítások nyűgétől megszabadított, valóban marxista értékítélet alappilléreit igyekszik megrajzolni. Szembeszáll az elmúlt idők szektás-dogmatikus – tehát valami módon mindig szűkítő és eklektikus értékelési kísérleteivel, a teljes József Attilát elfogadni, gyáva próbálkozásokkal. És ugyanígy cáfolja a polgári kritika kisajátítani igyekvő mesterkedéseit, melyek a költő forradalmi eszmeiségét, kommunista tudatosságát szeretnék kilúgozni, illetve a valóságosnál alantibb szinten láttatni... Több lényeges ponton ellentmond Révai József koncepciójának is, érzésünk szerint alapjában helyesen és elfogadhatóan. A maga következtetésen végigvitt felfogásával igazolni tudja korrekcióit. Kár, hogy nem veszi számba – még a felsorolásban sem – az olyan írásokat, mint pl. Kiss Ferenc és Tamás Attila sok termékenyítő gondolatot tartalmazó tanulmányai...

Újszerűen és okos tárgyilagossággal vizsgálja a költő „egzisztencializmusát”. Az adott keretek közt nincs ugyan alkalmunk a kivált izgalmas – és az értékelésben igen fontos – probléma minden részletre kiterjedő elemző boncolására, de a lényegre így is úttörő mód tapint rá, s végkövetkeztetése is mentes az egyoldalúságtól. Röviddel a könyv elkészülte után jelent meg Bori Imre esszéje (Hid. 1962. 12. szám), mely külön ezt a kérdéskört tekinti át, s az idő tartozó jelenségek vázolásában hasonló eredményre jut. Ez is jelzi, hogy Gyertyán ráértett itt egy nem elhanyagolható mozzanatra, s ugyanakkor határozott marxista szemlélettel egyértelműbb, pontosabban fogalmazott – tehát helyesebb – álláspontra jut a Hid tanulmányírójánál.

Elég szorosan ehhez kapcsolható a következő részben érintett freudizmus-problematika is, mint a költő életét s líráját komolyan befolyásoló s az ítéletet nehezítő tényező. De hiszen épp a legkényesebb – azaz: a legtöbb leleményt, határozottságot, rugalmasságot és elemző készséget feltételező – pontokon kell szembenéznünk mindenkor minden életművel, hiszen ezek megoldásával vihetők nyugvópontra a további rész kérdések

is. Úgy hisszük, Gyertyán kellő körültekin-
tessel jár el e vonatkozásban is. Fejtegetései
találóak és árnyaltak. Rámutat arra, hogyan
fegyvelmezi a páratlan intellektuális készség,
a mindig éber racionális kontroll a mélyből
feltörő irracionális természetű lelki tartalma-
kat, a tudatalatti rétegek áramlásait; hogyan
őrzi meg mindvégig a „tündöklő gondolat”
erejével belső integritását, az „én” és kül-
világ, kapcsolatának teljességét és normalitá-
sát. Következtése szerint „minden... lelki
vagy szellemi hatás, a freudizmus is javára
válík költészetének”. Ez így nyilván túlzás;
e túlzott általánosítás helyett differenciáltab-
ban kellene megfogalmazni az ítéletet; –
nem egészen elfogadható a „költő” és „em-
ber” ilyen fokú különválasztása sem. Főleg
persze azt sajnáljuk, hogy a freudizmus alap-
jában gazdagító, pozitív funkciójáról felállít-
ott tétel – ami egyébként jóval terméke-
nyebb és igazabb, mint a kendőzés vagy az
elutasítás – nem igazolódik beható verselem-
zések által. Az ide vonatkozó gondolatsor
hatékonyága nagyban fokozódott volna egy
ilyenfajta bizonyítás révén...

Gondolatébresztő módon foglalkozik Gyer-
tyán József Attila és a párt, illetve a kora-
beli marxizmus viszonyával, – utalva a költő
móhó szellemi-eszmei tájékozódásainak a kora-
beli marxista elmélettel szemben támadt
hiányérzetével való összefüggésére. Hangsúly-
ozza József Attila marxizmusának kettősség-
gét: zsákutcába tartó, több helyen zavaros
kísérleteit és előre, egészen az elmélet és
gyakorlat legújabb fejlődési szakaszáig mu-
tató jellemzőit.

Érzékenyen mutatja meg a költő tragiku-
mát, szinte reménytelenül magányos vergődé-
sét, sajátos kétlelkűségét, roppant erőfeszí-
téseit a jövőbe vetett hit töretlen megőrzé-
sért, az egyedül maradt forradalmár hanyó-
dását remény és lemondás között.

Szándéka szerint fejlődésrajzot, pályaképet
is kíván adni, megkísérli nyomon követni azt
a fölöttébb tanulságos folyamatot, melynek so-
rán a groteszk versek írója eljut az emberi-
ség egyetemes gondjainak páratlan eredeti-
ségű költeményekben való tárgyiasításáig –
a proletárvilág legmagasabb szintjéig. Ez a
célkitűzés bizony igencsak próbára teszi a
kommentátort, kivételes beleérző képességet
kíván. Gyertyán elemző lendülete itt sem
lankad, kitűnő megfigyelések, ötletek, egy-
bevetések egész sorát kapjuk. Kivált sikerült-
nek tartjuk a groteszk-korszakról mondotta-
kat, az egyes versekre vonatkozó megjegyzé-

seket (Nem én kiáltok, Megfáradt ember,
Munkások, Biztató)...

„A költői kiteljesedés” c. fejezet, mely a
legnagyobb József Attila versek tanulságai
alapján készült, magától értetődően a legbe-
hatóbb átvilágítás, a legrészletesebb analízis
módszerét követeli. Sajnos, az itt előtörő
problémák kidolgozásánál a tanulmány nem
jár el kellő alaposítással, éppen csak cím
szerinti felsorolásban kapjuk a nagy verse-
ket, s így a sűrűn fellelhető magvas meg-
állapítások, jó ötletek ellenére sem kerekedik
ki a kelletnél jóval szűkebbre fogott vázlat-
ból az érett költőt a maga sokrétűségében
bemutató megfelelő portré...

Merész újszerűsége és ötletessége okán fi-
gyelmet érdemel a „Marxizmus – mint köl-
tészeti” és az „Ars poetica” c. egymáshoz
kapcsolódó két rész; tartalmazva, az Ars poe-
tica c. költemény és a Feuerbach-tézisek egy-
bevetését, a polgári költészet szemléleti ma-
terializmusa, illetőleg József Attila dialek-
tikus materializmusa közti különbségek meg-
világítását, a marxizmus, mint világnézet esz-
tétikai szerepének bemutatását. A szerző ez-
úttal is mértéktartó, nem tesz erőszakot a
művön, óvatosan elkerüli a vulgarizálás és
szimplifikálás zátonyait...

A könyv, nem kevésbé érdekes második
fele a költő elméleti-esztétikai írásait elemzi.
úgyszintén polemizálva az eddigi értelmezések
nagyobb részével. Kiindulópontja: „József At-
tila esztétikai nézetei-gondolatai ugyanazoknak
a törekvéseknek – részlegesebb, helyenként
kevésbé kiérlelt, esetenként olykor tévedések-
től és túlzásoktól sem mentes – teoretikus
megfogalmazása, amelyek költészetében gyako-
rlatként megvalósulnak.” Igen színvonalasan
rekonstruálja az egyes tanulmányok, vázla-
tok, töredékek nyomán a költő esztétikai
rendszerét, mely marxista esztétikánk szá-
mára is hatékony ösztönzést nyújthatna. Ta-
nulságos elemzését adja a József Attila-i rend-
szer és a hegeli esztétika összefüggéseinek,
s a köztük húzódó lényeges különbözőzések-
nek, vizsgálja a tartalom és forma kapcsola-
táról vallott nézeteit, s a József Attila-esz-
tétika egyik legnagyobb leleményeként szá-
mon tartható kategóriáját, az „ihlet”-fogal-
mat. A közbeiktatott fejezet – „Az elmélet –
a gyakorlatban” – ismét bővelkedik e líra
specifikus szépségeit, a sajátos szerveződésű
József Attila-verset fénybe állító megfigyelé-
sekben... (Szépirodalmi, 1963.)

Fülöp László

KÉT ÚJ ANTOLOGIA

1. *Századunk osztrák lírája. Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket írta: Hajnal Gábor. Európa Könyvkiadó, 1963.*

2. *Római költők antológiája. Szerkesztette Szepessy Tibor. Európa Könyvkiadó, 1963.*

„Szinte már közhely, hogy szomszédaink irodalmát kevésbé ismerjük, mint a távolabbi népeket. Századunk osztrák líráját eddig csak Rilke, Trakl, Hofmannsthal képviselte a magyar verskedvelők előtt...” Ezzel az ajánlással adja az olvasó kezébe az Európa Könyvkiadó az osztrák költők antológiáját. Valóban súlyos a magyar könyvkiadás és olvasóközönség mulasztása, melyet a közelmúltig, a cseh, délszláv stb. antológiák megjelenéséig a szomszéd népek költészetével szemben elkövetett. Ausztriával szemben ez a mulasztás meglepő is. A két országot évszázadokon át szoros, bár áldatlan kapcsolat fűzte össze, s kifelé-tájékozódásunknak jóideig Ausztria volt a legfontosabb tényezője akkor is, amikor a közjogi kapcsolat már megszűnt. Bécs volt a tőlünk nyugatra fekvő centrumok között a legközelebbi, nyolcvan kilométerre határainktól. A *Nagyvilág*ban megjelent néhány versen, egy-két elbeszélésen kívül alig jutottunk mégis osztrák irodalomhoz. Hogy az osztrák irodalom nem kapott jelentősebb helyet könyvkiadásunkban és a közérdeklődésben, annak megvan az oka. Az osztrák irodalom európai hírneve jóval kisebb az utóbbi évtizedekben, mint az ugyancsak német nyelvű Nyugat-Németországé és Svájcé. A költők jó része nem tud elhajózni Scylla és Charybdis között: egyeseket régi évtizedek hagyománya vonz benítő erővel, másokat a modernkedés kísértése.

Az új antológia előszó-írója, Ernst Fischer, a neves költő és esztéta is felhívja az olvasó figyelmét a közelmúlt hagyományainak szabályozó szerepére. A hagyomány azonban mást jelent az osztrák szellemi életben, mint más népekében. Az osztrák nemzeti hagyománynak nincs olyan hosszú útja, mint a magyarnak vagy a franciának. Az irodalomnak saját nyelve sincs, ugyanazt a nyelvet használja, melyet a nála izmosabb német és svájci. A neves osztrák kritikus, Herbert Eisenreich, egy tanulmányában részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel („Das schöpferische Misstrauen oder ist Österreichs Literatur eine österreichische Literatur?” – Wort in der Zeit, 1961/6., 21–39. l.). Az osztrákokat a közelmúltig nem is lehetett nemzetnek tekinteni, csak államalkotó népek (Staatsvolk), csak 1945 óta nőttek nemzetté: „Erst 1945 stellte das Staatsvolk sich dar als eine Nation.” A kor kísértései így fiatal nemzeti egyéniséget értek. S a tanulmány szerzője

az osztrák irodalom fő feladatának tartja, hogy találja meg a maga külön hangját, mellyel Európa zenekarában helyet kaphat. Mielőtt ezzel a mércével megmérnénk az osztrák irodalmat, nézzük, mit ad az antológia.

Első részében a századforduló és az első világháború korának jórészt nálunk is ismert neveit találjuk: Hugo von Hofmannsthal, R. M. Rilke, Georg Trakl stb. A következő részben többek között Franz Werfel, Stefan Zweig, Robert Musil szerepel, akiket mi nem a vers, hanem a regény mestereiként ismerünk. A könyvben szereplő szerzők harmadik csoportjából Ilse Aichingert, Paul Celant jól ismerik azok, akik az utóbbi időkben az NDK reprezentatív irodalmi folyóiratát, a *Sinn und Form*-ot forgatták. Ez a csoport képviseli a jelent, ez tehát számunkra a legérdekesebb – de ez az a majdnem ismeretlen világ, melynek kapuját az antológia nyitja ki előttünk, magyar olvasók előtt.

Miről ír a ma osztrák költője? Vannak nagy, mindenki számára fontos emberi élményei, a fasizmus, a háború, a felszabadulás. Van köztük, aki bizalmat merít a szörnű tapasztalatokból, így Kramer:

„Mélyen lélegezz! A jóság csírája (lásd újr!) ott van még – örök jelenvalóság – földben, szélben, csillagokban.”

(Éjjel a táborban)

De van, aki a borzalmakon nem mer mer vagy nem tud túlnézni.

Meglepően nagy helyet kap a témák között a táj, a tradíciókat őrző osztrák vidék. Ezt bizonyára az osztrák költészet nemzeti sajátosságának kell tartanunk. A tájbemutatós többnyire hangulatos, helyel-közzel konzervatív táj-látást sejtet:

„Kukorica és lóhere,
krumpliföldek mindenfele,
vörös föld barna földet ér,
nő sárga délben a kenyér...”

(Josef Weinheber: *Parasztföldeken*)

Van azonban „idegebb”, modernebb tájrajz is, pl. az *Augusztusi dél*, Christine Busta verse.

Minél tovább lapozunk a könyvben – a verseket nagyjából időrendben helyezte el a szerkesztő –, annál több költemény szól a költők belső élményeiről, kereséséről, s szinte lapról-lapra elvontabbak lesznek a képek, kevesebb a metrum, a rím. A forma elvontságát, a nyelv sötét színeit egyes költők a tartalommal igazolni tudják, mások nem;

Paul Celannál például ez is, az is előfordul. Az utóbbi esztendő, úgy látszik, súlyos árnyat vetettek a lírára, főleg a fiatalokéra. „A fiatal osztrák író néhány éve annak az embernek a fatális helyzetébe került, aki szeretné beruházni tőkét, de egyetlen komoly intézmény sem tart igényt rá” – olvashatjuk az előbb már idézett tanulmányban. „Sorsom hajótörés” – ezekkel a jelképes szavakkal zárja Michael Guttenbrunner egyik versét. Az antológia dicséretére mondhatjuk, hogy az osztrák életnek ezt a sötét gondját is megtalálhatjuk benne.

Az 1945 utáni költők, akikkel a könyvben találkozunk, részben a Wort in der Zeit, a rangos irodalmi folyóirat, részben a kommunista párt körül csoportosulnak. (A Wort in der Zeit gárdájából szívesen láttunk volna még egy-két nevet.) De azért akadnak olyanok is, akik sem ide, sem oda nem tartoznak, sőt még egy, a hitlerizmus idején áru-lóvá lett költő is helyet kapott.

Fordítók népes és jeles közössége dolgozott a szomszéd nép költészetének bemutatásáért. A régebbi versek fordító között feltűnnek a két világháború közötti évtizedek nagy költői is: Anton Wildgans egyik versében meghatódva ismerünk Juhász Gyula stílusára: őt mint fordítót a magyar közönség nem ismeri. A szerkesztő azt a helyes elvet követi, hogy – amennyire lehet – nem parcellázza szét a költőt a fordítók között, így a legtöbb szerzőt egy magyar költő fordította, pl. Wilhelm Szabo-t Simon István, Paul Celant egy vers kivételével Lator László stb. Lehet ilyen vagy olyan véleményünk az osztrák költészetről, a magyar-osztrák kapcsolatok múltjáról és jelenéről: nyugati szomszédunk irodalmát kötelességünk megismerni. Ebből a szempontból az antológia fontos művelődéspolitikai küldetést teljesít.

Ugyancsak nagy és becsülésre méltó a *Római költők antológiája* művelődéspolitikai érdeme. A latin ókor irodalma egyik legfőbb fundamentuma Európa nemzeti irodalmainak, a magyarnak is. Irodalmi műveltség alig képzelhető Róma költészetének ismerete nélkül. Az antológia pedig ennek a költészetnek – a lehetőségek határai közt – teljes képét adja. Gazdag anyagával döntőbíró lehet egy olyan művelődési vitában, mely nemrég még nagy zajjal folyt közéleti fórumokon, ma már inkább csak családi körben vagy társaságban kerül szóba: ez pedig a latin nyelv tanítása, a latin szövegek iskolai olvasása eredetiben. Ez a kritika nem magyarázhatja, miért kellett szűkebb körre szorítani a latin nyelv oktatását, miért kell többszörösére növekedett diákseregünknek úgy elhagynia az iskolát, hogy nagyobb része nem tanul latint. Igaz, hogy Berzsenyinek Horatius volt az eszményképe, Petőfinek, Aranyak is a latin

auktorok voltak első mesterei. De az átlagdiáknak Horatius, Vergilius, Tacitus már legalább száz éve – vagy talán azóta, amióta középiskola van – nem irodalom, nem esztétikai élmény, hanem tananyag, viaskodás a nyelvtannal és a tanár noteszával. Éppen ezért jelennek meg újra és újra latin auktorok művei magyarul immár hosszú idő óta. Ezeknek – és főleg a legújabb és legbővebb anyagú antológiának – köszönhetjük, ha Róma költészete újra irodalom lesz a magyar olvasó számára.

Az antológia sokkal szélesebb képet ad a klasszikus latin költészetről, mint ahogyan valaha is adott az iskola. A régi gimnáziumban csak a csúcsokra esett fény, a legnagyobb költőkre, itt megtalálhatjuk a kisebbeket is, akiknek megismerése művelődéstörténeti tájékozottságunknak hasznára lehet. De nem a költők száma fontos, hanem a kép teljessége. A latin tananyag majdnem kizárólag az „aranykor” és „ezüstkor” irodalmára korlátozódott, az egyetemi auktor-olvasás sem terjedt sokkal messzebbre. Az antológia azonban hét évszázadon át követi nyomon a fejlődést, a második pun háború idején élt Gnaeus Naeviustól a keresztény himnusz-költőig és a birodalom összeomlása után született Severinus Boethiusig. Vannak a kötetben olyan költők, pl. Decimus Laberius, akikről az egyetemi latin irodalomtörténeti előadások sem emlékeznek meg.

Sok műfordító munkáját használta fel a szerkesztő. Ott látjuk Arany János, a Nyugat több nagy költője, Sík Sándor, Weöres Sándor és számos mai költő, szakember nevét. Különböző nemzedékeket és fordítói elveket képviselnek. De minden vers magyarul cseng, ha őriz is nyelvében latin színeket. A fordítók nem törik kerébe nyelvünket a patos és a metrum kedvéért, mint a régi fordítások elég tekintélyes része.

Aki nem tanult latint, pontosnak mondható képet kap anyanyelvén Róma költészetéről. Aki tanult, örömmel látja viszont *irodalomként* azokat a szövegeket és auktorokat, akikről mint *tananyagtól* búcsút vett, amikor elhagyta az iskolát.

Bán Ervin

Gergely Márta

IFJÚSÁGI REGÉNYEIRŐL

1951 óta hat érdemes ifjúsági regény jelent meg. A legutóbbi nemrég került a könyvesboltokba (*Iskolatársak*). Ezzel a kötetrel trilógiává nőtt a Szözi-sorozat. Három korábbi regényével együtt legrangosabb ifjúsági íróink között kell számontartanunk. Ő az, akinek könyveiből a leg-

teljesebb kép alakul ki a mai serdülőkről, aki úgy nőttei föl gyermekhadait, kamaszait, bakfisait, hogy nem hagy kétséget: egy társadalmi rendszer nő fel velük. Gyermekfiguráinak története a hazai szocializmus élettrajza is gyermekbetegségekkel, a növekedés nehézségeivel és kamaszpattanásokkal hűségesen. Mert Gergely Márta kezdettől elkerülte az életidegen stilizálást, a sematizmus kényelmét, okos gyermekkönyveit mindig a problémákban való gondolkodás komponálta. Problémaérzéke mögött nem marad el az életszerű megoldás képessége. Konfliktusaiban a kor erői mérkőznek akár bandázó csetepatékről, akár kamasz-szerelmek sorsáról van szó.

A mi tanítónk (1951) az első jó úttörőregény. A népi demokrácia vívmányát, az általános iskolát, benne a mozgalmat állítja a gyermekolvasó elé. Fölfeszi a harcot a kor avantgardizmusa ellen, felállítja a diák-pedagógus közti viszony helyes mércéjét, és irányt mutat a kor bonyolult körében. Hevesen osztályharcos időszak volt ez, az iskolának bástyaként kellett állnia a felizzó légkörben. A nevelés is küzdött a vegyes-zavaros gyermektársadalomban a jobb ügyért, persze volt még bőven ingadozó, sőt reakciós nevelő is, ezért a pedagógus tekintélye fölöttébb viszonylagossá vált a szülők előtt, még a tanulók szemében is megingott. Ha egy pedagógus vélt vagy valóságos politikai bűnbe esett, kiközösítendővé vált, a gyerekek is ráuszultak a szülők egy részével, az avantgardizmus hódított a kisdiakok között is: a jó úttörő nem köteles engedelmessé válni a rossz, reakciós stb. tanárnak. Ilyen felholydult helyzetben nyúlt Gergely Márta a diák-tanár viszony kényes, elmebeteg kérdéseihez. Az iskola ismeretével, lélektani biztonsággal jelöli ki az új magatartásformát diák és pedagógus számára. Az új típusú pedagógus megnyerő alakja formálódik előttünk a regényben: leszereli a gyermeki bizalmatlanság palotaforradalmát, tudja, hogy meg kell harcolni a gyermekek bizalmáért. Gergely Mártát ez a könyv eljegyezte a probléma-vállalással.

Másik úttörőregénye (*Kicsi a bors*, 1956) is akut kérdésekkel foglalkozik: az osztály- és iskolaközösség szerveződésének nehézségeivel, a fegyelem kerékkötőivel. Egy őrsi napló egyetlen mondatából ír jó ritmusú, egysodrású regényt. A verekedés regényét. Örök téma mai fogalmazásban. Elkerüli az úttörőmozgalom idealizáló ábrázolásának buktatóját, tudja, hogy a kamasz nem két lábon járó úttörő-tízparancs. Ezért nem válik erőltetetté a regény pedagógiája.

A mi lányunk (1959) helyszíne alkalmasint ugyanaz, mint *A mi tanítónk*: Pécs. Üveggyári munkások, bányászok, értelmiségiek, fiatalok a nagy időkben, az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság idején. Mesterházi és Tatay regénye mellett a legjobb ifjúsági könyv erről a korról. Kitűnő antiklerikális lapjai vannak: apáca reverendák félelmes zuhogását halljuk, mara-

dandó a zárdai atmoszféra éreztetése: Kaffka *Hangyabolyának* füledten vallásos, álszent, egészségtelen levegője csap ki a zárdai milióból. A regény antiklerikalizmusa sokrétű: a politikai reakciósságtól a teljes szellemi sötétségig mindenre rávillantja reflektorát az okosan leleplező regény, sok sunyiságot, alattomos butitást, ravaszkodó egyházi tanítást tesz nevetségessé. ártalmatlanná („az Úrjézus szereti a szegényeket”, „ne mosakodj derékiig meztelenül, mert tested kísértésbe visz” stb.). Gergely Márta történelmi regényében is a ma történetét írja. Látjuk a mához vezető szálakat, az eszmék máig élő vonulatait. Mint Katajev a *Távolban egy fehérvitorlában*, a munkás- és értelmiségi gyerekek barátságát teszi próbára. Föltárja a haladó értelmiség útját, a hűség mártírtörténetét, az ellenforradalmi erők alattomos-nyílt, állatian kövérkeztes harcát a dolgozók felszabadulása, az emberiség uralma ellen. A regény kísérteties pontossággal bizonyítja, hogy 1919-ben ugyanúgy alakultak az osztályfrontok, mint napjainkban, csak ma mérhetetlenül erősebbek a főhősök utódai. A reális, marxista történelmszemlélet, a helyes vonzalmak és ellenszenvk kialakítására való képesség: ez Gergely Márta ifjúsági történelmi regényének legnagyobb dicsérete.

A *Szösz* 1958-ban meghozta Gergely Mártának a föltétlen elismerést. Ez a népszerűvé vált leányregény a téma és az ifjúsági problematika telitalálata. A mai 14-15 éves lány rokonszenves típusát alkotja meg. A Szösz-típusban nincs semmi rendkívülien érdekes, mégis érdekes. Nem angyal-típus. Ellentmondásos, összetett, teljes ember. Tizenkettő alkot egy tucatot, mégse szürke típus. Hibáival együtt is vonzó, mert végző soron becsületes. Egyszerű, botladozó, dolgos és emberi. Az általános iskolából az életbe kiszabadult fruska vizsgázik a regényben: munkából, becsületességből, hazaszeretettől, az érzelmek tisztaságából. Gergely Márta remekel abban, ahogy egyensúlyban tartja ennek a bukdácsoló figurának jellemfejlődését. A regény koncepciója az egyszerű dolgozó fiatalok emberré edződésének idealizálás nélküli megmutatása. Minden szimplifikálást kerülve reális problémákban akar eligazítani. Mindenekelőtt a pályaválasztásban. Meggyőző, amit a szerelem és hivatástudat, szakmaszeretet összefüggéséről tanít: hogyan erősíti föl egymást a kettő. A lányok problematikája (szerelem, barátság, szórakozás, dívat, pályaválasztás) egybefonódik családi (nevelés, válás) és politikai (ellenforradalom) problémákkal. Jellegzetesen probléma-megoldó regény – mint Gergely Márta minden könyve –, de a halmaz nem nehezíti el a könyvet, nem lesz szárnyatlanul didaktikus, mert a problémák az ábrázolt valóság immanens részeként jelentkeznek. Nem a problémák Prokrustes-ágyába gyömöszöli a történetet, hanem az életből, a cselekményből mutatja föl a megkerülhetetlen kérdéseket.

A Szösi könyvsikere arra ösztönözte az írónőt, hogy új regényben kövesse népszerű hősnője sorsát (*Házasságból elégséges*, 1960.). A történet lényege Szösi korai házasságának alakulása, az erkölcsi-társadalmi motívum pedig a fiatalok házassága. Szösi házasságát krónikus civakodás juttatta kezdeti válságba, a kibékülés után azonban mindkét fél fel akart nőni a házasság feladataihoz. Mennyiben felelős a válásért maga a fiatal kor, a környezet, az objektív nehézségek? Mik az emberi megfelelés, ösztönös feltételei, mi az apró izléskülönbségek szerepe stb. A szerző lélektani felkészültsége és életismerete lehetővé teszi a legfinomabb árnyalatokban való ábrázolást. A filmváltozat jócskán leegyszerűsítette, elszegényítette és elbizonytalanította a regény világát, érdeme, hogy a kispolgári erkölcsöt bírálta.

A Szösi-trilógia harmadik darabja az *Iskolatársaság* (1963). Nem a trilógiává-duzzasztás becsvágya, nem a sikerrel való visszaélés vezeti Gergely Mártát a harmadik kötethez. Miért ne lehetne újra iskolás Szösi, a dolgozók gimnáziumának tanulója? Az írónő nem szeszélyből dönt így hősnője további sorsáról. Megint csak a mai magyar valóság fölényes-alázatos ismerete kényszeríti erre a döntésre. Ha realista akar maradni, nem alkalmazhat önkényt, el kell fogadni Szösi belső fejlődésének logikáját, a kész tény, hogy Szösi engedelmeskedett a mi rendünk egyik csábító alaptörvényének, a tanulás vonzásának. Szösi tehát önálló életet él, már régóta ő kényszeríti az írónőt: kövesse mindennapian izgalmas, hőiesen egyszerű útján, ha maradandót akar írni a korról. És Gergely Márta megint bejárja a valóság új tartományát, s becses zsákmánnyal tér vissza. Tisztában van a téma fontosságával: a 200 ezer esti iskolás életét regénybe említi, s a könyvvel újabb ezreket tanulásra kaptatni. És Szösi az új közegben, az esti gimnáziumban éppoly otthonosan mozog, mint a fodrászüzletben vagy a normalizálódott házasságban. Esztorgályosok, maróskok, segédmunkások, gépirónők és fodrászlányok ülnek a padokban Bors Lenke osztályában. Micsoda új módon emberi hierarchia valósul meg ebben az esti iskolában! Szösi az osztálybizalmi, és Bors tanárnővel Pest-

ről a Nyírségbe indul a legjobb tanuló, Török Ilona lemorzsolódásának megakadályozására. Népmesébe illő kalandok valóságosságát szuggereálja, az egyetemes tanulás történelmi pátoszát sugározza a könyv.

Gergely Márta hat ifjúsági regényét az egység, a törések hiánya jellemzi. Soha nem keveredik ellentmondásba önmagával, eszmei biztonsága, imponáló tapasztalati anyaga és valóságtszertelete megővja. Műveinek világában következetesség, szép folyamatosság uralkodik: egymásból bomlanak ki (ahogy a kor diktálja) a témák, a műfajok, az alakok. Az meg éppenséggel a folyamatosság bravúrja, ahogy egy alakon belül marad három hős, ahogy Szösi három regény önálló hősé, s mindig hű fejlődő önmagához. Szösi-féle alakokat csak szívós társadalomismerettel és szenvedélyes szeretettel lehet formálni. Gergely Márta ifjúsági irodalmi programjában a kor dereng föl. Esmény a történelmileg ellenőrizhető uralkodó típusokban, helyzetekben való gondolkodás. Szigorú-bensőséges realizmusa a romantikából csak annyit igényel, amennyi a valóság felszínén-mélyén mindig található.

Nyelve az élőbeszéd. Ha Szösi zsargonját kell utánozni, készen állnak a példák: nekem nyolc, majd ha bolond lennék, irtón sajnálom, állatian kíváncsi, sáros vagyok neked egy százassal, összszbalhéztak stb. S ha Szösi szellemi fejlődését akarja igazolni, színvonalas nyelven vitáztatja az esti gimnázium osztályfőnökével. A nyelvi ideál tehát összhangban van minden mással: az élet követése. Gergely Márta csak arra ügyel, hogy az élethől a legérdemesebbet emelje fénybe. A legfontosabb problémákat, a botladozva is a kor nagy céljai felé mutató ifjú-típusokat. Ha lenne még ereje ahhoz, hogy bizonyos túlrásokról lemondjon, a kompozíció és a nyelv is csak nyerne ezzel a ökonómiával.

Gergely Márta regényei azért állnak élvonalban, mert azonkívül, hogy megfelelnek az ifjúsági irodalom tartalmi-formai követelményeinek, kiállták az élettel, a korról való szembesíthetőség próbáját. A hat kötet azt ígéri, hogy Gergely Mártának lesz még új, maradandó mondanivalója a holnapi ifjúságról is.

Cs. Nagy István

Tömörkény István: A házasság első éve. Elbeszélések. – Olcsó Könyvtár. Szépirodalmi. 4.– Ft.

Forgács Antal: A világ nem felel. Válogatott versek, prózai írások. – Szépirodalmi. 22.– Ft.

Kovács György: Pletykafészek. Varju a falu felett. Két regény. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest. 31.– Ft.

Székely György: Színjátéktípusok leírása és elemzése. Színházi tanulmányok, 8. sz. – Színháztudományi Intézet.

Dömötör Tekla: Az újkori színjátszás kialakulása Kelet-Európában. Színháztörténeti Könyvtár. 13. sz. – Színháztudományi Intézet.

Cenner Mihály: Magyar színészportrék, I. rész. Színháztörténeti Könyvtár, 12. sz. – Színháztudományi Intézet.

Féja Géza: Sarjadás. Sárközi élmények és utazások. – Szépirodalmi. 21,50 Ft.

Studia Litteraria. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének Közleményei. Tomus I. – Tankönyvkiadó.

Les poètes du XVIIe siècle. Présentation de Marc Alyn. – J'au lu l'essentiel. – Paris.

Az NDK gazdasági erősítésével a béke biztosításáért. Szemelvények az NDK sajtójából. – Kiadja a Német Demokratikus Köztársaság nagykövetsége.

Varga Katalin: A második ég. Verseik. – Szépirodalmi. 13.– Ft.

Gordon Craig: Új színház felé. Korszerű Színház. 58. sz. – Színháztudományi Intézet.

Staud Géza: A magyar színháztörténet forrásai, III. rész. Színháztörténeti Könyvtár. 9. sz. – Színháztudományi Intézet.

Erwin Piscator: A politikai színház. Korszerű Színház. 56–57. sz. – Színháztudományi Intézet.

Vas István: Nehéz szerelem. A líra regénye. – Szépirodalmi. 24.– Ft.

Dobos László: Messze voltak a csillagok. Regény. – Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 16.– Ft.

Ordódy Katalin: Dunáról fúj a szél. Regény. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 20.– Ft.

Somlyó György: Szemfényvesztő fűgefá. Verseik. – Szépirodalmi. 15.– Ft.

Mai amerikai elbeszélők. Válogatta Ottlik Géza. – Európa. 51.– Ft.

Vladimir Minač: Holtak és élők. Regény. Fordította Tóth Tibor. – Szlovákiai szépirodalmi könyvkiadó. 24.– Ft.

Herbert Otto: Hazugság. Regény. Fordította Mátrai Tamás. – Európa. 19.– Ft.

Szerelmes levelek. Válogatta Pintér József. – Európa. 30.– Ft.

Prežihov Voranc: Földindulás. Regény. Fordította Csuka Zoltán. Európa. 34.– Ft.

Carducci válogatott versei. Európa. 20 Ft.

Jean-Paul Sartre: Az ördög és a Jóisten. Fordította Bajomi Lázár Endre. – Európa. 8.– Ft.

Elsa Triolet: A romfelügyelő. Regény. Fordította Eckhardt Ilona. – Európa. 21,50 Ft.

Karel Čapek: Egyszerű élet. Fordította Zádor András. – Európa. 11.– Ft.

René Barjavel: A mimóza bosszúja. Elbeszélések. Fordította Kismárton András. – Európa. 6,40 Ft.

Angel María de Lera: A félelem harsonái. Regény. Fordította Hargitai György. – Európa. 22,50 Ft.

Friedrich Dürrenmatt: Ötödik Frank. Stranitzky és a nemzeti hős. Fordította Gera György és Gergely Erzsébet. – Európa. 6.– Ft.

Bozorg Alavi: Botrány. Elbeszélések. Fordította Bodrogligeti András. – Európa. 14,50 Ft.

Pierre Courtade: A Vörös tér. Regény. Fordította Gera György. – Európa. 18.– Ft.

Alexandru Macedonski: Titkos ország. Válogatott versek. Szerkesztette Domonkos Sámuel. – Európa. 18.– Ft.

Todor Arghezi: Testamentom. Válogatott versek. Válogatta Domokos Sámuel. – Európa. 18.– Ft.

Kormos István – Rab Zsuzsa: Ékes fejér hattyú. Orosz népköltés. – Európa. 22.– Ft.

Jurij Bondarev: Csend. Fordította Szöllösy Klára. – Európa. 22.– Ft.

Staud Géza: Magyar kastélyszínházak. I-II. rész. Színháztörténeti Könyvtár 11. és 14. szám. – Színháztudományi Intézet.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta historiae litterarum hungaricarum. Tomus III. 1963. Szeged. Szerkeszti Szauder József. – Kiadja a József Attila Tudományegyetem (Szeged) Bölcsészettudományi Kara.

Hevesi András: Párizsi eső. Regény. – Szépirodalmi. 17.– Ft.

Moldova György: Sötét angyal. Regény. – Szépirodalmi. 18,50 Ft.

Csurka István: Százötös mellék. Elbeszélések. – Szépirodalmi. 18.– Ft.

Németh László: Társadalmi drámák. I-II. kötet. Második, bővített kiadás. – Szépirodalmi. 62.– Ft.

Hárs Ernő: Csillagóra. Versek és műfordítások. – Szépirodalmi. 12,50 Ft.

Kispéter András: Tömörkény István. Irodalomtörténeti Könyvtár 13. – Akadémiai Kiadó. 50.– Ft.

Román József: Mítoszok könyve. – Gondolat. 53.– Ft.

Lengyel Géza: A szép mesterségek kezdete. Ferenczy István sorsa. – Képzőművészeti Alap. 38.– Ft.

Véguvári Lajos: Manet. A művészet kis-könyvtára. 11. – Képzőművészeti Alap. 16.– Ft.

Theatrum 1962. Színháztudományi Értesítő. – Színháztudományi Intézet.

Theatrum 1963. I. Színháztudományi Értesítő. – Színháztudományi Intézet.

Sz. Szántó Judot: Az angol színház új hulláma. Színházi tanulmányok, 10. sz. – Színháztudományi Intézet.

Mályuszné Császár Edit: Adatok a magyar rendezés történetéhez a XIX. század második felében. Színháztörténeti Könyvtár 10. sz. – Színháztudományi Intézet.

A román irodalom kistükre. I. kötet. – Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest. 39.– Ft.

Brecht: Epikus dráma – epikus színház. Korszerű színház. – Színháztudományi Intézet.

Walter Kerr: Színház Amerikában. Korszerű színház 47-48. szám. - Színháztudományi Intézet.

A színész művészete ma. I-II. rész. Korszerű színház 51-52. szám és 53-54. szám. - Színháztudományi Intézet.

Gordon Craig: Hitvallás a színházról. Korszerű színház 42. szám. - Színháztudományi Intézet.

Jean Kopecky: Befejezetlen harcok. I-II. rész. Korszerű színház 43-44. szám és 45-46. szám.

G. Bojadzsijev: A színház költészete. Korszerű színház 49-50. szám. - Színháztudományi Intézet.

Antonio Machado: Nappali töprengés. Válogatott költemények. - Európa. 21,50 Ft.

Colette: Zsendülő vetés. Regény. Fordította Brodszky Erzsébet. - Európa. 13,50 Ft.

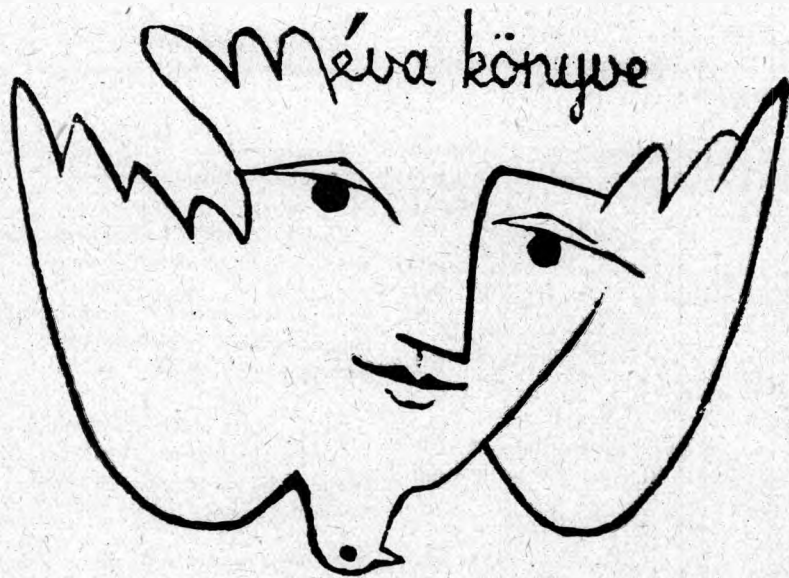
Gárdonyi Géza: Hosszúhajú veszedelem. Agglegény-elbeszélések. - Szépirodalmi. 32,- Ft.

Wieland Herzfelde: Örökzöld, avagy egy vidám árva-gyerek csodálatos kalandjai és viszontagságai. Fordította Ember Mária. - Európa. 13,- Ft.

N. D. Cocea: A hosszú élet bora. Fordította V. András János. - Európa. 14,- Ft.

Nacume Szószeki: A kapu. Fordította Kolumbán Mózes. - Európa. 16,50 Ft.

Alekszandr Tairov: Színház béklyók nélkül. Egy rendező feljegyzései. Korszerű színház. - Színháztudományi Intézet.

KÓS LAJOS: Ex libris